

JLECON

JOURNAL OF LIFE
ECONOMICS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

ratingacademy.com.tr/ojs

Volume / Cilt : 6

Year / Yıl : 2019

Issue / Sayı : 3

E-ISSN : 2148-4139

DOI : 10.15637

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

E-ISSN: 2148-4139

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 6
Issue/Sayı: 3
July/Temmuz 2019

Web: <https://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

ProQuest

CEEOL (Central and Eastern European Online Library)

Index Copernicus (ICV: 72.31)

Microsoft Academic Search

EduIndex (0,58)

Applied Science & Technology Source (EBSCO Host)

Applied Science & Technology Source Ultimate (EBSCO Host)

Business Source Complete (EBSCO Host)

Business Source Corporate Plus (EBSCO Host)

Business Source Elite (EBSCO Host)

Business Source Premier (EBSCO Host)

Business Source Ultimate (EBSCO Host)

The European Reference Index (ERIHPLUS)

EconBiz

Directory of Open Access Journal (DOAJ)

J-Gate

Ulrichsweb: Global Serials Directory

Infobase Index (IBI Factor 2015= 3,56)

Euroasian Scientific Journal Index (ESJI)

MIAR : Information Matrix for the Analysis of Journals (ICDS= 5.3)

Index of Turkish Education

Bielefeld Academic Search Engine: BASE

Genamics Journal Seek
Asos Index
Arastirmax
Open Academic Journals Index (OAJI)
Impact Factor Services for International Journals (IFSIJ)
Advanced Science Index
Scientific Indexing Services (SIS)
The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)
The Cite Factor
Google Scholar
Open Educational Resources Commons (OER Commons)
Open Access Library
Quality Factor (QF Code: QF-2016-29; QF Score 2016: 1,20)
The International Services For Impact Factor and Indexing (ISIFI)
WorldWideScience
Cosmos Impact Factor
Jour Informatics
Akademik Dizin
Journal Index.net
Index Islamicus
Polish Scholarly Bibliography (PBN)
SherpaRomeo
The Prerna Society of Technical Education and Research(Impact Factor: 3,8)
JournalGuide

Research Bible
Electronic Journals Library
Research Impact Factor
TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog(TO-KAT)
Scientific Journal Impact Factor : SJIF, (4,007)
CORE – Collective Goods Research & Explore
International Impact Factor Service (IIFS)
The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
SafetyLit
German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
WorldCat
Scholarsteer
Open Science Directory
JournalTOCs
Scientific World Index
SOBIAD
Pak Academic Search
Citeulike
Open Access Library (OAL)
AcademicKeys
The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)
Turkish Journal Park Academic
WILBERT
Open Library
uni>ersia: Biblioteca de Recursos

Scientific Social Community (Romania)

Gaudeamus

GVK-GBV Union Catalogue

World Catalogue of Scientific Journals (WCOSC)

Scilit

HKUL Electronic Resources

ZHdK Medien- und Informationszentr

Western Theological Seminary

Academia

International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)

SPARC Impact Factor (SIF)

Efita (International Directory of Agriculture, Food and the Environment)

Journal Factor

v

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139) is an international peer-reviewed and periodical journal. It aims to create a forum on economic rationale of life. In this perspective, high quality articles are published. It brings together the views and studies of academicians, researchers and professionals working in all social sciences, especially economics. The Journal publishes research papers in the field of Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Econometrics, Management, Human Resources, Tourism Economics, Labor Economics, Health Economics, Education Economics, and so on.

The articles in the Journal is published in 4 times a year; WINTER (January), SPRING (April), SUMMER (July) and AUTUMN (October).

Journal of Life Economics is open access electronic journal. Each paper published in the Journal is assigned a DOI® number, which appears beneath the author's affiliation in the published paper. The authors are required to pay the publication fee to the related account in order for the articles to be published in the journal

The journal is abstracted/indexed in Index Copernicus, CEEOL, Google Scholar, Ulrichsweb, EBSCOHost, SOBIAD, DOAJ s and so on.

Papers are welcomed both in **English** and **Turkish**.

Send your manuscript to the editor at <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon/user/register>

For any additional information, please contact with the editors at info@jlecon.com

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139), 2014'de yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Başta ekonomi olmak üzere sosyal bilimler alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Journal of Life Economics, Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, Ekonometri, Yönetim, İnsan Kaynakları, Turizm Ekonomisi, Çalışma Ekonomisi, Sağlık Ekonomisi, Eğitim Ekonomisi gibi alanlarda yapılmış çalışmalara yer vermektedir.

Dergi; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda 4 sayı olarak yayımlanmaktadır.

Journal of Life Economics, ücretli-açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır. Dergi, başta Index Copernicus, CEEOL, EBSCOHost, Google Scholar, Ulrichsweb, DOAJ olmak üzere çeşitli uluslararası indeks tarafından taranmakta olup birçok indeks tarafından da değerlendirmeye alınmıştır.

Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir.

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

Makalelerinizi, <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon/user/register> adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için: info@jlecon.com adresine mail atabilirsiniz.

Owner/ Sahibi

RATING ACADEMY
Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret
Limited Şirketi

Editors/Editörler

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University
(Chief Editor)

Turgay BERKSOY, Marmara University
(Co-Editor)

vii

Managing Editor/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University

Contact / İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-
Çanakkale / TÜRKİYE
Tel: +90 555 477 00 66
Web : <http://www.jlecon.com>
E-mail : info@jlecon.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Prof. Dr. Ahmet KESİK, Istanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, TÜRKİYE, ahmetkesik@gedik.edu.tr

Prof. Dr. Ali AKDEMİR, Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, TÜRKİYE, aliakdemir@arel.edu.tr

Prof. Dr. Amer Al ROUBAIE, Ahlia Üniversitesi, İşletme ve Finans Koleji, Muhasebe ve Ekonomi Bölümü, BAHREYN, aalroubaie@ahlia.edu.bh

Prof. Dr. Igor PUSTYLNICK, Conestoga College, Bilgi Teknolojileri ve Muhasebe Bölümü, KANADA, i.pustylnick@swissmc.ch

Prof. Dr. İrfan KALAYCI, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, TÜRKİYE, irfan.kalayci@inonu.edu.tr

Prof. Dr. Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics and Business, Department of Public Finance, Faculty of Economics, POLAND, malgorzata.hybka@ue.poznan.pl

Prof. Dr. Mine KARATAŞ ÖZKAN, Southampton Üniversitesi, Southampton İşletme Okulu, BK, M.Karatas-Ozkan@soton.ac.uk

Prof. Dr. Sergii BURLUTSKI, Ukrayna Ekonomi Bilimleri Akademisi, Girişimcilik Ekonomisi Bölümü, Donbass Devlet Mühendislik Akademisi, UKRAYNA, magistrdr@gmail.com

Prof. Dr. Panagiotis KYRIAZOPOULOS, Piraeus Yüksek Teknoloji Eğitimleri Enstitüsü, İşletme ve Yönetim Bölümü, (Emekli Profesör), YUNANİSTAN, pkyriaz@teipir.gr

Prof. Dr. Slobodan CEROVIC, Singidunum Üniversitesi, Turizm ve Konaklama Fakültesi, Turizm ve Konaklama Yönetimi Bölümü, SİRBİSTAN, scerovic@singidunum.ac.rs

Doç. Dr. Amran AWANG, Teknoloji Mara Üniversitesi, İşletme Yönetimi Fakültesi, MALEZYA, amranawang@yahoo.com

Doç. Dr. Elizabeta MITREVA, Goce Delcev Üniversitesi, Turizm ve İşletme Lojistiği Fakültesi, MAKEDONYA, elizabeta.mitreva@ugd.edu.mk

Doç. Dr. Faruk BALLI, Massey Üniversitesi, Ekonomi ve Finans Okulu, YENİ ZELANDA, f.balli@massey.ac.nz

Doç. Dr. Goran ILIK, Ohrid St. Clement Üniversitesi, Hukuk Fakültesi MAKEDONYA, ilic_rm@yahoo.com

Doç. Dr. Himanshu AGARWAL, DN Koleji, Ticaret ve İşletme Yönetimi Fakültesi HİNDİSTAN, dr_hagarwal@yahoo.com

Doç. Dr. Olena YERMOSHKINA, The National Mining Üniversitesi, İktisadi Analiz ve Finans Bölümü, UKRAYNA, eev@ua.fm

Dr. Elizabeth STINCELLI, Phoenix Üniversitesi, İleri Araştırmalar Okulu, İşletme Yönetimi Bölümü, ABD, lstincelli@msn.com

Dr. Jolita DUDAITE, Mykolas Romeris Üniversitesi, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Çalışma Enstitüsü, LİTVANYA, jolitad@mruni.eu

Dr. Jollie ALSON, Perpetual Help System Dalta Üniversitesi, İşletme Yönetimi ve Muhasebecilik Koleji, FİLİPİNLER, jnalseduc@yahoo.com.ph

Dr. Renalde HUYSAMEN, Free State Üniversitesi, İşletme Okulu, Örgütsel Davranış Bölümü, GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ

Dr. Trellany THOMAS-EVANS, FacMET Inc., Yönetim ve Liderlik Uzmanı, ABD, ttevans@facmet.com

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Bahar ŞANLI GÜLBAHAR, İstanbul University, TURKEY

Ecevit EYDURAN, Iğdır University, TURKEY

Erol DURAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Feride BAKAR TÜREGÜN, Bursa Uludağ University, TURKEY

Feyza BALAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Gürol ÖZCÜRE, Ordu University, TURKEY

Halis KALMIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU, Mersin University, TURKEY

Kadir DELİGÖZ, Atatürk University, TURKEY

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Mualla AKÇADAĞ, Cumhuriyet University, TURKEY

Nilay KÖLEOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Nur DİLBAZ ALACAHAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Sinan ALÇIN, İstanbul Kültür University, TURKEY

Şennur SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international peer-reviewed journal** which started to be published in 2014 ([E-ISSN:2148-4139](#)). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics are published. The articles in the journal are published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. *Journal of Life Economics* is an **electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." The [DOI number](#) is assigned to all the articles published in the journal.

Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following publication policies and writing rules**. The evaluation process is not started for articles that are not prepared in accordance with the publication principles and the writing rules.

PUBLICATION POLICIES

1. *Journal of Life Economics* has begun its publishing life in July 2014. It is an internationally peer-reviewed and periodical journal published regularly in four issues per year in **January, April, July and October**, in the fields of **Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Statistics, Econometrics, Management, Human Resources, Sociology, Social Welfare, Cultural Aspects of Development, Tourism Management, Public Administration, International Relations, Labor Economics, Political Science, Health Economics and Politics, Education Economics, and so on**. All articles submitted for publication are evaluated by the editors in chief, editorial board and referees.
2. The journal accepts the studies written in **Turkish** and **English**. Original research papers, technical notes, letters to the editor, discussions, case reports and compilations are published in the journal.
3. Only the original scientific researches are included. It is essential that the information created in scientific study needs to be new, suggest new method or give a new dimension to an existing information
4. *Journal of Life Economics* is an **open access electronic journal**. All articles published in the journal are assigned the **DOI number**. Researchers worldwide will have full access to all the articles published online and can download them with zero subscription fees.
5. The editors-in-chief and the relevant editors have the authority not to publish the articles, to make regulations based on the format or to give back to the author for correction that do not comply with the conditions of publication within the knowledge of the editorial board. All studies submitted to *Journal of Life*

Economics are sent to at least **two referees** after the initial review of the editors in chief, and editors related to the study issue with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the referees, the manuscript is sent to a **third referee**. Identities of authors are kept in the posts to be sent to the referees (Double-blind peer review). In addition, the authors are not informed about the referee

6. The referee process is carried out by the **editors in chief**. A study that the editors in chief does not find suitable or does not accept is not included in the journal, even though the referee process is positive. In this regard, authors can not create a liability for the journal and other boards of the journal.
7. The editors in chief have **7 days** for the appointment of the referees after the arrival of the manuscript. While they appoints the referees, they take the views of the other editors related to the study issue. The studies sent to the referees for evaluation are expected to be answered within **30 days**. In case this is overcome, the editor makes a new referee appointment and withdraws the request from the former referee.
8. Required changes must be made by the author within **15 days** after the decision of "Correction required" given in article acceptance decision.
9. The studies submitted for publication in the journal must have **not been published elsewhere** or have **not been sent another journal to be published**. The studies or their **summaries which were presented in a conference or published can be accepted** if it is indicated in the study. In addition, if **the work is supported by an institution or is produced from a dissertation**, this should be indicated by a footnote to the title of the work. Those who want to withdraw their publications for publication for some reason must apply to the journal management with a letter. The editorial board assumes that the article owners agree to abide by these terms.
10. All responsibility of the studies belong to the authors. Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules also mentioned in the journal. Where necessary, a copy of the ethics committee report must be added.
11. The articles submitted to the *Journal of Life Economics* are sent to the referees after they have been checked with the "iThenticate" plagiarism scanning program to see if they are partially or completely copied (plagiarism) from another study. Regulation is demanded from the author for the articles which are high in the plagiarism result (**60% and over**). If the required regulation is not made within **60 days**, the study is rejected.
12. Copyright of all published studies belongs to the *Journal of Life Economics*.
13. **No copyright payment** is made.
14. No study has differentiation or superiority from another study. Each author and study has the same rights and equality. No privileges are recognized.
15. Studies submitted for publication in our journal must be prepared according to the rules of spelling of journal. Spelling and template are included in are included in the "Author Guidelines" heading
16. Articles submitted for evaluation must not exceed 25 pages after they are prepared according to the specified template. Article summary should not exceed 300 words and minimum 3 and maximum 7 keywords should be written.

STYLE REQUIRMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page.
2. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
3. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords near the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
4. No footer, header or page numbers required.
5. The manuscript language can be **Turkish** or **English**
6. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
7. At most **5 key** words must be written below the abstract.
8. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 10 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
9. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced . The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
10. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
11. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
12. **All the tables, figures and graphs** must beheadlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bond letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
13. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
14. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
 - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...
 - ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pinar 2003: 12)...

iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by “et al.”

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

vi. If the resource is anonymous the word “anon” must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occured in the region effect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet , etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writers name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

15. **References** must be prepared as below:

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME,NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

xiv

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.
MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University,
http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html, [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014'de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanır. *Journal of Life Economics*, **ücretli-açık erişimli elektronik** bir dergidir. Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir. Dergide yayımlanan tüm makalelere [DOI numarası](#) atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir**. Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. *Journal of Life Economics*, Temmuz 2014'de yayın hayatına başlamıştır. Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, İstatistik, Ekonometri, Yönetim, İnsan Kaynakları, Sosyoloji, Sosyal Refah, Kalkınmanın Kültürel Boyutları, Turizm, Kamu Yönetimi, Çalışma Ekonomisi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyal Hizmetler, Sağlık Ekonomisi ve Politikaları, Eğitim Ekonomisi ... gibi alanlarda düzenli olarak, **Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim** aylarında yılda dört sayı halinde yayımlanan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen bütün makaleler, baş editörler, editöryel kurul ve hakemlerce değerlendirilir.
2. Dergi dili **Türkçe** ve **İngilizce** olup, orijinal araştırma makalesi, teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve derleme türünde bilimsel çalışmalar yayımlanır.
3. Yalnızca özgün niteliği olan bilimsel araştırma çalışmalarına yer verilir. Bilimsel çalışmada üretilen bilginin yeni olması, yeni bir yöntem öne sürmesi ya da daha önce var olan bilgiye yeni bir boyut kazandırmış olması gibi niteliklerin aranması esastır.
4. **Açık erişimli elektronik** bir dergi olan *Journal of Life Economics*'te yayınlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır. Dergide yayınlanan makalelere dünya çapında tüm araştırmacılar, tam erişime sahip olmakta ve herhangi bir abonelik ücretleri ödemedi indirilebilmektedir.
5. Baş editörler ve ilgili editörlerin bilgisi dahilinde, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, baş editörler ve konuyla ilgili olan editörlerin uygun gördüğü en az iki hakem tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide

basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur. Kör hakemlik uygulaması geçerlidir. Ayrıca, hakemler hakkında da yazarlara bilgi verilmez. Çalışmalar sıraya alınmak koşulu ile yayınlanır.

6. Hakem sürecine dair işleyiş baş editörlerin kontrolünde gerçekleştirilir. Hakem onayından geçse bile, baş editörlerin uygun bulmadığı ya da kabul etmediği bir yayın dergide sürece dahil edilmez. Bu konuda yazar ya da yazarlar dergi ile diğer organlar üzerinde bir yükümlülük oluşturamaz.
7. Baş Editörlere konuyla ilgili olan diğer editörlerin görüşünü alarak hakem ataması için verilen süre 7 gündür. Değerlendirilmek üzere hakemlere gönderilen makalelere 30 gün içinde hakem tarafından yanıt verilmesi beklenir. Bu sürenin aşılması durumunda editör yeni hakem ataması yaparak eski hakemden isteği geri çeker.
8. Makale kabul kararında verilen "Düzeltilme gerekli" kararından sonra 15 gün içinde gerekli değişiklikler yazar tarafından yapılmalıdır.
9. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
10. Eserlerin tüm sorumluluğu ilgili yazarlarına aittir. Eserler dergimizde belirtilen uluslararası kabul görmüş bilim etik kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Gerekli hallerde, Etik Kurul Raporu'nun bir kopyası eklenmelidir.
11. *Journal of Life Economics*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" intihal yazılım tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm sonucu yüksek çıkan makaleler (**%60 ve üzeri**) için yazardan düzenleme talep edilir. Gerekli düzenlemenin **60 gün** içerisinde yapılmaması durumunda makale reddedilir.
12. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
13. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**.
14. Hiçbir çalışmanın bir başka çalışmadan farklılığı veya üstünlüğü yoktur. Her bir yazar ve çalışma aynı hak ve eşitliğe sahiptir. Her hangi bir ayrıcalık tanınmaz.
15. Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen eserler dergi yazım kurallarına göre hazırlanmalıdır. Yazım kuralları ve ilgili şablon "Yazım Kuralları" başlığı içerisinde yer almaktadır.
16. Değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler belirlenen şablona göre hazırlandıktan sonra 25 sayfayı geçmemelidir. Makale özeti 300 kelimeyi aşmamalı ve en az 3 en fazla 7 olmak üzere anahtar kelime yazılmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şeklinde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin yanında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde **Journal of Economic Literature (JEL) Kodu** belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 10 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.
12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.
13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.
14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayının yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.
 - i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayının yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlelerin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İkiyden fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını “ve diğ.” ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa “anon” ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** *Times New Roman*, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve aslı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

xix

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth

University, http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

ETHICAL GUIDELINES

Journal of Life Economics is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and Cambridge Journals Ethical Standards and Procedures. Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities

The Responsibilities of Editor(s)

- The editor in chief and co-editor(s) should acknowledge receipt of submitted manuscripts to the authors within ten days. The editor in chief and co-editor(s) have responsibility in order to determine which of the submitted manuscripts could be published.
- Editors should adopt editorial policies that encourage maximum transparency, complete, impartial and honest reporting
- The submitted manuscripts will be controlled by the editor and the associate editor(s) in case of the plagiarism possibility. In this stage, the detected plagiarized manuscripts by the The editor in chief and relevant editor(s) will be rejected by the editor and associate editor(s). No way that the plagiarized manuscripts will be taken in the consideration process.
- The unpublished data and method in the submitted manuscripts should not be exploited/use by anyone in her/his study without the written permission of the author.
- The submitted manuscripts should be evaluated in accordance to the framework of solely intellectual norms in regardless of social, religious, cultural, economical background.
- The submitted manuscripts should not be disclosed no one other than the reviewer, the publisher, the editor assistants and the author(s) of such manuscripts by The editor in chief and relevant editor(s).
- When obtained interest struggle/conflict among the submitted manuscripts and other author(s) and/or institution, such submitted manuscripts should be recuse himself or herself from the review process.
- The final decision concerning the acceptance or rejection of the submitted manuscripts belongs to the editor in chief. This situation will be decided with reference to the originality and significance of the submitted manuscripts.
- The editor in chief should not oblige the authors to cite any articles or papers in the journal as the submitted manuscripts of the authors to be able to accept in the journal.

The Responsibilities of Reviewer(s)

- The reviewers have responsibility to the editor to inform the editor regarding the review process of the submitted manuscript in case the reviewers do not feel enough qualified in order to review the assigned manuscript of if they cannot complete the review process on time.

- The reviewers should complete her/his task in the respect to principle of secrecy. Reviewers should not share or discuss any data regarding the submitted study with no one except the editors.
- The reviewer should not disclose and share any data/content and opinions of the submitted manuscripts and should not use personal interest. Furthermore, the reviewers should not use any data of the unpublished paper.
- The criticism of the reviewers should be based on objective and scientific perspective and also the reviewers should avoid from personal criticism against the author(s). The reviewers are supposed to support her or his opinions by providing clear and tangible proofs.
- If the reviewers detect any similarities between the assigned manuscript and another published articles in the journal or in an another journal, they are supposed to notify the editor about this situation.
- The reviewers should not take any part in evaluation process of the submitted manuscripts with author(s) who have competition, cooperation or other kind of relations or links.
- Reviewers should conduct the work they agree to evaluate on time.

The Responsibilities of the Author(s)

- The author(s) should not send the same study manuscript to more than a/one journal simultaneously.
- The authors should gather the data relating the studies in the framework of principle of ethic. The publisher, the editor and the reviewer could demand the raw data from the author(s) which the study is based on.
- The studies which are sent to the journal should provide details and references/sources in an adequate level. Dishonesty and incorrect statements are unacceptable due to causing unethical principles.
- The submitted manuscripts should be original and the originality of the study should be ensured by the author(s). If others' papers and/or words are used in the context of the submitted manuscript, the reference should be provided in accordance to appropriate style. Also excerpts should be in an appropriate style in accordance to the writing rules of the journal and scientific ethics. The authorities are supposed to refer to other publishments which effect the essence of their submitted studies.
- The authors are supposed to notify a conflict of interest, financial sources and foundations if any of them are supported their studies.
- All the person(s) who contributed to the submitted manuscript in the respect of design, interpretation or implementation should be written on the submitted manuscript. All participations contributed in essence, should be listed respectively. Also apart these persons should be added to the part of "Acknowledgement".
- If the author detects any flaw or error(s) in the context of the submitted manuscript, the author is responsible to urgently notify this situation to the editor or the publisher in behalf of collaboration in order to correct such error(s) or flaw(s).

YAYIN ETİK KURALLARI

Journal of Life Economics, yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) ve Cambridge Journals Etik Standartları ve Prosedürleri tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır.

Editörlerin Görevleri

- Baş editor ve yardımcı editörler, dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların, 10 gün içinde, değerlendirmeye alınıp alınmadığını yazara bildirmelidir. Editör ve yardımcı editörler gönderilen çalışmaların hangilerinin yayınlanması gerektiğine karar vermekten sorumludur.
- Editörler dürüst, tarafsız, şeffaf ve bütünlük arz edici bir editorial politika izlemelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Baş editör ve yardımcı editörler tarafından öncelikle intihal ihtimaline karşı kontrol edilmelidir. Bu aşamada intihal ihtimali olan çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından reddedilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda yer alan yayınlanmamış yöntem ve bilgiler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın hiçbir kimse tarafından kendi çalışması içinde kullanılmamalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalar; yazarların sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile dini inançları göz önüne alınmaksızın, sadece entelektüel değerleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından çalışmanın yazar(lar)ı, hakemleri, yardımcı/alan editörleri ve yayıncı dışında hiç kimseye ifşa edilmemelidir.
- Baş editor ve ilgili editörlerin dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yazar ve/veya kurum ile çıkar çatışmasının olduğunu tespit etmesi halinde, çalışma yayın/değerlendirme sürecinden çekilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmaların kabulü veya reddi ile ilgili son görüş baş editöre aittir. Editör çalışmanın özgünlüğü ve önemi gibi hususları dikkate alarak kararını vermelidir.
- Baş editör, dergiye gönderilen çalışmaların kabulü için yazarlara dergideki herhangi bir makaleye veya başka bir çalışmaya atıf yapması konusunda telkinde bulunmamalıdır.

Hakemlerin Görevleri

- Editör tarafından kendisine değerlendirme için gönderilen çalışmayı değerlendirme konusunda çalışma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını hisseden ya da ivedi bir değerlendirme yapamayacak durumda olan bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek değerlendirme görevinden ayrılmalıdır.

- Hakemler, gizlilik ilkesine riayet ederek değerlendirmesini yapmalıdır. Editörler dışındaki kişilere çalışmalar gösterilmemeli ve başkalarıyla çalışma hakkında tartışma yapılmamalıdır.
- Hakemler, inceleme sürecinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı bilgi ve fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarı için kullanmamalıdır. Ayrıca hakemler, değerlendirmesini yaptığı ve henüz yayınlanmamış çalışmanın verilerinin herhangi bir parçasını kullanmamalıdır.
- Hakem eleştirileri nesnel olarak yapılmalıdır. Yazara karşı hiçbir kişisel eleştiri yöneltmemelidir. Hakemler, fikirlerini açık biçimde destekleyen argümanlarla ifade etmelidir.
- Hakemler değerlendirilen çalışmanın daha önce yayınlanmış başka bir çalışma ile arasında esaslı bir benzerlik veya örtüşmeyi tespit etmeleri halinde, durumu editöre iletmelidirler.
- Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, işbirliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar bulunduğunu tespit ettiği çalışmaları değerlendirmemelidir.
- Hakemler çalışmaları kendilerine verilen süre içinde, zamanında değerlendirmelidir.

Yazarların Görevleri

- Yazar(lar), aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye göndermemelidir.
- Yazarlar çalışmalarına ilişkin verileri etik ilkeler çerçevesinde toplamalıdır. Yayımcı, editör ve hakem, çalışmanın dayanağını oluşturan ham verileri yazar(lar)dan talep edebilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar, yeterli düzeyde kaynak bilgisi ve ayrıntı içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açacağından kabul edilemez.
- Yazarlar tarafından dergiye gönderilen çalışmalar özgün olmalı ve çalışmanın özgün olduğu garanti edilmelidir. Eğer gönderilen çalışmalarda başkalarının çalışmalarını ve/veya kelimeleri kullanılıyorsa uygun bir şekilde atıf yapılmalıdır. Ayrıca yapılacak alıntı da bilimsel etik ve dergi yazım kurallarına uygun olmalıdır. Yazarlar gönderdikleri çalışmalarının esasını etkileyen önceki yayınlara atıf yapmak zorundadır.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- Dergiye gönderilen çalışmanın tasarımına, uygulanmasına veya yorumuna katkı sağlayan her kişi, çalışmada belirtilmelidir. Önemli katkıda bulunan tüm katılımcılar ilk yazarı takiben listelenmelidir. Bunun dışındaki kişiler ise çalışmanın “Teşekkür (Acknowledgement)” kısmına ilave edilmelidir.
- Yazar, dergide yayınlanmış çalışması içerisinde önemli bir yanlışlık veya kusur tespit ederse, bu durumu acil olarak dergi editörüne veya yayıncıya bildirmek ve mevcut yanlışlığın veya kusurun düzeltilmesi için editörle işbirliği yapmak yükümlülüğündedir.

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

Volume / Cilt: 6
Issue / Sayı: 3
July / Temmuz 2019

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

xxiv

**DIGITAL CUSTOMER ENGAGEMENT DIMENSIONS IN DIGITAL TRANSFORMATION
AND A FRAMEWORK SUGGESTION FOR RETAIL BANKING**

Yakup AKGÜL & Hadi RUBACI.....239-248

**THE EFFECT OF WORK MOTIVATION ON THE EMPLOYEE PERFORMANCE WITH
ORGANIZATIONAL COMMITMENTS AS MODERATION VARIABLES AT PT. ASURANSI
JIWASRAYA, DENPASAR**

I Wayan SUARTINA & Anak Agung Ngurah Gede SADIARTHA.....249-264

**2000 SONRASI TÜRKİYE'Yİ ETKİLEYEN KRİZLER VE ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CRISES THAT AFFECTED TURKEY
AND PRIVATIZATION REVENUES AFTER 2000**

Tolga SEZDİ & Filiz GİRAY265-282

**ANTALYA + X = BARCELONA: HANGİ İKTİSAT POLİTİKALARI (X) UYGULANMALI?
ANTALYA + X = BARCELONA: WHICH ECONOMIC POLICIES (X) MUST BE APPLIED?**

İrfan KALAYCI283-296

**ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, BUDGET DEFICIT AND
MONEY SUPPLY IN TURKEY BY ARDL APPROACH: 1980-2017**

Begüm ERDİL ŞAHİN297-306

**EKONOMETRİK ZAMAN SERİLERİ TAHMİNİNDE BULANIK ZAMAN SERİLERİ
YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

COMPARISON OF THE PERFORMANCE OF FUZZY TIME SERIES METHODS BASED ON
CLUSTERING IN THE ECONOMETRIC TIME SERIES ESTIMATION

Aytaç PEKMEZCİ & Nevin Güler DİNCER & Öznur İŞÇİ GÜNERİ307-320

KÜRESELLEŞMENİN İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ VE GENÇ İŞSİZLİK

THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON LABOR MARKET AND YOUTH UNEMPLOYMENT

İbrahim ÇATIR321-344

**AR-GE HARCAMALARI İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

RELATIONSHIP BETWEEN R&D EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: AN
EVALUATION ON TURKEY

Deniz Dilara DERELİ & Uğur SALĞAR345-360

**KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI VE KREDİ YURTLAR KURUMU UYGULAMASI:
ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ**

THE PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP WITH CREDIT AND HOSTELS INSTITUTION
PRACTICE: THE CASE OF CANAKKALE PROVINCE

Mehmet Emin KENANOĞLU361-378

DIGITAL CUSTOMER ENGAGEMENT DIMENSIONS IN DIGITAL TRANSFORMATION AND A FRAMEWORK SUGGESTION FOR RETAIL BANKING

Yakup AKGÜL* & Hadi RUBACI**

* Dr., Kuwait Finance House / KUWAIT,

e-mail: yakup.akgul@kfh.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7881-3613>

** Dr., Kuveyt Turk Participation Bank / TURKEY,

e-mail: hadi.rubaci@kuveytturk.com.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3582-2779>

Geliş Tarihi: 5 Mayıs 2019; Kabul Tarihi: 26 Haziran 2019

Received: 5 May 2019; Accepted: 26 June 2019

ABSTRACT

Although there are many implications regarding customer experience, retention, loyalty etc. the comprehensive approach for digital customer engagement still needs more attention. Digital platforms leave customer alone with his or her community without bank's involvement. This approach requires a good business understanding that will match the CE network with digital capabilities. Since the customer engagement is one of the four pillars of digital transformation, retail banks should start to measure digital CE score based on each customer group as a holistic approach to cover full cycle.

Transactional customers who have low relational and emotional exchange will switch the brand easily since they have big price and satisfaction sensitivity. Delighted customers have a good commitment level but requiring interaction and relationship with the brand. Loyal customer's commitment level changes easily based on market conditions, however they have a good relationship level with the brand. Fans have good relationship and commitment level with the brand. They advocate for the brand easily.

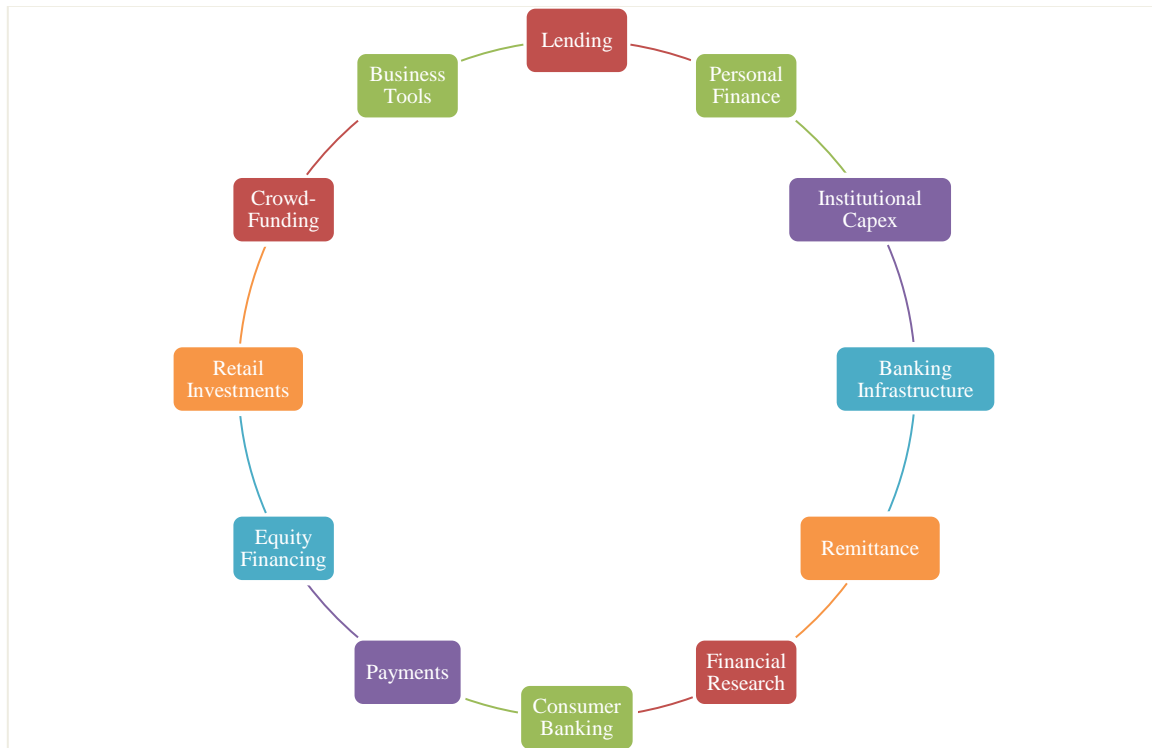
Keywords: Customer Engagement, Digital Customer Engagement, Digital Transformation, Customer Relationship Management

JEL Codes: M15, M31, O32

1. INTRODUCTION

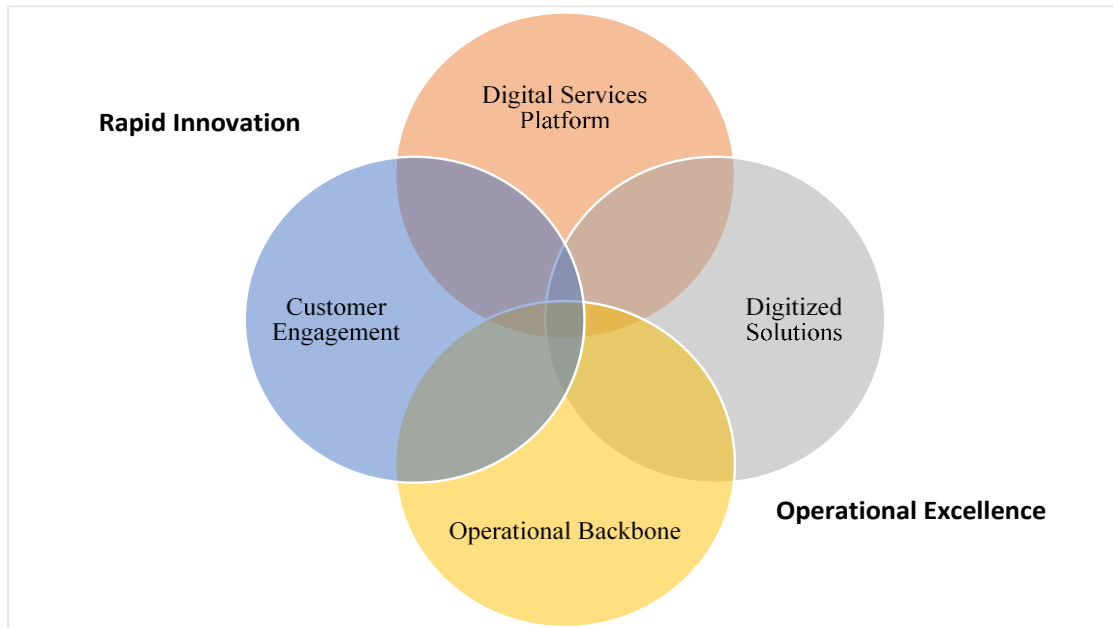
As new technologies started to disrupt business as usual, digital transformation has gained a tremendous role nowadays. One of the most enthusiastic sectors about digital transformation is retail banking industry. Since Fintech companies, new generation payment methods started to affect banking industry, it has been a crucial fact for banks to take action for digital transformation. According to Korn Ferry's report the main areas that banks need to focus on due to Fintechs are as follows in figure 1 (Success Factors for Digital Transformation in Banks, 2018).

Figure 1: Digital Promise: Success Factors for Digital Transformation in Banks, Korn Ferry Institut, 2018

Although retail banks are fond of digital transformation, it takes time due to old technological infrastructure for full adaptation. In order to this fact banks need to determine their strategy before starting digital transformation. According to Sebastian and others main motive for digital transformation is to integrate existing business capabilities with new technologies such as SMACIT (Social, Mobile, Analytics, Cloud and IoT) and main dimensions are depicted in the figure 2.

Figure 2: Elements of Digital Transformation at Big Old Companies: Sebastian, I. et. Al., How Big Old Companies Navigates Digital Transformation, MIS Quarterly Executive, 2017.

A digital strategy is required to maintain approach above. According to Sebastian and others, company leaders who want to move ahead in digital have one of two strategies; customer engagement or digitized solutions (2017). Customer engagement strategy is mainly driven by willingness of creating loyal customers who do advocacy of the company as well. On the other hand, digitized solutions strategy is mainly driven by reformulating companies value propositions by R&D efforts and digitized products (Sebastian, I. et.al., 2017). Since, banks are in service industry and customer satisfaction is the key success factor, this article focused on Customer Engagement (CE) dimensions in digital transformation.

2. CUSTOMER ENGAGEMENT IN DIGITAL TRANSFORMATION

Once, Philip Kotler introduced marketing 3.0 as new generation marketing in 2010, one of the main factors was new technological capabilities such as social media which enabled customer to be involved in companies marketing initiatives, product development etc. This new capabilities bring a new approach and enable companies to reshape their social environment as well. Besides this fact, Customer engagement notion also started to be available in the market which provides a new approach for customer satisfaction and loyalty. Seamless Omni channel Experience (Order, inquire, pay, receive support from any channel at any time), SMACIT technologies availability (Social Media, Mobile, Analytics, Cloud, IoT), reaching customer (video, text, email) capabilities are main drivers for customer experience (Sebastian, I. et. Al, 2018)

The aim of a customer engagement strategy is the development of customer loyalty and their advocacy. Companies choosing this approach offer seamless, Omni channel customer experiences, rapid responses to new customer demands, and personalized relationships built upon deep customer insights (Ross, w.j. et. Al, How to Develop a Great Digital Strategy, 2017)

Brodie and others indicated multiple definitions of customer engagement which are below is available to create a common understanding of CE in digital platforms (Customer Engagement: Conceptual Domain, Fundamental Propositions, and Implications for Research, 2011). According to this approach CE has three dimensions which are C(cognitive), E(emotional), B(behavioral). The main definitions are as follows:

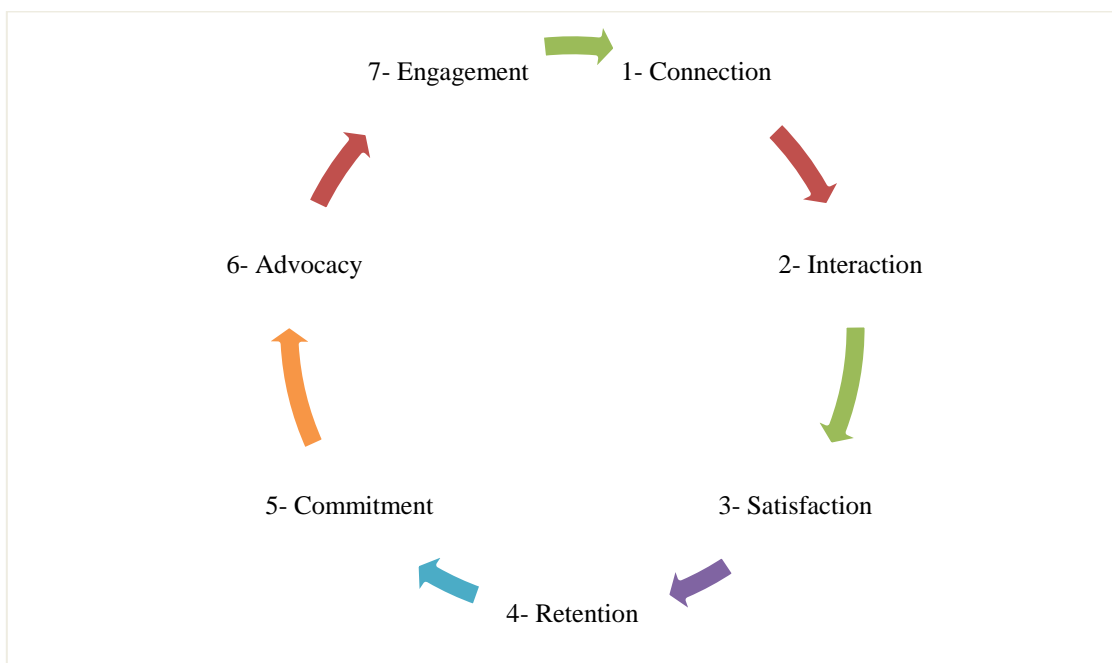
- It is suggested that within interactive, dynamic business environments, customer engagement (CE) represents a strategic imperative for generating enhanced corporate performance, including sales growth, superior competitive advantage, and profitability.
- Customer engagement (CE) refers to the types of connections consumers make with other consumers, companies, and specific brands; CE is viewed as being conducive to enhancement of brand loyalty.
- Customer engagement includes (a) retention; (b) effort; (c) advocacy; and (d) passion
- Engagement behaviorally summarizes the impact of marketing/branding communications activities in the hearts and minds of consumers in a manner that leads to sales, margin, market share, market value, and cash flow.
- The rationale underlying these assertions is that engaged customers play a key role in viral marketing activity by providing referrals and/or recommendations for specific products, services, and/or brands to others. Engaged customers can also play an important role in new product/service development and in creating experience and value.

On the other hand, Brodie and others indicates that CE has five dimensions in terms of conceptual domain (2011). The conceptual dimensions of CE are proposed as;

- FP1: Psychological state which starts with interaction with a focal agent/object
- FP2: Dynamic, iterative process of service relationships which co-creates value
- FP3: Nomo logical network of service relationships
- FP4: Multidimensional aspect of CE (cognitive, emotional, behavioral) interactions which aroused from set of situational conditional with different complexity levels
- FP5: Different CE levels as result of different situational conditions.

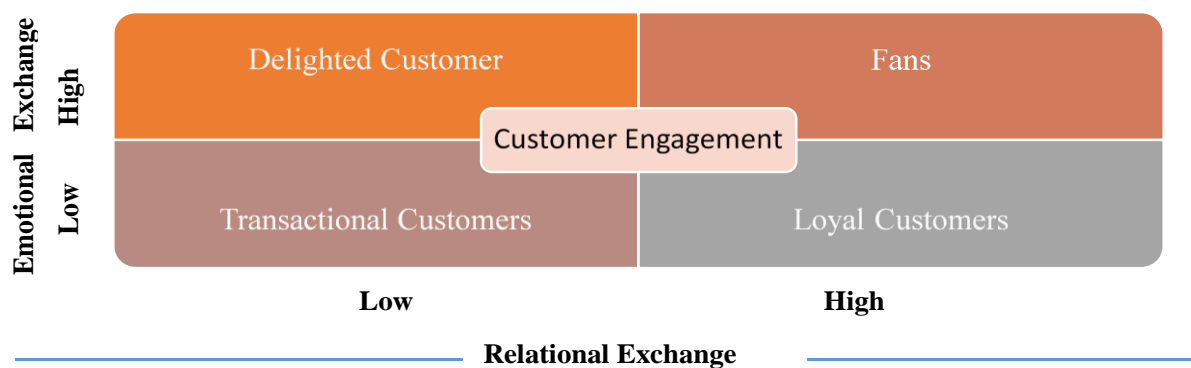
The 5 conceptual dimensions above also can be summarized as the cycle below in figure 3 which will result in different CE levels. Levels of CE is usually categorized as; fully engaged, engaged, disengaged, and actively disengaged.

Figure 3: Customer Engagement Cycle

As it is shown above, key factors such as customer satisfaction, customer retention(loyalty) are only mediators for a final outcome to get engaged customers. For example, satisfaction does not always mean loyalty. After retention the commitment of customers which mean that customer who have emotional attachment with the company, is needed to create fans. Finally, the engagement will occur based on four levels (fully engaged, engaged, disengaged, and actively disengaged). Customer engagement is also can be shown in a matrix approach which is frequently used for employee engagement surveys. According to Sashi, the engagement matrix is as follows (2012) in table 1.

Table 1: Customer Engagement Matrix: Sashi, C.M. 2012, Customer engagement, buyer-seller relationships, and social media

The measurement of engagement matrix has been studied by couple of studies. Three dimensions which are C(cognitive), E(emotional), B(behavioral) are mainly put to the scale to measure customer engagement. Hollebeek and others developed a scale based on cognitive processing, affection and activation (Consumer Brand Engagement in Social Media: Conceptualization, Scale Development and Validation,2013). Cognitive can be clarified as giving full attention to the brand to learn everything and being curious about it. Emotional can also be summarized as positive relationship with brand and to which extent customer loves the brand. On the other hand, behavioral dimension is about taking action for brand and spending his/her energy to interact with brand in any platform.

As a result, transactional customers who have low relational and emotional exchange will switch the brand easily since they have big price and satisfaction sensitivity. Delighted customers have a good commitment level but requiring interaction and relationship with the brand. Loyal customer’s commitment level changes easily based on market conditions, however they have a good relationship level with the brand. Fans have good relationship and commitment level with the brand. They advocate for the brand easily.

3. A FRAMEWORK SUGGESTION FOR RETAIL BANKING APPLICATION

This research examined main dimensions of customer engagement cycles interrelated with digital capabilities among different industries. A mix of digital capabilities that will make sure that customer will be able to bounce from one stage to another with available tools is needed for retail banking. It is assuming that different maturity levels for seven stages in CE cycle leads to different CE Level and is resulted with a CE Matrix. Hence, the research can be regarded as gap analysis for CE dimensions in terms of customer perceptions and enable future researches to apply statistical models. As per the gap analysis approach, three dimensions and engagement cycle components merged in a matrix. The matrix can be seen below in table 2.

Table 2: Digital Customer Engagement Dimensions and Engagement Cycle Framework

	Connection	Interaction	Satisfaction	Retention	Commitment	Advocacy
Cognitive	Enough available information to connect with the bank.	Encouraging customer to be informed about next steps and flow	Transactional satisfaction level for each flow	Intent to repurchase the product and reuse same flow	Desire to maintain curiosity about the bank and new offers	Inform his/her connections about bank activities positively
Emotional	First response with an emotional attachment	The relationship types between the bank and customer based on each situational interactions	Overall satisfaction between of the customer about the bank	Intent to maintain relationship with the bank in digital platforms	Desire to communicate with the bank	An affective commitment level to create WOM as a fan
Behavioral	A connection that will conclude with an successful purchase	Available channels to increase customer participation in the flow	Purchase Satisfaction of the customer	A nomological network of digital premises that enable customer to participate more	Desire to participate the bank offers anytime/anyw here	An affective commitment level to lead action for his/her community and enable them to participate bank offers

Digital platforms which are available for the banks were taken as reference and offline platforms such as branches were excluded in this approach. After defining each customer engagement cycle match with engagement dimensions, digital evaluation matrix can be done with specific activities to measure based on four engagement levels for 18 cells above.

One of the most important terms in this context is also Social CRM which is revealed with help of new technologies. Social CRM is defined as ‘a philosophy and a business strategy, supported by a technology platform, business rules, processes and social characteristics, designed to engage the customer in a collaborative conversation in order to provide mutually beneficial value in a trusted and transparent business environment’ (Greenberg, 2010). Social CRM is the enabler for advocacy and commitment due to need for interaction regarding digital customer engagement.

The service management literature argues that customer satisfaction is the result of a customer’s perception of the value received in a transaction or relationship – where value equals perceived service quality relative to price and customer acquisition costs (Hallowell, 1996). The satisfaction can be considered as enabler for retention and customer loyalty due to its transactional aspect. On the other hand, retention is mainly about tenure that customer works with the company. In terms of loyalty perspective, it can be understood that as long as customer buys services and products from the company the retention will be ensured.

Commitment level is divided into two subcategories which are affective commitment and calculative commitment (Bompolis and Boutsouki, 2014). Calculative commitment is usually resulted from rational, economic benefits, however affective commitment is mainly created by personal involvement and reciprocity that the customer has with the company.

According to Bompolis et al. affective commitment has more positive affect on CRM activities success and customer engagement compared to calculative commitment (2014).

According to Menon and O'connor word of mouth or positive advocacy is a particularly important and desired outcome of CRM for retail banks because banking is a high credence service and represents significant amount of risk and involvement for the customer (2007). A good affective commitment level implies also a positive advocacy regarding banks services and will definitely generate new businesses. A positive or negative advocacy can reach to thousands of potential or existing customers in digital platforms easily. So, it cannot be regarded as traditional word of mouth which has limited influence capacity compared to digital advocacy.

3.1 Digital Platform Availabilities as per the CE Dimensions and Cycle Matrix

Although there are available digital channels such as Online banking mobile applications, social media, and call centers that serve customers the new technologies also can be regarded as enablers to complete CE cycle. A few of those technologies can be seen below(Newton,2018):

A digital wallet consumer hub; allows its users to control and manage a portfolio of digital wallet functionalities, including the ability to manage digital wallets across multiple providers. It also offers analytics and enhanced account management capabilities for payment, money and secure credentials as well as loyalty. It allows to view transactions across multiple digital/mobile wallets. Provide an aggregated stream of payment transactions across all payment cards and accounts in order to support money management tools and applications.

The Internet of Things (IoT); enables business value creation by reducing operational costs, better managing risk or developing new revenue streams via digital business models and advancing technologies. The IOT in Banking relates to the collection and analysis of data generated from "things" — autonomous machines and sensors — to enhance decision making and risk management and the transformation of banking products and services as IoT becomes more integrated into the financial services demand and supply chains.

Geolocation-based products and services; integrate the physical location of customers into the core product or service proposition to deliver to them enhanced or differentiated products or services from banks and financial services companies. Specifically excluded are stand-alone location services such as ATM and branch-finder applications, which can be found in many mobile banking applications and geolocation solutions for fraud management purposes.

Wearable banking applications; enable customers to perform tasks from an electronic device worn on or attached to the body (for example, a smartwatch). Tasks include receiving alerts, taking actions based on alerts, tracking spending activity, locating ATMs and other bank facilities, performing a transaction or making a payment. Wearables include sensors and embedded intelligence (for example, microcontrollers), and can provide data wirelessly to other devices and back-office systems.

Mobile wireless payment systems (for non-mature payment markets):

Enable the initiation of transactions via mobile handsets and their authorizations through wireless networks. Funding can be via mobile phone bills, prepaid accounts, bank accounts, cards or any other type of account holding value.

Biometric mobile banking authentication; biometric mobile banking authentication describes the use of biometric technology to authenticate customers accessing mobile banking or payment applications on smartphones and tablets. It includes solutions that use technologies integrated by the technology providers like Apple and Samsung in their smartphones and

tablets, as well face, voice and other modes implemented in software. It specially excludes use of biometrics to access ATMs and branch services.

Biometric authentication methods; biometric authentication methods use unique biological or behavioral traits to corroborate users' identities when they access endpoint devices; networks; or mobile, networked or web applications.

Open Banking; for consumers, open banking changes will mean customers have a holistic view of all their financial behavior for the first time, making it easier to manage and control their finances. New apps can collate and analyze data for people, providing them with the know-how of when and where cutting back on expenses is needed. Being able to pay through single-clicks and contactless cards means it is otherwise hard for consumers to keep on top of spending.

Robotic Process Automation; unnecessary gaps in bank processes, like "swivel-chair integration" (rekeying data from one system to another), complex and time-consuming documentation requirements, and manual decision making, disrupt the customer journey. They make it slow and confusing, and increase the likelihood of losing the customer to a more agile competitor. This problem impacts not only current customers, but also potential new customers.

- Loan applicants who get stuck in an endless loop — waiting for service, loss of documentation, resubmission and then more waiting — quickly get fed up and move on.
- New customers who experience a clunky account opening process all too often end up never bothering to fund the account (Sturgill and Tornbohm, 2018).

4. CONCLUSION AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

This research aimed to suggest a framework to measure digital customer engagement with a full cycle. Although there are many implications regarding customer experience, retention, loyalty etc. the comprehensive approach for customer engagement still needs more attention. A comprehensive operational backbone is also required to manage the overall cycle for retail banks such as CRM tools. It was stated that, CRM has begun to mature in the minds of the business world as a crucial strategic tool for maintaining relationships with customers and improving front line staff performance. The e-CRM that finds application in e-commerce and m-CRM that takes advantage of Mobile Devices (Smartphones, Tablets) to avoid losing customers and business opportunities due to lack of direct and efficient service, reveals the penetration of the CRM philosophy in every facet of business (Bompolis and Bousouki, 2014).

This study mainly contemplates about young generations changing preferences due to new social and communication channels. According to Tesfom and Birch, young and older bank customers significantly differ in their perception of relational benefits, switching costs, availability and attractiveness of alternatives, service recovery and the duration of time they intend to end their relationship (retention) with their banks, furthermore younger customers are more likely to identify better alternative attractive benefits offered by other competing banks than older customers (2011). With help of digital interactions young customer can easily be affected by other bank offers and interactions. Hence, although traditional customers are impressed by tangible assets such as ATMs, branch comfort, relationship manager attitude etc. the new generation is also impressed by intangible dimensions such as social interactions and offers. The advocacy and commitment levels are more related with this dimension since they are resulted from affective reciprocal digital interactions and personal involvement than transactional measurements. A positive or negative advocacy can reach to thousands of potential or existing customers in digital platforms easily. So, it cannot be regarded as traditional word of mouth which is limited compared to digital advocacy. As a summary, a very

comprehensive CRM strategy and digital presence and measurement is required for retail banks to manage the change.

This approach requires a good business understanding that will match the CE network with digital capabilities. Since the customer engagement is one of the four pillars of digital transformation, companies should start to measure digital CE score based on each customer group as a holistic approach to cover full cycle. This study makes it clear that, however they are interrelated Digital CE measurement is different from measuring customer satisfaction level or Net Promoting Score due to its main components. The study suggests to build this measurement specifically for digital transformation to create a clear roadmap and investment plan for future customers.

REFERENCES

- BOMPOLIS, C.G.; BOUTSOUKI, C. (2014), Customer Relationship Management in the Era of Social Web and Social Customer: An Investigation of Customer Engagement in the Greek Retail Banking Sector, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (148), 67 – 78.
- BRODIE, J. R.; HOLEBEEK, L. D. and JURIC, B. (2011), Customer Engagement: Conceptual Domain, Fundamental Propositions, and Implications for Research, *Journal of Service Research*, 252-271.
- GREENBERG, P. (2010). CRM at the Speed of Light: Social CRM Strategies, Tools, and Techniques for Engaging Your Customers, 4th Edition, *McGraw Hill*, New York.
- HALLOWELL, R. (1996), The Relationships of Customer Satisfaction, Customer Loyalty, and Profitability: An Empirical Study, *International Journal of Service Industry Management*, 7(4), 27-42.
- HO, J.; CHOWDHURY, S. and EVANS, N. (2018), Success Factors for Digital Transformation in Banks, Korn Ferry Institut.
- Holeebek, Consumer Brand Engagement in Social Media: Conceptualization, Scale Development and Validation, 2013
- KOTLER, F.; KARTAJAYA, H. and SETIAWAN, I. (2010), Marketing 3.0: From Customers to Human Spirit, *John Wiley & Sons*.
- MENON, K. and O'CONNOR, A. (2007), Building Customers' Affective Commitment Toward Retail Banks: The Role of CRM in Each 'Moment of Truth', *Journal of Financial Services Marketing*, 12(2), 157-168.
- NEWTON, A. (2018). Hype Cycle for Digital Banking Transformation, [gartner.com/en/documents/3884070](https://www.gartner.com/en/documents/3884070).
- ROSS, W.J. ; SEBASTIAN, I.M and BEATH, M.J. (2017), How to Develop a Great Digital Strategy, *MIT Sloan Management Review*, 58 (2) , 7-9.
- SASHI, C.M. (2012), Customer Engagement, Buyer-Seller Relationships, and Social Media, *Management Decision*, 50 (2), 253-272.
- SEBASTIAN, I.M.; MOCKER, M.; ROSS, J.W.; MOLONEY, K. G.; BEATH, C. and FONSTAD, N.O. (2017), How Big Old Companies Navigates Digital Transformation, *MIS Quarterly Executive*, 16(3), 197-213.
- STURGILL, N. and TORNBOHM, C. (2018). How Bank CIOs Can Use Robotic Process Automation to Improve Customer Experience, *gartner.com*.
- TESFOM, G. and BIRCH, N.F. (2011), Do switching barriers in the retail banking industry influence bank customers in different age groups differently? *Eastern Washington University*, Bellevue, Washington, USA.

THE EFFECT OF WORK MOTIVATION ON THE EMPLOYEE PERFORMANCE WITH ORGANIZATIONAL COMMITMENTS AS MODERATION VARIABLES AT PT. ASURANSI JIWASRAYA, DENPASAR

I Wayan SUARTINA* & Anak Agung Ngurah Gede SADIARTHA

* Dr., University of Hindu Indonesia (UNHI), Denpasar/INDONESIA

E-mail: wayansuartinainhi@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0856-0152>

** Dr., University of Hindu Indonesia (UNHI), Denpasar/INDONESIA

E-mail: sadiartha.unhi@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1497-1735>

Geliş Tarihi: 20 Nisan 2019; Kabul Tarihi: 27 Haziran 2019

Received: 20 April 2019; Accepted: 27 June 2019

ABSTRACT

Employee Performance is a particular concern for all companies because the achievement of company goals and objectives are dependent on the performance of HR in it. In carrying out the activities of the company Human Resources are influenced by many factors including the influence of internal and external factors. It can be understood that the problem of improving performance is not a problem that can be resolved directly. After going through the calculation results obtained the significance level of research for work motivation system variables on organizational performance by $0,000 < 0,05$, so that H_0 is rejected and H_1 is accepted, in other words work motivation has a significant effect on employee performance. There is a positive and significant influence between work motivation on employee performance at PT. Asuransi Jiwasraya, Denpasar seen from the results of t-test obtained t_1 -count is 5.159 greater than t-table of 1,671 and sig value 0.000 so the first hypothesis is suspected that work motivation has a positive and significant effect on employee performance, accepted. Organizational commitment is able to moderate the effect of work motivation on employee performance. Based on the calculation results obtained by $Z_{hitung} (3.19) > Z_{table} (1.98)$, in other words organizational commitment is an intervening variable (moderation) that connects work motivation with employee performance.

Keywords: work motivation, employee performance, organizational commitment.

JEL Codes: J21, M10

1. BACKGROUND

The abundance of human resources requires us to think more deeply about how we can use it so that it can be utilized optimally, effectively and efficiently in the midst of increasingly fierce globalization competition. Creating reliable human resources are needed to improve education, adaptation to the environment that continues to change, as well as social facilities that are used as a container for reservoirs and absorbers of existing HR. It is useful to support the growth of national development in a sustainable manner. The problem now is how to optimize the performance of HR to achieve the company's expected goals. The company's demands are to create improved performance so that the company's survival or operations can be guaranteed. There are many things that affect performance productivity. Therefore the company must always pay attention to the factors that affect performance so that it can be fulfilled optimally so that employees can continue to provide good performance. There are many ways companies can do to create excellence in competition, but basically the main key to competitive advantage is the quality of Human Resources. Employee Performance is of particular concern for all companies because the achievement of company goals and objectives is dependent on the performance of HR in it. In carrying out the activities of the company Human Resources are influenced by many factors including the influence of internal and external factors. Furthermore, it can be understood the problem of improving performance is not a problem that can be solved immediately. Motivation can also be interpreted as a group of factors that cause individuals to behave in certain ways. In essence, human behaviour is always goal-oriented, both material and non-material. The goals to be achieved are needs must be fulfilled, so that someone needs motivation or encouragement to achieve it. Giving motivation appropriately will be able to encourage people to be more enthusiastic in carrying out their work to produce something better. The motivational process begins with the fulfillment of needs. For example, when a worker feels being paid too low, he feels the need for a bigger salary. As a reaction, a worker considers alternatives to meet these needs, such as working harder so that his salary is raised or looking for a new job. In order for the behaviour of a worker to be in accordance with the goals of the organization, there must be a combination of motivation to fulfil their own needs and the demands of the organization. In essence, the success of a company is strongly influenced by the performance of its employees. Performance is the achievement of a work result by someone in carrying out their duties in accordance with standards and criteria that have been agreed upon together for the job. According to Jatmiko (2015: 05) "Performance is a result of work achieved by a person in carrying out tasks assigned to him based on skills, experience and sincerity and time". The success and performance of a person in a field of work are largely determined by the motivation of one's performance and also their commitment to the field they are engaged in. Employee performance is a very important thing in the company's efforts to achieve company goals. Basically, performance is the overall contribution of a person or individual to what is done and what is not done by employees that influence the achievement of organizational goals. according to Rahman (2013: 303) is the whole behaviour displayed by individuals related to the work expected by the organization in improving performance. The increasing level of business competition has resulted in companies being faced with challenges to improve employee performance in order to maintain the survival of the company. Performance can be known if the employee has a standard of success as a benchmark set by the organization. In accordance with what happened at Jiwasraya Insurance, it is a company that provides services in the field of insurance and financial planning based in the Denpasar which was founded in 1859. As a state-owned company facing a serious HR problem where employees experience a crisis of work motivation and organizational commitment that affects the decrease in employee performance productivity. Some of the initial results observations and interviews as well as the pre-survey conducted by researchers at PT Asuransi Jiwasraya. That is by conducting a survey directly using interview methods with the employees of PT Asuransi

Jiwasraya as a source of information. The problems arise that cause a decrease in employee performance at PT Asuransi Jiwasraya cannot be separated from a decrease in work motivation and lack of organizational commitment implementation to employees. Success in carrying out basic tasks and functions at PT Jiwasraya Insurance of Denpasar will depend on the performance of its employees. The performance of employees is getting better or increasing, the services they provide to the customer will be better. Quantitatively, there are indications of a decrease in work motivation as indicated by the high absentee level of PT Jiwasraya Insurance of Denpasar in 2017 from January to December can be seen in the following table 1.1:

Table 1. Employee Attendance Level at PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar in 2017

No	Month	Employees Who Present A Full Month	Employees who are absent
1	January	114	36
2	February	115	35
3	March	113	37
4	April	117	33
5	May	116	34
6	June	115	35
7	July	112	38
8	August	114	36
9	September	115	35
10	October	114	36
11	November	110	40
12	December	111	39
Average/ month		113,8	36,17

Source: Personnel / HR Section of PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar

From Table 1 it can be concluded that the number of absent employees is quite high at 2-4% per month. Based on regulations governing employee leave rights, employees who leave work without information / not from leave rights are deemed absent. Attendance in the company is a problem because absenteeism means loss due to delays in work completion and performance degradation. This is also an indication of employee job dissatisfaction that can harm the company. At present there is also a decline in the number of marketing employees for 3 consecutive years from 2014 to 2016 can be seen in table 2 below:

Table 2. Data on the number of Marketing at PT. Asuransi Jiwasraya

No	Year	Total
1	2014	210 person
2	2015	198 person
3	2016	158 person

Data source for the operational part of PT Asuransi Jiwasraya

From table 2 it can be described that there was a decrease in the number of marketing employees who were very dancing in 2014 to 2016 whose initial number was 210 agents to 158 people. In addition, the decline in employee performance at PT Asuransi Jiwasraya of Denpasar can also be seen from the problems in implementing commitment, namely lack of focus on planning the target achievement strategy and the discipline of marketing in attending evaluation

meetings is still low. Work motivation and organizational commitment must continually be grown so that employees have awareness yourself to work optimally. Viewed from two sides, good work motivation and high organizational commitment will have a positive correlation with improving performance which ultimately will not only have an impact on profits. The Company also will have an impact on improving the quality of human resources on the employee himself. The survival of the company which is supported by good HR performance will ultimately have a positive impact on the continuity of the work of employees. This is where the crisis of work motivation and organizational commitment can then become a serious problem for the company. The latter is a matter of concern for management. This can also be seen from the results of the performance of premium receipts indicated by fluctuations from the period 2012 - 2016. The following data:

Table 3. Premium Production Evaluation

NO	YEAR	TARGET	REALIZATION	RATIO
1	2012	48.000.000.000	64.329.347.716	134%
2	2013	48.000.000.000	55.091.298.511	115%
3	2014	80.000.000.000	10.826.650.766	14%
4	2015	93.000.000.000	16.621.923.724	18%
5	2016	97.000.000.000	15.135.940.147	16%

Data source for the operational part of PT. Asuransi Jiwasraya

Table 3 shows the fluctuations in the number of premium receipts at PT. Asuransi Jiwasraya from 2012 to 2016 experienced a very drastic decline which initially reached a ratio of 134% to a ratio of 16%. The reduction in premium receipts that have been realized can be caused by many factors. In this study, it was indicated that the decline in premium income was due to a decrease in employee performance which was influenced by the level of attendance and the level of weak organizational commitment. Based on the explanation above, the author is interested in conducting more in-depth research and assessment of the problem with the research titled "The Effect of Work Motivation on Employee Performance with Organizational Commitment as Moderating Variables at PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar".

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Employee performance.

The success of an organization is influenced by the performance (job performance) of human resources, for that each company will strive to improve employee performance in achieving organizational goals that have been set. A growing and well-maintained organizational culture will be able to spur the organization towards better development. The term performance from the word job performance or actual performance (work performance or actual achievement achieved by someone). Work performance is generally influenced by the skills, skills, experience and sincerity of work of the workforce concerned.

2.2. Organizational Commitment

There are various kinds of definitions of organizational commitment. According to the Indonesian Language Dictionary, the notion of commitment is an agreement or attachment to doing something; contract. Commitment is also defined as the relative strength of individual identification and its involvement as a relative strength of the identification of individuals with work organizations. Organizational commitment is a situation where an employee sided with a particular organization and its goals and desires to maintain membership in the organization. According to Luthans (in Fauzi, 2016) Organizational commitment is an attitude that reflects

employee loyalty to the organization and is an ongoing process where members of the organization express their concern for the organization, the success of the organization and continuous progress.

2.3. Work motivation

The ability of managers to motivate, influence, direct, and communicate with their subordinates will determine the effectiveness of work. An employee may carry out work that is charged to him well, and maybe not. If the subordinate has carried out the task given to him well, that is what we want. But if the task charged cannot be carried out properly, then we need to know the causes. Maybe he was indeed unable to complete the assigned work, but maybe he did not have the motivation to work well. Being one of the tasks of a leader to be able to provide motivation to his subordinates to be able to work well as expected.

3. METHODOLOGY

3.1. Location of Research

This study was conducted at the PT. Asuransi Jiwasraya located on Jl. Raya Puputan No 23 B. Renon Denpasar.

3.2. Operational Definition of Variables

This study used three variables as described below:

Independent Variables

Work Motivation (X). The indicators used are: Achievement Needs (Need For Achievement). Physical Needs (Psychological Need). Safety Needs.

Dependent Variable

Employee Performance (Y1) Indicators used are: effectiveness and efficiency, responsibility, discipline. initiative.

Moderation variable

Organizational Commitment (Y2) Indicators used to measure organizational commitment are: Pride of the company, Willingness to take sides / sacrifice for the company,

Loyalty to the company.

3.3. Population, sample and sampling method

Population

According to Sugiyono (2005: 80), "Population is a generalization region consisting of: objects / subjects that have certain quantities and characteristics applied by researchers to be studied and then drawn conclusions". The population in this study were 166 employees at PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar.

Sample

In this case the researcher used a sample of 158 respondents to the marketing department employees.

Sample Determination Method

The sampling technique is Purposive sampling technique, which is the method of withdrawal of samples carried out by selecting subjects based on specific criteria set by the researcher. This is in agreement with Sugiyono (2011: 84) explaining that: "Purposive sampling is a sampling technique with certain considerations." These considerations include:

1. Employees who are made as respondents are marketing employees in the company. Because the marketing department employees have problems decreasing work motivation.

2. The employee used as the respondent is an employee with a work period of more than 1 year. This is because in the first year of work it is considered a probationary period.

Sampling must be adjusted to these criteria

Because it will greatly affect the variables to be studied. Determination of the number samples can be calculated from a certain population whose numbers are already known. Samples are all marketing employees of Jiwasraya Insurance Ltd Denpasar which is 158 people. The author used formulas based on the Slovin formula in Hussein (2005), namely:

$$n = \frac{N}{1 + N \cdot e^2}$$

Where :

n = sample size / number of sample members

N = population size / number of population members

e = error level / percent clearances due to retrieval errors

samples that can still be tolerated, in this case the author sets 10%.

Thus, the samples in this study are:

$$n = \frac{158}{1 + 158 \times 0,01}$$

254

n = 61,24031 samples rounded to 61

From these results, a sample of 61 employees from the marketing division of Asuransi Jiwasraya Ltd.

3.4. Research Instrument

Validity test

Reliability Test

3.5. Data analysis technique.

Classic assumption test

There are four classic assumptions tests that will be carried out, namely:

Normality test

Multicollinearity Test

Heteroscedasticity Test

Path Analysis

Path analysis is a basic application of regression and correlation analysis that is used to analyze the pattern of relationships between variables with the aim of knowing the direct or indirect effects of independent variables on dependent variables (Riduwan and Kuncoro, 2014: 2)

In this study using 1 (one) independent variable, 1 (one) dependent variable, and 1 (one) moderating variable, so that the path equation is as follows:

Sub Structure 1:

$$Y_1 = \beta_1 X + e_1 \dots\dots\dots(1)$$

Sub Structure 2:

$$Y_2 = \beta_1 X + \beta_2 Y_1 + e_2 \dots\dots\dots(2)$$

Information :

X = Dependent Variables (Employee Performance)

Y = Independent Variables (work motivation)

M = Moderation variable (organizational commitment)

e = Residual Value

The standardized path coefficient is used to explain the magnitude of the effect of the independent variables on the dependent variable (Riduwan and Kuncoro, 2014: 116). Especially in the SPSS program, the path coefficient is indicated by the output called the Coefficient which is declared as Standardized Coefficient (Beta).

Sobel Test

In this study there are moderating variables, namely motivation. According to Baron and Kenny (1986 in Ghozali, 2009) a variable is called a moderating variable if the variable also influences the relationship between the independent variable and the dependent variable.

Testing the moderation hypothesis can be done with the Sobel Test procedure. The sobel test is done by testing the strength of the indirect effect of the independent variable (X) on the dependent variable (Y) through the moderating variable (M). The indirect effect of X to Y through M is calculated by multiplying line X - M (a) with line M - Y (b) or ab. So the coefficient $ab = (c - c')$ where c is the effect of X on Y without controlling M, while c' is the coefficient of influence of X on Y after controlling M. Standard error coefficients a and b are written with Sa and Sb, the amount of standard error influence indirect (indirect effect) Sat is calculated by the formula below:

$$S_{ab} = \sqrt{b^2 S_a^2 + a^2 S_b^2 + S_a^2 S_b^2}$$

To test the significance of indirect effects, we need to calculate the value of t from the coefficient with the following formula:

$$t = \frac{ab}{S_{ab}}$$

This t count value is compared with the t table value. If the value of r count is greater than the value of t table, it can be concluded that there is a mediating effect (Ghozali, 2011: 97).

3.6. Hypothesis testing

Partial Test (Test Statistic t)

3.7. Instrument Testing Results

Test Validity and Reliability

To find out the results of the validity and reliability test can be seen in table 4 below:

Table 4. Test Validity and Reliability

No	Variable	Information
1	Work motivation	Valid
2	organizational commitment	Valid
3	The performance	Valid

Source: Data processed

The results of the table 5 presentation, it can show that all the research variables used are valid and reliable, because they have a correlation coefficient greater than 0.3 and the reliability coefficient (Cronbach alpha) greater than 0.6. Thus the research variable can be used for further statistical analysis.

Classic assumption test

Normality test

The results of the normality test have a variable significance level > 0.05 (attachment 6) so that it can be said the regression model meets the assumptions of normality.

Tabel 5. Normality Test

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		Unstandardized Residual
N		61
Normal Parameters ^{a,b}	Mean	.0000000
	Std. Deviation	4.03747042
Most Extreme Differences	Absolute	.107
	Positive	.086
	Negative	-.107
Kolmogorov-Smirnov Z		.837
Asymp. Sig. (2-tailed)		.485

Source: Data processed

3.8. Multicollinearity Test

The results of the multicollinearity test are presented in Table 6 below.

Tabel 6. Multicollinearity Test Results

Coefficients^a

Model	Collinearity Statistics	
	Tolerance	VIF
1 Motivation	.852	1.174
organizational commitment	.852	1.174

Source: Data processed

Based on Table 6, it can be seen that the tolerance value for motivation variables and organizational commitment is 0.852 or 85.2 percent and 0.852 or 85.2 percent respectively. VIF values of motivation variables and organizational commitment are 1.174 and 1.174 respectively so that it can be concluded that the regression model is free from multicollinearity problems.

3.9. Heteroscedasticity Test

The results of the heteroscedasticity test are presented in Table 7 below.

Tabel 7. Heteroscedasticity Test Result

Model		t	Sig.
1	(Constant)	.352	.726
	X ₁	-.281	.780
	X ₂	1.501	.139

Source: Data processed

Based on Table 7, it can be seen that the independent variables have no significant effect on the dependent variable of the regression model used because the significance of each independent variable is more than the real level (α) of 0.05. So it can be concluded that there is no heteroscedasticity.

3.10. Path Analysis

Testing the data in this study used path analysis to test the pattern of relationships that reveal the influence of variables or a set of variables on other variables, both direct influence and indirect influence. This analysis is carried out in the following stages.

- a) Design models based on theory Theoretically, the relationship between variables can be modeled in the form of a path diagram, as follows.

Figure 2. Relationship Model of Work Motivation, Organizational Commitment, and Performance

The model can also be expressed in the form of equations, thus forming the following system of equations.

$$Y_1 = \beta_1 X + e \dots\dots\dots(\text{Model 1})$$

$$Y_2 = \beta_1 X + \beta_2 Y_1 + e \dots\dots\dots(\text{Model 2})$$

- a) Check assumptions in the path

To examine this assumption, it can be done by looking at the arrangement of the theoretical models that have been constructed by showing the form of relationships between variables is linear, i.e. the flow system into one direction, where the relationship between ei is mutually independent as well as the relationship between ei with variable x free, and there are no endogenous variables that have alternating effects,

- a) Estimation of parameters or calculation of path coefficients

In path analysis, the direct effect is expressed by the coefficient π_i , while the indirect effect and total influence can be calculated by making a separate calculation. For parameter estimation performed by regression analysis through SPSS 22.0 the following results are obtained.

Substructure 1:

$$Y_1 = \beta_1 X_1 + e$$

From the results of calculations on testing the data obtained the following results.

Table 8. Substructure Coefficients 1 (Model 1)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	18.732	2.824		6.634	.000
	Work motivation	.163	.051	.385	3.200	.002

a. Dependent Variable: Organizational Commitment

Substructure 2 :

$$Y_2 = \beta_1 X + \beta_2 Y_1 + e$$

From the results of calculations on testing the data obtained the following results.

Table 9. Coefficients Substructure 2 (Model 2)

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1.283	4.145		.310	.758
	Work motivation	.317	.061	.495	5.159	.000
	Organizational Commitment	.586	.145	.389	4.050	.000

a. Dependent Variable: performance

Based on the calculation of substructure 1, and 2, the magnitude of direct effect, indirect influence and total influence between variables can be determined. Calculation of the influence between variables is as follows.

Table 10. Direct Effects, Indirect Effects and Total Influence

Variable		Direct Effect	Indirect Effects Through organizational commitment	Total Influence
Work motivation	→ Organizational commitment	0,385	-	0,385
Motivation work	→ Performance	0,495	0,150	0,645
Organizational commitment	→ Performance	0,389	-	0,389

Source: Data processed 2018

Based on Table 10 can be seen the value of the direct effect of work motivation variables on organizational commitment variables of 0.385, the direct effect of work motivation on employee performance by 0.495 and the direct effect of organizational commitment on employee performance by 0.389. while the indirect effect of work motivation variables on employee performance through organizational commitment is assigned a value of 0,150. The value is obtained from the multiplication of the direct effect of work motivation on organizational commitment with the direct influence of organizational commitment on employee performance ($0.385 \times 0.389 = 0.150$) based on the above calculations. It can be seen that the direct effect of work motivation on employee performance is 0.495 while indirect motivation towards employee performance through the organizational commitment of 0,150 which means that the direct influence is greater than indirect influence. The results of this study indicate that indirectly work motivation through organizational commitment has a significant influence on employee performance which means that organizational commitment can moderate the relationship between work motivation and employee performance at PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar.

The structural equation for this research model is as follows:

Substructure 1:

$$Y1 = \beta_1 X1 + \epsilon_1$$

$$\text{Effect of error (Pei)} = 1 - R^2$$

$$Pei = 1 - 0.148 = 0.852$$

$$Y1 = 0.385 X + 0.852$$

Substructure 2:

$$Y2 = \beta_1 X + \beta_2 Y1 + \epsilon_2$$

$$\text{Effect of error (Pei)} = 1 - R^2$$

$$Pei = 1 - 0,545 = 0.455$$

$$Y2 = 0.495 X + 0.385 Y1 + 0.455$$

Model validation check.

There are two indicators to examine the validity of the model, namely the coefficient of total determination and theory trimming where the results can be presented as follows.

The total coefficient of determination results:

$$R^2_m = 1 - (1 - 0,148) (1 - 0,545)$$

$$R^2_m = 1 - 0.387$$

$$R^2_m = 0.613$$

That is, the diversity of data that can be explained by the model is 61.3 percent or in other words the information contained in the data is 61.3 percent can be explained by the model, while the remaining 38.7 percent is explained by other variables (not in the model) and error.

Theory Trimming

This approach was carried out by removing non-significant paths in order to obtain a model that is truly supported by empirical data. Validation test on each path for direct influence is the same as regression, using the p-value of the t-test that is testing the variable regression coefficient partially standardized with work motivation (X) on organizational commitment (Y1)

is 3,200 sig 0,002, work motivation (X) against performance (Y2) is 5,159 with sig 0,00, variable organizational commitment to performance is 4,050 with sig 0,00.

3.11. Regression Analysis of Moderating Variables with Sobel Test Method

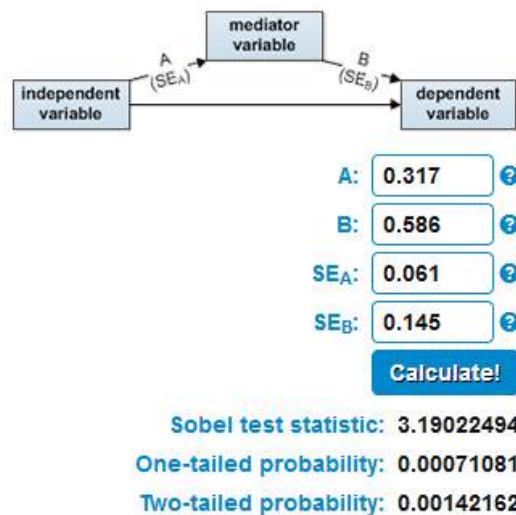
To test the mediator variable that mediates the relationship between dependent variables and independent variables, the following stages can be carried out:

Table 11. Motivation Regression Coefficient, Commitment to Performance

		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
Model		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,283	4,145		,310	,758
	motivasi.kerja	,317	,061	,495	5,159	,000
	komitmen.organisasi	,586	,145	,389	4,050	,000

a. Dependent Variable: kinerja.karyawan

Figure 3. Regression Analysis of Moderating Variables with Sobel Test Method

By using the sobel calculator, the Zhitung value is 3.19. From the results of the double calculation the above test gets a z value of 3.19, because the z value obtained is $3.19 > 1.98$ with a significance level of 5%, proving that organizational commitment is able to moderate the relationship of the effect of work motivation on performance.

Hypothesis testing

Effect of work motivation on performance

The hypothesis used is as follows:

H1: Work motivation has a significant effect on performance.

With the test criteria as follows:

If sig t < 0.05, then H0 is rejected and H1 is accepted.

If sig t > 0.05, H1 is rejected and H0 is accepted.

Based on the calculation results obtained the significance level of research for work motivation variables on performance of $0,000 < 0,05$, so that H_0 is rejected and H_1 is accepted, in other words work motivation has a significant effect on performance on.

Effect of work motivation on performance through organizational commitment.

The hypothesis used is as follows.

H_4 : Work motivation has a significant effect on performance through organizational commitment as a moderating variable.

With the test criteria as follows:

If $Z_{count} > Z_{table}$, then H_0 is rejected and H_1 is accepted.

Based on the calculation results obtained by $Z_{hitung} (3.19) > Z_{table} (1.98)$, so that H_0 is rejected and H_1 is accepted, in other words organizational commitment is a moderating variable that links work motivation with performance.

3.12. Discussion

The discussion carried out in this chapter refers to the formulation of problems and hypotheses that have been described previously in Chapter 1, namely: (1) Does Work Motivation Affect the Employee Performance of PT. Asuransi Jiwasraya. (2) How does the effect of work motivation on employee performance through organizational commitment at PT. Asuransi Jiwasraya. The following is the author's explanation regarding the formulation of the problem based on the calculation of statistical data that has been done using Path Analysis.

The Effect of Work Motivation on Employee Performance.

The data that has been obtained through the distribution of questionnaires to respondents, it is known that the results of this study support the first hypothesis, namely the influence of the Work Motivation variable (X1) on Employee Performance (Y1) at PT. Asuransi Jiwasraya (Persero). This is evidenced by the Beta value of 0.495 which means that the direct influence between work motivation variables on employee performance has a positive direction stating that each increase in Work Motive 1 point will increase employee performance by 0.495 points, which means the higher Work Motivation, the higher Performance Employee. The value of t count of 5.159 is greater than t-table at a significance level of 5% which is 1.671 ($5.159 > 1.671$), indicating that Work Motivation has a significant positive effect on Employee Performance. Research conducted on employees at PT. Asuransi Jiwasraya (Persero) shows that the highest Work Motivation is motivation or encouragement from superiors, good work environment, and adequate financial benefits. The three main factors that can improve employee performance in completing tasks.

The Effect of work motivation on employee performance through organizational commitment at PT. Asuransi Jiwasraya.

The data that has been obtained through the distribution of questionnaires to respondents, it is known that the results of the second hypothesis study are the effect of Work Motivation (X1) on Employee Performance (Y1) through organizational commitment (Y2) at PT. Asuransi Jiwasraya. X analysis of Y1 through Y2: it is known that the direct effect given by X on Y1 of 0.495 is obtained from Beta values, while the indirect effect of variable X on Y1 through Y2 is obtained from the multiplication of Beta X values against Y2 with Beta value Y2 towards Y1, the following values are obtained: $0.385 \times 0.389 = 0.149765$ rounded to 0.150. while for the total effect obtained from the value of beta X to Y added by the indirect value of X to Y1 through Y2 so that the value can be obtained as follows: $0.495 + 0.150 = 0.645$. Based on the above calculation, it can be seen that the amount of the direct effect value is 0.495 and

the indirect effect is 0.150 which means that the value of the indirect effect is smaller compared to the value of the direct effect. This indicates that the indirect effect of X on Y2 has a positive and significant (weakening) effect on Y1. Based on this, it can be concluded that the role of organizational commitment in moderating the influence between the two variables is as a weakening of the relationship between the two. Research conducted on employees at PT. Asuransi Jiwasraya shows that the motivation of each employee in the company is more about personal motivation so that the organization's own commitment does not affect the relationship between work motivation and employee performance improvement. Ownership of the company, making the burden of the company as a personal burden, in improving the performance of employees the company provides motivation in the form of increases in the financial sector, namely by providing transferti assistance, regular salary increases, as well as annual bonuses. But with the provision of these increases, the company also issued a new policy in the form of increasing employee commitment to the company, namely by increasing the company's target, employee loyalty to the company, adding job descriptions to each employee, as well as the willingness of employees to be placed throughout the company spread across all regions of Indonesia. With this increase, employees feel that the increase in motivation given is a burden that causes a decrease in employee performance. in other words the motivation given by the company is not comparable with the policies issued by the company. this has the greatest influence in weakening organizational commitment in influencing performance improvement. According to Sujana, (2009) Organizational commitment is an action to the extent to which an employee sided with a particular organization and its objectives and was interested in maintaining its membership in that organization.

4. CONCLUSION AND TARGET

4.1. Conclusion

Based on the research objectives, the results of data collection, the results of data analysis and discussion, then concluded as follows: Based on the calculation results obtained the significance level of research for work motivation system variables on organizational performance by $0,000 < 0,05$, so H_0 is rejected and H_1 is accepted, with the word Other work motivation has a significant effect on employee performance. There is a positive and significant influence between work motivation on employee performance at PT. Asuransi Jiwasraya of Denpasar seen from the results of the t-test obtained t1-count is 5.159 greater than t-table of 1,671 and sig value 0.000 so the first hypothesis It is suspected that work motivation has a positive and significant effect on employee performance, accepted. Organizational commitment is able to moderate the effect of work motivation on employee performance. Based on the calculation results obtained by $Z_{hitung} (3.19) > Z_{table} (1.98)$, in other words organizational commitment is an intervening variable (moderation) that connects work motivation with employee performance

4.2. Suggestion

It is expected that the company should pay more attention to employees, especially those related to their motivation. If the motivation is reduced, it can lead to a drop in performance. Because there is an influence between motivation and organizational commitment, the company can emphasize employee commitment to the company by increasing employee motivation So that the company pays attention to the commitment that employees have so as not to erode. Because if you work with employees who do not have commitment, the company's net will not be optimal.

REFERENCES

- ADIFTIYA, J. (2014) . *Pengaruh Komitmen Organisasi Terhadap kinerja Karyawan Pada Pt. Bukit Makmur Mandiri Utama Site Kideco Jaya Agung Batu Kajang Kabupaten Paser*. eJournal Ilmu Administrasi Bisnis, 2 (4) h: 833-845. ISSN 2355-5408
- ABRIVIANO P. (2014). *Pengaruh Motivasi Kerja Dan Komitmen Organisasional Terhadap Kinerja Karyawan (Studi Pada Karyawan Bagian Hrd Pt. Arthawena Sakti Gemilang Malang)* , Jurnal Administrasi Bisnis (Jab)| 7 (2)
- PRABU, A. (2005). “Pengaruh Motivasi terhadap Kepuasan Kerja Pegawai Badan Koordinasi Keluarga Berencana Nasional Kabupaten Muara Enim”. *Jurnal Manajemen & Bisnis Sriwijaya*. Vol. 3 No 6.(
- FAUZI, M. (2016). *Pengaruh Budaya Organisasi Dan Kepuasan Kerja Terhadap Kinerja Karyawan Dengan Komitmen Organisasi Sebagai Variabel Intervening (Studi Pada Karyawan Pt. Toys Games Indonesia Semarang)* Journal Of Management 02(02).
- GHOZALI, I. (2011). *Aplikasi Analisis Multivariate dengan Program SPSS. Edisi 4*. Semarang: BP-UNDIP
- HONAWATI. (2016). *Pengaruh Motivasi Kerja Dan Komitmen Organisasi Terhadap Kinerja Karyawan Dengan Etos Kerja Sebagai Variabel Moderasi (Studi Pada Pt Adira Dinamika Multifinance Tbk Di Surabaya)*. Skripsi Sarjana Jurusan Pendidikan Akuntansi Fakultas Ekonomi Universitas Negeri Yogyakarta
- HASIBUAN, M.S.P. (2003). *Manajemen : Dasar, Pengertian dan Masalah*, Bumi Aksara Edisi Revisi, Jakarta.
- JATMIKO, E. dwi. (2015). *Pengaruh Motivasi Kerja Dan Komitmen Organisasional Terhadap Kinerja Karyawan (Studi Pada Karyawan Kompartemen Pabrik Ii Pt. Petrokimia Gresik)*, Jurnal Administrasi Bisnis (Jab).
- LARASATI, S , GILANG, dan A. (2014). *Pengaruh Motivasi Kerja terhadap Kinerja Karyawan Wilayah Telkom Jabar Barat Utara (Witel Bekasi)*, Jurnal Manajemen dan Organisasi, 5(3)
- MURTY, W. A. (2012), *Pengaruh Kompensasi, Motivasi Dan Komitmen Organisasional Terhadap Kinerja Karyawan Bagian Akuntansi (Studi Kasus Pada Perusahaan Manufaktur Di Surabaya)*. The Indonesian Accounting Review 2(2), h: 215 – 228
- MOEHERIONO (2012). *Pengukuran Kinerja Berbasis Kompetensi*. Bandung: Ghalia Indonesia.
- PANDALEKE, D. (2016). *Pengaruh Kompetensi, Kepuasan Kerja Dan Komitmen Organisasi Terhadap Kinerja Pegawai (Studi Pada Inspektorat Kabupaten Minahasa Tenggara)* Jurnal Emba .4 (2) ISSN 2303-1174
- RAHMAH, A., ALIM, A., FAIDAH. B.D.A. (2013). *Pengaruh Komitmen Organisasional, Motivasi Intrinsik, Dan Motivasi Ekstrinsik. Terhadap Kinerja Dokter (Studi Pada Dokter Rumah Sakit Umum Daerah Ulin Banjarmasin)*, Jurnal Wawasan Manajemen, 1(3)
- RAHARDJO, K. A. (2016). *Pengaruh Motivasi, Kepuasan Kerja Dan Komitmen Organisasi Terhadap Kinerja Karyawan Pada Pt. Sumber Urip Sejati Di Surabaya*, jurnal Media Mahardhika, 14 (2)

- REINHARD, R., DR. ADOLFINA, DOTULONG, L. (2016). *Komitmen Organisasi, Kepuasan Kerja Dan Lingkungan Kerja Terhadap Kinerja Karyawan Di Pt. Pln (Persero) Wilayah Suluttenggo*, Jurnal Berkala Ilmiah Efisiensi 16(01)
- SETIAWAN, K. C. (2015). *Pengaruh Motivasi Kerja Terhadap Kinerja Karyawan Level Pelaksana Di Divisi Operasi Pt. Pusri Palembang*. Jurnal Psikologi Islami 1(2) h:43-53
- SOPIAH. (1998). *“Perilaku Organisasional”*. Yogyakarta : Andi
- SUNGKONO, SE, MM, HASBULLAH, R., SE., MPD, RUMANSYAH, H.B., SE. (2011) *Pengaruh Motivasi Terhadap Kinerja Karyawan di Outlet PT. Sinarmas Multifinance Cabang Telagasari Karawang*. Jurnal Manajemen. 09(1)
- SUGIYONO. (2005). *Statistika untuk Peneliiian*. Bandung: Alfabeta.
- SUHARSIMI A. (2002). *Prosedur Penelitian*. Bandung: Alfabeta
- THEODORA, O. (2015). *Pengaruh Motivasi Kerja Terhadap Kinerja Karyawan Pt.Sejahtera Motor Gemilang*. Agora, 3 (2)
- TAMAELA, E. Y, SURIJADI, dan H. (2014). *Pengaruh Kepuasan Kerja, Motivasi Kerja Dan Komitmen Organisasional Terhadap Kinerja Pegawai Skpd Di Kabupaten Jayapura, Benchmark*. 2 (3)
- TRIYANINGSIH, sl. (2014). Universitas Slamet Riyadi Surakarta. *Analisis Pengaruh Disiplin Kerja, Motivasi Kerja Dan Komitmen Organisasi Terhadap Kinerja Karyawan*, dalam jurnal Informatika, 1 (2) Issn 2337 – 5213
- UMAR, H. (2005). *“Metode Riset Bisnis”*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.
- VERAWATI, Y., UTOMO, dan J. (2011). *Pengaruh Komitmen Organisasi, Partisipasi Dan Motivasi Terhadap Kinerja Karyawan Pada Pt. Bank Lippo Tbk Cabang Kudus*, Analisis Manajemen. 5 (2) ISSN : 14411-1799

2000 SONRASI TÜRKİYE'Yİ ETKİLEYEN KRİZLER VE ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CRISES THAT AFFECTED TURKEY AND PRIVATIZATION REVENUES AFTER 2000

Tolga SEZDİ * & Filiz GİRAY **

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
TÜRKİYE, e-mail: tolgasezdi@uludag.edu.tr,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2263-3151>

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
TÜRKİYE, E-mail: giray@uludag.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8765-8248>

Geliş Tarihi: 23 Nisan 2019; Kabul Tarihi: 20 Haziran 2019
Received: 23 April 2019; Accepted: 20 June 2019

ÖZET

Türkiye'de özelleştirme çalışmaları 1980 sonrasında başlamıştır. Özelleştirmeler ekonomik, mali ve sosyal olmak üzere üç farklı amaca hizmet ederler. Mali amaçlar arasından en önemlisi özelleştirmenin "devlete gelir sağlama" amacıdır. Özelleştirmelerin başarılı bir şekilde uygulamasını belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de ülkelerde yaşanan ulusal ve küresel ekonomik krizlerdir. Bu çalışma, Türkiye'de 2000 sonrası meydana gelen ekonomik krizler ile özelleştirme gelirlerinin arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Krizlerin bir kısmına ekonominin kendi içindeki dinamikleri neden olurken, bir kısmına da dış faktörler neden olmaktadır. Bu bağlamda, makalede iç dinamiklerde oluşan sorunlar yüzünden meydana gelen 2001 Krizi ve dış kaynaklı küresel bir kriz olan 2008 Krizi üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu krizlerin özelleştirme gelirleri üzerindeki etkilerini belirlemek, özelleştirmelerin performansını daha sağlıklı değerlendirme olanağı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Ekonomik Kriz, Özelleştirme Gelirleri, Türkiye'de Özelleştirme ve Ekonomik Krizler.

Jel Kodları: H12, H20, H27, L33.

ABSTRACT

Privatization efforts in Turkey have begun after 1980. Privatizations serve three different purposes: economic, financial and social. The most important of the financial purposes is the aim of "providing income to the government". In this study, the relationship between crises occurred after 2000 in Turkey and privatization proceeds is evaluated. Some of the crises are caused by the dynamics within the economy, while others are caused by external factors. In this context, the article is evaluate through the crisis of 2001 which occurred due to problems in internal dynamics and the crisis of 2008 which an outsourced global crisis. The aim of this study is to evaluate the status of privatization incomes obtained during these two crises.

Keywords: *Privatization, Economic Crisis, Privatization Incomes, Privatization and Economic Crises in Turkey.*

Jel Codes: *H12, H20, H27, L33.*

1. GİRİŞ

1980 sonrası liberalizasyon çalışmalarıyla Türkiye’de siyaset ve ekonomi gündemine dahil olan özelleştirme çalışmaları, gerek hukuki gerek teknik altyapının oluşturulamaması nedeniyle 2000’li yıllara kadar bekleneni verememiştir. Bu yeni ekonomik anlayış ile birlikte, devlet içe dönük yapısından vazgeçerek, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi temel alan serbest piyasa ekonomisine geçmeyi planlamıştır. 2000’li yıllarla birlikte özelleştirmelere engel teşkil eden sorunların çözülmeye başlamasıyla Türkiye’de özelleştirme çalışmaları hız kazanmıştır. Fakat uygulamaya konulması planlanan programlar kriz dönemlerinde sekteye uğramış, ilgili yıllar özelleştirme adına kayıp yıllar olmuştur.

1994 krizinin teşhisini ve tedavisini doğru şekilde yapamayan Türkiye ekonomisi, 2000’li yıllara gelene kadar birtakım belirsizlikleri ve düzensizlikleri bünyesinde taşımaktadır. 1997’de Asya Krizi olarak başlayan ve bir sene sonra da etkisini Rusya’da sürdüren ekonomik kriz, dolaylı bir şekilde Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Gittikçe küresel bir kimlik kazanan bu kriz, gelişmekte olan ülkeleri dolaylı yoldan etkilemiştir. Dünya’da çoğu sermayedarın parasını krizin net olarak yaşandığı ülkelerden çekip, kendi ülkesine götürmesiyle birlikte sermaye piyasalarında da aksamalar yaşanmaya başlamıştır. Bundan dolayı, ekonomik sürdürülebilirlikte dış borçların önemli olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, borç sıkıntısı çekmiş, akabinde de ödemeler dengesinde sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlar ile birlikte 2000’li yıllara gelen Türkiye ekonomisi, ulusal çapta 2001 krizini, uluslararası çapta da 2008 krizini ciddi bir şekilde yaşamıştır.

Sermaye sahiplerinin parasını çekmesiyle birlikte özelleştirme işlemleri yarım kalmış ya da tamamen sekteye uğramıştır. Doğrudan yabancı yatırımların kriz dönemlerinde ülkeden çıkış yapmasıyla birlikte bütçede önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Dış borçlarını ödemekte zorlanan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler gittikçe daha yüksek faiz oranıyla borçlanmaya başlamıştır. Bu noktada özelleştirmeler kriz dönemlerinde ekonominin gidişatını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışma, 2001 ve 2008 krizleri özelinde, kriz dönemlerde uygulanan özelleştirme politikaları ve elde edilen özelleştirme gelirleri arasındaki ilişkinin sonuçlarını değerlendirme amacı taşımaktadır. Çalışmada ilk önce özelleştirme kavramı, gerekçeleri ile amaçları ve kriz ile ekonomik kriz tanımları yapılacaktır. Takip eden bölümde Türkiye’de 2000 sonrasında yaşanan 2001 ve 2008 krizleri ve bu dönemde uygulanan özelleştirme politikaları ve elde edilen özelleştirme gelirleri ilişkisi açıklanacaktır. Elde edilen bulgular sonuç kısmında değerlendirilecektir.

2. ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI

1960'lı yılların sonları ve 1970'li yıllarda tüm dünyada yaşanan stagflasyon krizi karşısında devletin ekonomiye müdahalesini savunan Keynesyen politikalar yeni bir ekonomik kriz karşısında çaresiz kalmıştır. Yaşanan bu istikrarsızlık ortamı yeni ekonomik modellerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni ekonomik modeller, krizden çıkmanın yolunun devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılmasından ve ekonomi üzerindeki fonksiyonlarının daraltılmasından geçtiğini öngörmüştür. Bundan dolayı da; kamu sermayesiyle kurulan ve işletilen kurumların özelleştirilmesi teklif edilmiştir (Türk, 2014: 4).

1970 ve 1980'lerde meydana gelen birçok gelişmenin sonucu olarak özelleştirme kavramı ekonomik literatüre dahil olmuştur. Başlangıçta sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan bu olgu zamanla etki alanını genişletmiş, eski sosyalist bloğun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır. Ekonomik faaliyetlerin kamu sektöründen özel sektöre kaydırılmasını esas alan özelleştirme kavramı, kısa zamanda dünya çapında önemli bir ekonomik fenomen haline gelmiştir (Awadalla, 2003: 34).

Günümüzdeki politik anlamıyla özelleştirme kavramı ilk kez, Peter F. Drucker tarafından kullanılmıştır. Drucker tarafından 1969'da yazılan "The Age of Discontinuity" adlı kitapta "reprivatization" olarak tanımlanan özelleştirme kavramı, daha sonra Robert W. Poole'nin 1976 yılında yayınladığı "Reason Foundation" adlı eserinde "özelleştirme (privatization)" şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır (Alper, 1994: 23).

Hem teoride hem de uygulamada özelleştirme kavramının tanımını yapmak oldukça zordur. Bunun en önemli nedeni özelleştirme kavramının doğrudan veya dolaylı olarak ekonomi, işletme, hukuk ve politika gibi birden fazla bilim dalıyla ilişkisinin olmasıdır. Her bilim dalının özelleştirmeye bakışı ve tanımlaması farklılık göstermektedir (Aktan, 2010: 102). Özelleştirme birçok programı altında toplayan bir şemsiye kavram olarak kabul edilmektedir. Genel olarak, devlet/kamu kurum ve kuruluşlarından özel kişi ve kurumlara faaliyet, sorumluluk ve varlıkların aktarılması olarak tanımlanabilir. Ayrıca, özelleştirme denildiğinde, özel sektörün yeni pazarlar oluşturmak ve devlet düzenlemelerinden kurtulmak için başvurduğu bir "serbestleşme" türü akıllara gelmektedir (Belfield, 2002: 19).

Özelleştirme kavramı aynı zamanda, kamu politikasında devlet ve özel sektör arasındaki dengeyi değiştirmeyi amaçlayan geniş bir politik dürtü olarak da tanımlanabilir. Halkın zihninde, bu kavram, daha önce bir hükümet organı tarafından yürütülen bir fonksiyonun, yönetim ve denetim kurallarının değiştirildiği ve hükümet dışı bir kuruluşa aktarıldığı bir durumla ilişkilendirilmiştir (McFetridge, 1997: 2). Megginson'a (2000:14) göre; büyük ölçekli bir özelleştirme programının doğru bir şekilde uygulanması politik bir sanattır. Çünkü özelleştirme tanım gereği, bir ülkenin üretim araçları ve varlıkları üzerindeki devlet kontrolünün, ideolojik ve sembolik bir ayrımını ifade eder.

Özelleştirme kavramını dar ve geniş anlamlarıyla incelemek de mümkündür. Buna göre, dar anlamda özelleştirme denildiğinde yalnızca Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) yönetim ve mülkiyetlerinin özel kesime aktarılması anlatılmaktadır (Aktan, 2010: 102). Geniş anlamda özelleştirme tanımına göre ise, yalnızca KİT'lerin özel sektöre devri yeterli olmayacaktır. Buna ek olarak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da ürettiği mal ve hizmetlerin de özel ekonomi kesimine devri gerekmektedir (Çetinkaya, 2012: 97). Bazı yazarlar özelleştirmeyi, mülkiyet, finansman, yönetim ve hizmet/ürün dağıtım şeklinde başlıca dört şekilde kamudan özel sektöre yer değişimi içeren geniş kapsamda ele almaktadırlar (Mercille and Murphy, 2017: 1041).

3. ÖZELLEŞTİRMENİN GEREKÇELERİ VE AMAÇLARI

Çalışma konusunu oluşturan ekonomik krizlerinin özelleştirme gelirleri üzerindeki etkisini belirlemek için özelleştirmeden beklentileri bilmek yararlı olacaktır.

Savas'a (1999) göre özelleştirmenin gerekçelerini bazı baskılar oluşturur. Bunlar; *pragmatik, ideolojik, ekonomik ve popülist baskılar* olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. *Pragmatik baskıya* göre, devlet özelleştirmeler yoluyla kamu harcamalarını azaltıp, kamu gelirlerini arttırarak verimli ve faydacı bir rol izlemektedir. Devletin ekonomi üzerindeki rolü arttıkça, devletin asıl görevleri olarak sayılan etkinlik, adalet ve bireysel özgürlüğü sağlama görevlerinden sapmalar meydana geldiği düşünülmektedir. Bu yönde oluşan özelleştirme baskısına *ideolojik baskı* denilmektedir. *Ekonomik baskılar*, ticari düşünceyle kamu kurum ve kuruluşlarının iş sahalarına girerek, kârdan pay almak isteyen özel sektör tarafından uygulanan baskı türüdür. Son olarak *popülist baskı* ise, devletin ekonomi içindeki büyüklüğünü kabul etmeyen ve bunların yerine daha fazla alternatifine sahip yerel ve özel işletmelerin ekonomiye dahil olmalarını hedefleyen grup tarafından yapılan baskıdır.

Özelleştirmenin gerekçelerini ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre incelemek yararlı olacaktır. Çünkü özelleştirme gerekçeleri ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında doğrudan ilişki olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde özelleştirme uygulamaları genellikle siyasal tercihler ve politikalar sonucunda yapılmaktadır. Bu ülkelerde ekonomi hali hazırda serbest piyasa koşullarına göre işlediğinden, yapılan özelleştirmeler faydacı ve ideolojik nitelikler taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, özelleştirmelerin asıl gerekçesi dış borçların ödenmesi, devlete gelir sağlamak, bütçe açıklarını kapatmak ya da uluslararası bazı finans kuruluşlarına bağımlılık gibi ekonomik zorunluluklardır (Sezgin, 2010: 156-157). Bu ülkelerde özelleştirme kamu girişimlerinin performanslarının yetersizliği yaygınlaşması ve kamu harcama açıklarının azaltma ihtiyacı ile hızlanmıştır (Walle, 1989: 601).

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde, özelleştirmeler ekonomi çevrelerinin desteğini kazanabilmek için bir araç haline gelmiştir. Ülkeler ekonomik gelişmelerini sağlamak için “yapısal uyum” ve “yeniden yapılanma” programlarını iyi bir şekilde sürdürmelidir. Bu noktada özelleştirme uygulamaları, bu alt amaçlara ulaşabilmek için gereken kredilere hak kazanma noktasında, önemli bir gerekçe ve ön şart olmuştur. Az gelişmiş ülkeler bu politikaları kabul ettiklerinden dolayı IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarla ilişkide olmuşlar ve bağımlı kalmışlardır (Falay,1993: 193).

Kamusal işletmelerin üretim maliyetlerinin özel sektör üretim maliyetlerinden daha fazla olduğu konusunda net bir görüş birliği sağlanamamış olsa da kamu işletmelerinin verimsizliğine sebep olan kaynaklar açıktır. Bunun en temel sebebi, kamusal girişimlerin üretim esnasında ekonomik amaçların yanında sosyal ve politik amaçları da hedeflemesidir. Birden fazla amaca ulaşmayı hedeflemek, artan maliyetler ve verimsizlik gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirecektir. İkinci sebep olarak, kamu yöneticilerinin teşvik mekanizmasının işlememesi ve yönetsel performansın denetimin yapılamaması sayılabilir. Son olarak, kamu işletmeleri tüketici taleplerine çok iyi cevap veremez, talep edilen kalite ve miktarı sağlayamayabilir (Awadalla, 2003: 39).

Özelleştirmenin amaçları her ne kadar teoride “devletin iş dünyasında işi yoktur (*Governments have no business to be in business*)” ifadesiyle açıklansa da, hükümetler genel olarak belirli amaçlarla özelleştirmelere yönelmişlerdir (Mohan, 2002: 4865). Özelleştirmenin amaçlarını ekonomik, mali ve sosyal amaçlar olarak 3 farklı şekilde sınıflandırmak mümkündür.

Özelleştirmenin en temel amacı ekonomik yapının etkinliğini arttırmaktır. Ekonomik amaçlara ulaşmak için yapılması gereken bazı alt amaçlar mevcuttur. Bunlar; etkinlik ve verimliliği arttırmak, piyasa ekonomisini geliştirmek, sermaye piyasasını güçlendirmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmek olarak sayılabilir. Mali amaçların temelinde ise, özelleştirmenin kamu gelirlerine yaptığı doğrudan katkı bulunmaktadır. Mali amaçları iki açıdan incelemek mümkündür: birincisi devlete gelir sağlamak ikincisi ise devlet işletmelerinin

ortaya çıkardığı kamu zararlarından kurtulmak olarak sayılabilir. Son olarak sosyal amaçlar kendi içerisinde, mülkiyeti ve sermayeyi tabana yaymak, adil gelir dağılımını sağlamak ve yeni istihdam olanakları oluşturmak olarak üç alt amaçta incelenebilir. Sosyal amaçlarla elde edilmek istenen en önemli çıktı toplum üyelerinin refahını sağlamaktır (Çetinkaya, 2012: 99-105).

Yarrow ve diğ. (1986) özelleştirmenin amaçlarını yukarıda yapılan sınıflandırmadan bağımsız olarak;

- i)* Rekabeti artırarak ve firmaların sermaye piyasasından borçlanmalarını sağlayarak verimliliği arttırmak,
- ii)* Kamu kesimi borç gereğini azaltmak,
- iii)* Kamuda yaşanan ücret problemlerini çözmek,
- iv)* Ekonomik mülkiyeti genişletmek,
- v)* Gelir ve servetin yeniden dağıtımını sağlamak, olarak saymıştır.

Baily'e (1992) göre özelleştirme ile hedeflenen ortak amaç "etkinliğin maksimizasyonu"dur. Özelleştirme destekçilerinin ortak düşüncesi, hizmetlerin sunumunda, özel kesim yöneticilerinin kamu kesimine oranla daha etkin ve başarılı olduklarıdır. Kâr amacı güden özel kesim, sosyal amaçlar taşıyan kamu kesimine göre daha verimli çalışacaktır.

4. KRİZ VE EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimler Ana Sözlüğü'ne göre kriz kelimesinin iktisat literatüründeki karşılığı "*bunalım*"dır. Tıp terimi olarak da sık olarak kullanılan kriz kavramı "*Aniden gelişen şiddetli belirtilerle ayırt edilen nöbet*" olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle krizlerin olağan dışı durumlarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bir durumu kriz olarak adlandırmak için; beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan olumsuz bir gelişmenin meydana gelmesi gerekmektedir. Olağan süreç içinde gerçekleşen her olumsuz gelişmeyi kriz olarak tanımlamak mümkün değildir. Ekonomik kriz ise; makro düzeyde devleti, mikro düzeyde ise ekonomideki firmaları ciddi bir şekilde etkileyen, önceden tahmin edilemeyen, kısa ve uzun süreli olabilen, rutin olaylar dışında kalan ciddi bir sorun olarak tanımlanabilir. Buna ekonomi dilinde örnek vermek gerekirse; enflasyon bir ekonomi için sorun niteliği taşırken, hiper enflasyon ise bir krizdir (Aktan ve Şen, 2001: 2).

Uygur'a (2001) göre; finansal krizler öncesinde, ekonomide daima belli bir kriz ortamı ve göstergeleri mevcuttur. Fakat krizin gerçekleşeceğini ya da zamanını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Zaten bunlar önceden bilirse, gerekli önlemler alınır ve kriz önlenmiş olur. Yani kriz olmaz. Portes (1999) ise ekonomik krizi; piyasanın finansal aracılık kabiliyetini sınırlayan ve sermaye tahsis etme kapasitesini bozan, dolayısıyla da ekonomide yatırımların azalarak durma noktasına geldiği bir düzensizlik hali olarak tanımlamıştır.

Bir başka tanımda ekonomik krizler; mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasalarındaki fiyat veya miktarlarda gerçekleşen değişimlerin, kabul edilebilir bir çerçevede, şiddetli dalgalanmaları olarak tanımlanmıştır (Kibritçioğlu,2001: 174). Yapılan tanımlardan hareketle ekonomik krizleri; "piyasalarda olağandışı zamanlarda meydana gelen, ekonomik istikrarı bozan, kısa ve uzun süreli olabilen, olumsuz etkilere sahip şiddetli dalgalanmalar" olarak yeniden tanımlamak mümkündür.

Krizden etkilenen ülkeler, bu etkileri ortadan kaldırmak veya etkisini azaltmak amacıyla ekonomiyi canlandırmak için genişletici para ve maliye politikaları izlemiştir. Bu politikalar sonucunda kamu harcamalarının hızla artmasıyla beraber kamu açıkları da artış göstermiştir. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki farkı tanımlayan kamu açığını azaltmak için

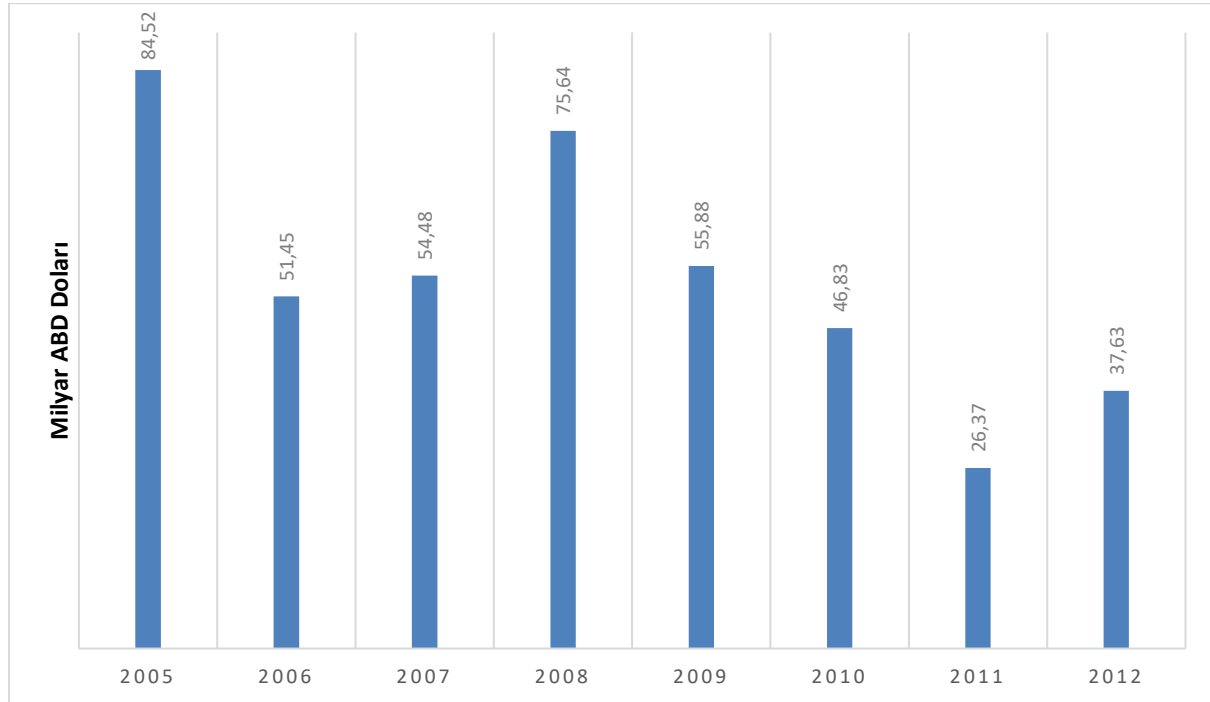
akla gelen ilk yöntem vergi gelirlerinin arttırılmasıdır. Ama bu da enflasyon, yoksulluk ve kayıt dışılık gibi bazı makro sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Kamu geliri yaratmak için kullanılan diğer kaynaklar ise para basma ve borçlanmadır. Olağanüstü finans kaynakları olan bu yöntemler de özellikle kriz dönemlerinde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde geçici bir çözümden öteye gidememiştir (Sugözü ve Çetinkaya, 2011: 237-238).

Kriz dönemlerinde KİT'lerin kamu açıklarını arttıran birtakım olumsuz etkileri de ortaya çıkmaktadır. Özellikle zarar eden devlet işletmelerinin meydana getirdiği bu olumsuz etkiyi ortadan kaldırmanın, özelleştirmelerin hız kazanması ile mümkün olduğu söylenmiştir. KİT'lerin özel sektöre satılması ile elde edilecek gelir yalnızca devlete bir finans kaynağı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda işletme maliyetleri ve sermaye yatırımları gibi gelecekteki bütçe ihtiyaçları da ortadan kalkacaktır. Devlet işletmelerinde yolsuzluk ve rüşvet potansiyelinin yüksek olması da kamu açıklarını arttıran bir diğer sebep olarak sayılabilir. Bu yönüyle de özelleştirmeler kamu açıklarını kapatmak için bir araç olarak düşünülmüştür (Rodríguez-Boetsch, 2005: 304).

Bu gibi dönemlerde hükümet vergi artışı ile halkın tepkisini almamak adına alternatif gelir kaynakları düşünülmektedir. Özelleştirmeler bu konuda devletlere çıkış kapısı oluşturmuştur. Kısa vadede devlete gelir sağlama işlevi olan özelleştirme uygulamaları kriz dönemlerinde kamu gelirlerini arttırmak için ekstra olağan dışı bir finansman kaynağı olarak kullanılabilir.

Tüm bu sayılanlara rağmen özelleştirme için alıcı konumunda olan iç ve dış kaynaklı özel girişimcilerin de bu krizlerden etkilendiği düşünüldüğünde, kriz dönemlerinde özelleştirme faaliyetlerinin daraldığı görülebilmektedir. Örnek olarak; AB ülkelerinin elde ettiği özelleştirme gelirlerine bakıldığında krizin başladığı 2008 yılından itibaren özelleştirme gelirlerinin azalma gösterdiği, krizin etkilerinin azaldığı 2011 yılından sonra da piyasaların rahatlamasıyla özelleştirme gelirlerinin normal seyrine döndüğü görülebilmektedir (Grafik 1).

Grafik 1. AB Ülkeleri Özelleştirme Geliri (2005-2012)

Kaynak: The Privatization Barometer Report 2013/2014 Sistemi'nden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu gibi dönemlerde her ne kadar devlet özelleştirmenin asıl fonksiyonlarından uzaklaşıp, gelir sağlama işlevini ön planda tutarak özelleştirmeye gönüllü olsa da alıcı bulma sıkıntısı çekmektedir. Özellikle tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizlerde bu etki daha çok hissedilmektedir.

5. TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZLER VE ÖZELLEŞTİRMELER

Türkiye'de uygulaması 1970'li yılların ortasına kadar devam eden “*ithal ikameci sanayileşme modeli*” başarılı olamayınca ekonomi ağır bir bunalıma girmiştir. Ekonomik bunalıma siyasal bunalımın da eşlik etmesiyle birlikte Türkiye'de enflasyon istenmeyen oranlara yükselmiş ve ülke dış ödeme gücü çökmeye başlamıştır. Bunun akabinde gerçekleşen 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomide köklü politika değişiklikleri yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni ekonomik anlayışın temelinde, devletin içe dönük ekonomik yapısından vazgeçerek, dünya ekonomisi ile ticari ilişkilerini geliştirip, bütünleştirmeyi esas alan serbest piyasa ekonomisine geçiş fikri yatmaktadır. Bu kapsamda sınırlı devlet, hukuk devleti, kişisel hak ve özgürlükler, fiyat kontrollerinin kaldırılması, iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi liberal düşünceler gündeme gelmiştir (Yavilioğlu ve diğ., 2010: 309).

24 Ocak 1980 kararlarının temelinde ekonomide talebi arttıran tüm unsurların azaltılması fikri yatmaktadır. Buna ek olarak, kamunun ekonomideki payının azaltılması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bankacılık sektöründe rekabet ortamı oluşturulması ve ekonominin genelinde özel girişimlerin ön plana çıkarılması gibi yapısal değişikliklere gidilmesi de önerilmiştir. Bu kararları ilgilendiren kurumlarından başında KİT'ler gelmektedir. Bu kapsamda KİT'lerin düzenlenmesi ve özelleştirilmesi söz konusu olmuştur (Akkoyunlu, 2011: 88). KİT'lerin ekonomi içindeki payını azaltmak ve piyasa ekonomisini güçlendirmek adına yapılan bu liberalizasyon hamlesiyle Türk ekonomisinin kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye geçiş yapması beklenmiştir (Yılmaz, 2002: 42).

Türkiye'de özelleştirme çalışmaları 1980'li yıllarda gündeme gelen yapısal dönüşüm çalışmalarıyla birlikte ekonomik ve siyasi hayatımıza dahil olmasına rağmen, 2000'li yıllara kadar başarılı bir özelleştirme politikası uygulanamamıştır. Bunun en önemli sebebi, özelleştirmenin gerektirdiği yasal ve hukuki altyapının tam anlamıyla oluşturulamamasıdır (Atiyas ve Oder, 2008: 44). Bu noktada atılan en önemli adım, 1994 yılında çıkarılan *4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun”*dur. Bu kanunla birlikte özelleştirmenin hukuki çerçevesi yeniden tanımlanmıştır. Bu kanunun en belirgin özelliği kapsamlı ve ayrıntılı olmasıdır. Ülkemizdeki özelleştirme hukukumuzun temelini ve programın dayanağını oluşturan bu kanunla birlikte özelleştirme uygulamalarına hız ve etkinlik kazandırılmıştır (Baytan, 1999: 90-91).

Ülkemizde özelleştirme alanında bu gelişmeler yaşanırken 1997 Asya'da başlayan kriz, önce 1998'de Rusya'da daha sonra ise tüm dünyada etkisini göstermiştir. 1994 krizinin olumsuz etkilerini henüz atlatamayan Türkiye Ekonomisi gelen kriz dalgasını hazırlıklı bir şekilde karşılayamamıştır. Dışa dönük ekonomik yapısı ile krizlerden olumsuz bir şekilde etkilenen Türkiye ekonomisi 2000 sonrasında iki ciddi kriz yaşamıştır. Bunlardan ilki iç ekonomik kaynaklı *2001 krizi*, diğeri daha çok küresel kaynaklı olan *2008 krizidir*. Bu çalışmada da bu iki kriz döneminde uygulanan özelleştirme politikaları ve elde edilen özelleştirme gelirleri incelenecektir.

Krizlerin etkilerini incelerken yalnızca krizin gerçekleştiği yılı baz almak tutarlı sonuçlar vermeyecektir. Bu sebeple, özellikle krizin ayak seslerinin duyulduğu geçmiş yılları ve krizin etkilerini hâlâ sürdürdüğü sonraki birkaç yılı da değerlendirmek, gözlemin doğruluğuna katkı sağlayacaktır.

5.1. 2001 Krizi Dönemi

Türkiye ekonomisi 1999 yılının sonlarında kötü bir görüntü vermekteydi. Ekonominin yüzde 6,1 oranında küçüldüğü, tüketici enflasyonun yüzde 70'lere tırmandığı ve bütçe açıklarının gitgide büyümekte olduğu bu istikrarsızlık ortamından çıkmak için hükümet IMF'nin de desteklediği üç yıllık istikrar programını açıkladı. Programın hedeflerinden ilki kamu finansman açıklarını azaltmaktı. Bunu sağlamak için sıkı bir bütçe uygulaması ve KİT'lerden kaynaklı açıkların azaltılması gerekmekteydi. Programın ikincil hedeflerinde ise kamu açıklarını azaltmaya yönelik düzenlemeleri kalıcı hale getirmek için bir dizi yapısal reformun yapılması ve planlanan özelleştirmelerin tamamlanması vardı (Eğilmez ve Kumcu, 2014: 273-274). Bu sayede piyasanın serbestleşmesi mümkün olacaktır. Böylece siyasetin ekonomi üzerindeki etkisi en aza indirmeye çalışılmış aynı zamanda piyasa ekonomisini hakim kılmak amaçlanmıştır.

Türkiye'de özelleştirme adına ilk çalışmalar 1984 yılında yapılsa da 1990'ların ortasına gelene kadar hedeflenen istikrar sağlanamamıştır. Bunun başlıca sebepleri olarak; özelleştirme konusunda hukuki altyapının eksikliği ve sürecin Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarıyla sürekli sekteye uğraması sayılmıştır. İzleyen süreçte özelleştirme adına dönüm noktalarını 1994 ve 1997/98 ekonomik krizleri oluşturmuştur. Kriz sonrası dönemde ekonomiyi yeniden istikrara kavuşturmak için uluslararası finans kuruluşlarının desteği önem kazanmıştır. Özellikle devlete gelir sağlamak adına IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları kapsamında, dönemin hükümetleri özelleştirme sürecinde somut adımlar atmak zorunda kalmıştır (Angın ve Bedirhanoglu, 2013: 79).

Kamuoyunda büyük ses getiren Türk Hava Yolları ve Telekom'un özelleştirmelerinde meydana gelen gecikmelerden ötürü, ülkemizde bulunan yabancı sermayenin, istikrar programının başarıya ulaşamayacağını düşünmesi ekonomide bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Aynı zamanda Türk Telekom'un özelleştirilmesi hükümet içinde bazı anlaşmazlıklar meydana getirdi. Sonrasında ise ABD ve Almanya menşeli iki bankanın bir gecede 7 milyar doları aşkın bir tutarı geri çekmesinden dolayı 22 Kasım 2000'de bir likidite krizi patlak vermiştir. Aynı zamanda Niyet Mektubu ile IMF'ye taahhüt edilen 7,6 milyar dolarlık özelleştirme hedefinin tutturulamaması ve gecikmelerin yaşanması da likidite krizinin şiddetinin artmasında etkili olmuştur (Çarıkçı, 2001: 475-476).

1998 yılının sonlarına doğru Türk ekonomisini olumsuz etkileyecek siyasal bir kriz meydana gelmiştir. Türkbank'ın özelleştirme çalışmaları sırasında usulsüzlük yapıldığı belirlenmiş ve akabinde bu olay nedeniyle Türkiye 55. Hükümeti düşürülmüştür (Aydın ve Taşkın, 2017: 440). Yaşanan bu gelişmelerin ardından kamuoyunda özelleştirme uygulamalarına karşı bir antipati oluşmuştur. Sonrasında 1999 yılında meydana gelen Marmara depremi Türkiye'yi sosyal ve ekonomik açıdan oldukça derinden sarsmış, olumsuz etkilemiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler özelleştirme uygulamalarını da sekteye uğratmıştır.

1999 yılı itibarıyla sermaye piyasasında etkisini iyice arttıran kriz sebebiyle sermaye sahipleri yatırımlarını geri çekmişlerdir. 1999 yılında yalnızca 38 milyon dolarlık bir özelleştirme geliri elde edilmiş, bunun büyük bir kısmı da taşınmazların satışı sonucunda gerçekleşmiştir. Gerek siyasal çalkantılar, gerek finansal krizler gerekse doğal afetler yüzünden 1999 yılı özelleştirme için kayıp bir yıl olmuştur.

2000 yılının sonlarına doğru likidite krizi henüz patlak vermemişken 2.7 milyar dolar düzeyinde özelleştirme geliri elde edilmiştir. Bu gelirdeki payın önemli bir kısmını 1,26 milyar tutarındaki Petrol Ofisi özelleştirmesi oluşturmaktadır. Bu tutar 1986 sonrasında elde edilen en yüksek özelleştirme geliridir.

Bu dönemin ilgi çeken gelişmelerinden birisi 22.12.2000 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Özelleştirme Sosyal Destek Projesi'dir. Özelleştirme uygulamaları sonucunda meydana gelen olumsuz sosyal ve ekonomik etkileri azaltmak amacı taşıyan bu proje kapsamında Dünya Bankasından 250 milyon dolar kredi alınmıştır. Özelleştirilmesi düşünülen 39 devlet işletmesi proje kapsamına dahil edilmiştir (DPT, 2002: 228).

2001 yılında likidite krizi daha da derinleşmiş, siyasal krizin de etkisiyle 2001 krizi patlak vermiştir. Özelleştirme gelirleri açısından krizin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde yalnızca 119 milyon dolarlık gelir elde edilmiştir. Bu dönemde özelleştirme gelirlerinin bu kadar düşük olmasının sebebi finansal ve siyasal kriz ortamında özelleştirme programına alınan kuruluşların satışının gecikmesi ve ertelenmesidir.

IMF ile birlikte yürütülen ekonomik istikrar programında önemli bir yeri bulunan özelleştirme çalışmaları, yaşanan krizler ve akabinde yaşanan 11 Eylül olayları sonrasında sekteye uğramıştır. Bu nedenle 2001 yılı özelleştirme adına kayıp yıl olarak anılmıştır. 2000 yılında rekor düzeyde özelleştirme geliri elde edilmesine karşın yaşanan sorunlardan ötürü 2001 ve 2002 özelleştirme programları uygulanamamıştır.

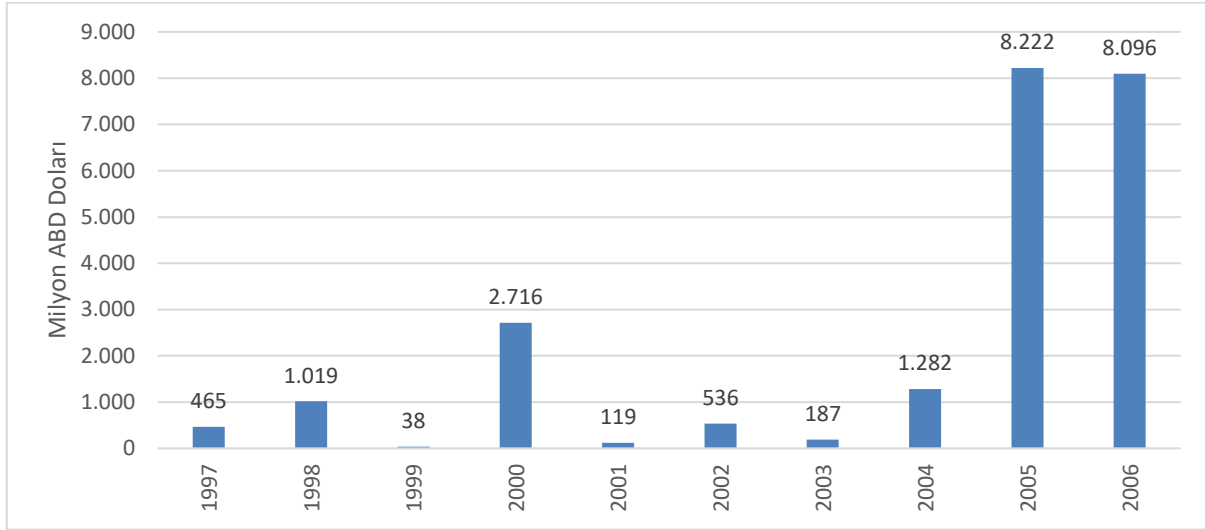
Kasım 2000 krizinin teşhisi ve çözümü geciktiği için ekonominin yarattığı güvensiz ortam sürmekteydi. 2001 Şubat ayında Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan gerginlik, siyasal bir kriz olarak başlayıp kısa sürede mali bir krize dönüşmüştür. Hali hazırda ekonomide hakim olan güvensiz ortama bir de bu kriz eklenince, likidite krizi iyice derinleşmiş krizin şiddeti artmıştır.

Türkiye, krizin reçetesini döviz kurlarının çapa olarak kullanılmasından vazgeçilerek, dalgalanmaya bırakılmasında bulmuştur. Ancak bu çözüm de uzun vadede ortaya yeni belirsizlikler çıkarmıştır. Uygulanan yanlış teşhis ve tedavi sonrasında, faizler daha da yükselmiş, krizin etkileri bir süre daha devam etmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2014: 278).

Bu dönemde özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların satışı gecikmiştir. Bu gecikme yüzünden kuruluşların idaresinde ve işletmesinde bir belirsizlik meydana gelmektedir. Aynı zamanda bu belirsizlik ortamı yatırımların durmasını ve uzun vadeli projelerin gerçekleşmesini engellemiştir. Bu ortam ilk olarak kamu işletmelerinde verimsizlik olarak kendini göstermiştir. Sonrasında ise devlete yük olan, zararı kârından fazla olan kuruluşlar haline gelmişlerdir.

2000 sonrası krizler ve Türkiye'de özelleştirme gelirlerinin arasındaki ilişkiyi incelerken, özelleştirme gelirleri 2001 krizinin habercisi olan 1997 yılından itibaren ele alınmıştır. Grafik 2'de görüldüğü üzere 97-98 krizleri henüz Türkiye'de etkisini tam olarak hissettirmeyenken, özelleştirme gelirleri ortalama düzeyde gerçekleşmiştir. 1998 yılında elde edilen 1.01 milyar dolarlık gelirin 632 milyonluk kısmı, İş Bankası'nın yüzde 12,29'luk kamu hissesinin halka arz edilmesiyle yaratılmıştır.

Grafik 2. Özelleştirme Gelirleri (1997-2006)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2001 krizi sonrasında uygulanan para politikalar reformu özelleştirme adına olumlu sonuç vermiş, enflasyon oranının düşmesi ve döviz kurunun nispeten istikrara kavuşmasıyla birlikte, finansman bulmak kolaylaşmış sonucunda da özelleştirmeler yeniden hızlandırılmıştır. Ek olarak yasal çerçevenin Şubat krizinden sonra revize edilmesi ve özelleştirme süreçlerinde Özelleştirme İdaresine bağlı görevlilerin doğrudan yetkilendirilmesi sürece ciddi anlamda olumlu bir katkı yapmıştır (Üçer, 2018: 5).

2002 yılının son çeyreğiyle birlikte özelleştirme süreci yeniden başlamıştır. 2002 yılında 536 milyon dolarlık bir gelir elde edilmiştir. Bu kadar kısa bir dönemde bu rakam olumlu kabul edilse de, bir sonraki yıl olan 2003'te hedeflenen program uygulanamamış, o yılki özelleştirme geliri 187 milyon dolar düzeyinde kalmıştır (Grafik 2).

2004'ten sonra özelleştirme gelirleri istenen seviyelere ulaşmaya başlamıştır. 11 Mayıs 2005 tarihinde IMF ile Türkiye arasında imzalanan 19.Stand-by anlaşması ile birlikte özelleştirmeler hız kazanmaya başlamıştır. 2005 yılında toplamda 8.22 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. Buradaki en büyük pay Türk Telekom'un yüzde 55 oranındaki hisselerinin blok satış olarak 6,55 milyar dolara Oger'e satılmasıdır. Bu özelleştirme işlemi Türkiye'de ve dünyada oldukça dikkat çekmiş, 2006 yılında Acquisition Monthly Dergisi tarafından "Gelişen Piyasalarda Yılın İşlemi" ödülünü almıştır (Anadolu Ajansı, 2009).

2006 yılında da elde edilen özelleştirme geliri 8 milyar doları aşmıştır. Bu yıl elde edilen gelirin içindeki en büyük payı 2,77 milyar dolar bedelle satılan Erdemir ve 4,14 milyar dolarlık satış bedeline sahip TÜPRAŞ özelleştirilmeleri oluşturmuştur (Üçer, 2018: 5).

5.2. 2008 Krizi Dönemi

2006 yılında ABD'de emlak fiyatlarının düşmesine rağmen enflasyon oranlarının hızla artmaya başlamasıyla birlikte 2007 yılının ortalarında kriz patlak vermiştir. Kriz, emlak piyasasında başlamasına rağmen kısa sürede tüm finansal ve reel sektörler de yayılmıştır. 2008 ve 2009 yıllarında da etkisini arttırarak devam eden bu makro ekonomik kriz, kısa sürede küresel bir etki alanına ulaşmıştır. Mortgage adındaki ipotekli konut kredilerinin geri ödemelerinden kaynaklanan bu kriz sonrasında ABD ekonomisi küçülmüş, işsizlik artmış, toplam talep daralmış ve milli gelir azalmıştır. ABD'de başlayan bu kriz, önce gelişmiş sonra da gelişmekte olan ülkeleri de kısa sürede etkisi altına almıştır (Tari ve diğ., 2011: 7-8). Bu

krizi geçmişte yaşanan krizlerden ayıran temel noktalar, krizin yayılma hızı ve etkilediği alandır. Aynı zamanda gelişmişlik açısından farklı olan ülkeleri de kısa sürede etkisi altına alması, bir krizin küreselliğinin açık bir göstergesidir (Karaçor ve Gökmenoğlu, 2011: 28).

Kapitalizmin küreselleşmesinin ardından çıkan 2008 küresel krizi, meydana gelen geniş çaplı sermaye hareketlerinin serbest kalması ve dünya ekonomisinin tek bir oyun alanı haline gelmesi esnasında patlak vermiştir. Bu yeni dönüşüme ayak uyduramayan ve başıboş kalan sistem, yeni bir kriz yaratmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2014: 273).

Küreselleşmenin bir getirisi olarak sermayenin hızlı bir şekilde hareket etmesiyle kriz 2008 yılının son çeyreği itibariyle Türkiye'de etkisini ciddi anlamda hissettirmeye başlamıştır. Kriz Türkiye'yi dört farklı kanaldan etkilemiştir. Bunlar; kredi, portföy yatırımı, dış ticaret ve reel sektördeki risk algılama kanalıdır (TEPAV: 4).

Türkiye ekonomisinde daha çok reel kesimi etkileyen bu kriz, birçok ülkede hem reel hem de finansal kesimi etkisi altına almıştır. Oysa Türkiye'de finans kesimi krizden pek bir zarar görmemiştir. Bu durumun sebebi, 2001 krizinde Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılanması ve tedbirler uygulamasıdır. 2008 küresel ekonomik krizi Türkiye için yalnızca reel sektör krizi olarak hissedilmiştir (Altınok ve diğ., 2011: 188-189).

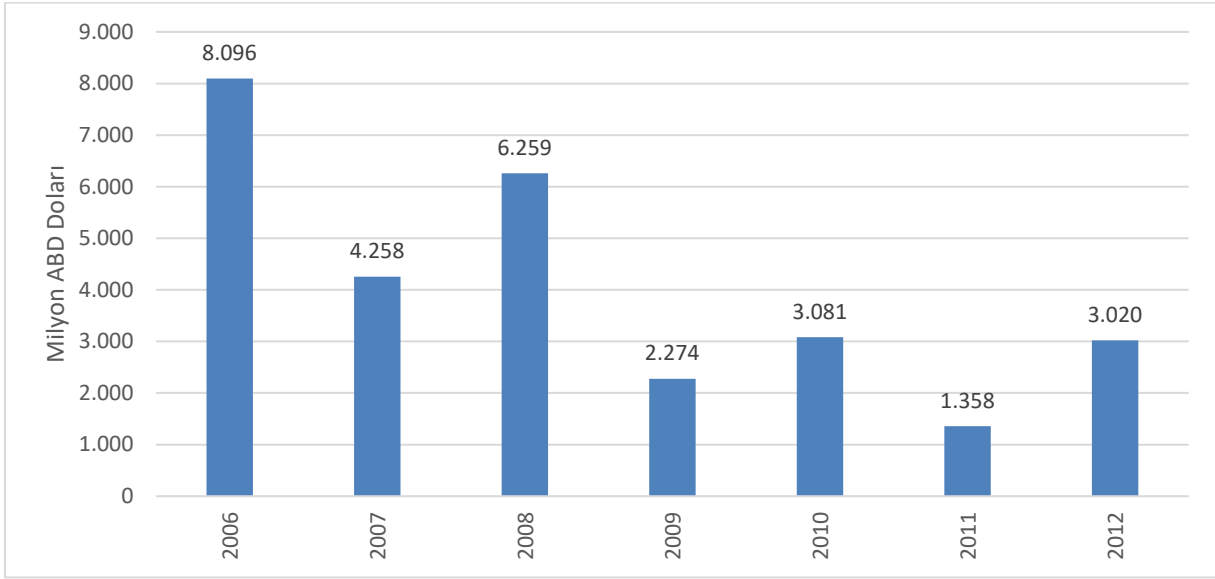
2008 yılında ABD'de başlayıp daha sonra tüm dünyaya yayılan kriz Türkiye'de etkisini son çeyrekte hissettirmeye başlamıştır. Sermaye sahibi olan gelişmiş ülkelerde meydana gelen krizin derinleşmesi ile birlikte sıcak para akışına ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler de bu krizden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Türkiye de dışa bağlı ticaret yapısı sebebiyle bu krizden her gelişmekte olan ülke gibi etkilenmiştir. Sermaye sahiplerinin paralarını kendi ülkelerine çekmeye başladığı 2009 yılı başlarına kadar Türkiye'de özelleştirme uygulamaları devam etmiştir. 2008 yılında yapılan büyük özelleştirme anlaşmalarına rağmen hedeflenen özelleştirme gelirine ulaşılamasa da o sene 6.25 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri elde edilmiştir.

2008 krizi sonrasında Aralık 2008-Mart 2009 arasında Türkiye'ye net sermaye girişi olmamıştır. Bir yandan portföy yatırımları ülkeyi terk ederken bir yandan da doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin yeniden ivme kazanmasında merkez ülkelerde uygulanan para politikalarının rolü oldukça büyüktür. Kredi piyasasını yeniden işler hale getirmek için gelişmiş ülkelerin merkez bankaları faiz oranlarını çok düşük seviyelere çekmiştir. Bu da yüksek getiri hedefleyen sermayedarların yönünü tekrardan gelişmekte olan ülkelere çevirmiş, Türkiye de bu politikalardan faydalanmıştır (Akçay ve Güngen, 2014: 190-191). 2010 yılından sonra ülkeye sermaye girişleri artmaya başlamış, bu da özelleştirme gelirlerine doğrudan etki etmiştir.

Grafik 3'ten hareketle 2009 ve 2010 yılında uygulanan özelleştirme faaliyetlerinden 5,3 milyar dolarlık gelir elde edilmiştir. Bu gelirin büyük çoğunluğu TEDAŞ'a ait elektrik dağıtım şirketlerin satılması sonucunda elde edilmiştir.

2011 yılı krizin etkisinin azaldığı, dünya ekonomisinin resesyondan çıkarak yeniden istikrara kavuşmaya başladığı ancak yine de krizin gölgesinde geçen bir yıl olmuştur. Bu yıl yalnızca 1,3 milyar dolarlık özelleştirme yapılmıştır. 2012 itibariyle sermayenin dolanımı kolaylaşmış, Türkiye'de büyük çaplı özelleştirmeler yapılmaya yeniden başlanmıştır. Bu yıl devlet işletmelerinin özel sektöre devrinden 3 milyar dolar tutarında gelir elde edilmiştir.

Grafik 3. Özelleştirme Gelirleri (2006-2012)

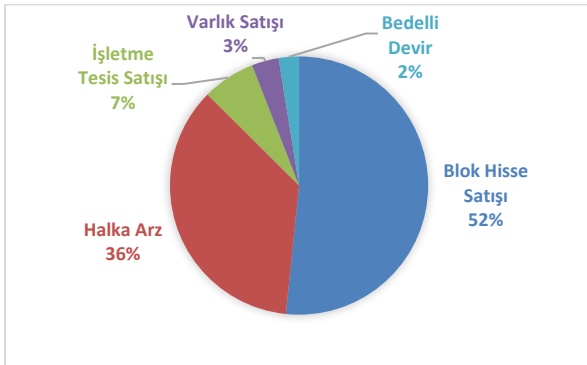

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Sistemi'nden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

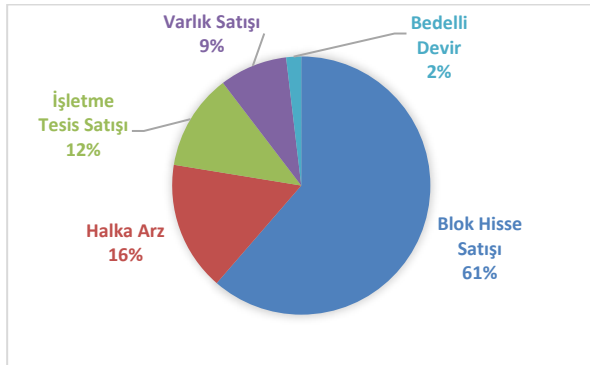
Özelleştirme ve kriz ilişkisi incelenirken, kullanılan özelleştirme yöntemlerinin dağılımı da önem göstermektedir. Aşağıda (Grafik 4-5-6) özelleştirme yöntemlerinin dağılımını 3 dönemde izlemek mümkündür.

Grafik 4'te, özelleştirme gelirin elde edilmeye başlandığı ilk yıl olan 1986'dan başlayıp 2001 krizine kadar olan dönem gösterilmektedir. Bu dönemde yapılan özelleştirmelerin yarısından fazlasında blok hisse satışı yöntemi kullanılmıştır. Dönemin ikinci popüler özelleştirme yöntemi ise yüzde 36'lık oranıyla halka arz yöntemidir. Sonrasında beşinci grafikte ise 2001 krizinden sonraki dönemle 2008'e kadar olan yıllar incelenmiştir. Bu dönemde de blok hisse satışı yöntemi yoğunluğunu arttırarak ilk sırada yer almıştır. Bu dönemde halka arz yönteminin kullanımında büyük bir düşüş gözlemlenmektedir. Sonuncu grafikte ise 2009'dan günümüze kadar kullanılmış olan özelleştirme yöntemleri gösterilmiştir. Son dönem itibariyle halka arz yönteminin kullanımı gittikçe azalmış, özelleştirme yöntemlerinin kullanım yoğunluğunu blok hisse satışı ve işletme tesis satışı oluşturmaktadır.

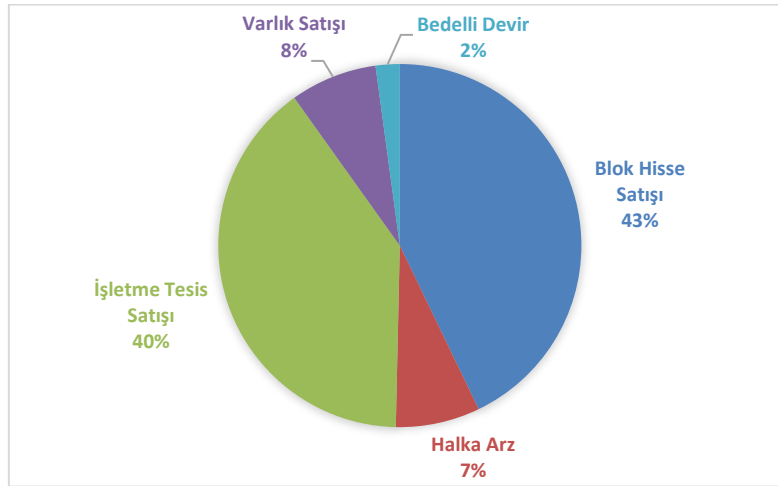
Grafik 4. Yöntemine Göre Özelleştirme (1986-2001)

Grafik 5. Yöntemine Göre Özelleştirme (2002-2008)

Grafik 6. Yöntemine Göre Özelleştirme (2009-2018)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi Sistemi'nden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye'de özelleştirme dönemleri bütün olarak incelendiğinde, başlangıçta yoğun olarak tercih edilen halka arz yönteminin yerini zamanla blok satışlara ve tesis satışlarına bıraktığı görülmektedir. Özelleştirmenin en önemli amaçları arasında “sermaye piyasasını geliştirmek” yer almaktadır. 2000’li yıllarla beraber, bu amaca daha uygun olan halka arz yönteminin terkedilerek, devlete gelir sağlama işlevi daha yüksek olan blok satış uygulamalarının artış göstermesi dikkat çekmiştir. Özellikle 2001 sonrası, hükümetin izlediği para politikasıyla birlikte özelleştirme gelirleri önemini arttırmıştır. Kısa vadede yüksek tutarlarda özelleştirme geliri elde etmek için, özelleştirmenin en önemli amacı olarak görülen sermaye piyasasını güçlendirme amacından vazgeçildiğinde istenmeyen bazı durumlar da yaşanabilmektedir. Böyle bir durumda ekonomide rekabeti sağlamak mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda yatırımların ve teknolojik gelişmelerin artması da bu kısa vadeli hedeflerle birlikte var olamayacaktır (Üçer, 2018: 6-7).

6. SONUÇ

Türkiye’de 1980’li yıllarda yaşanan yapısal dönüşüm hareketiyle birlikte ekonomik ve siyasi hayatımıza dahil olan özelleştirme çalışmaları, 1990’lı yılların sonuna gelene kadar pek bir varlık gösterememiştir. Bunun en önemli sebebi olarak, özelleştirmenin gerektirdiği yasal ve hukuki altyapının eksikliği gösterilmiştir. 1994 yılında yürürlüğe giren 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile birlikte özelleştirme çalışmaları hız kazanmıştır. Özelleştirmelerin büyüklüğü ölçülürken kullanılan araçlardan en önemlisi elde edilen gelirdir. Türkiye’de özelleştirme gelirlerini incelerken bazı dönemlendirmeler yapmak sürecin daha iyi analiz edilmesini sağlamaktadır. Bu dönemleri de kriz yıllarını kıstas olarak yapmak mümkündür. 2000 sonrasında Türkiye’yi etkisi altına alan iki farklı kriz yaşanmıştır. Bunlardan ilki 2000 yılında gerçekleşen likidite krizinin daha da derinleşmesine, siyasal birtakım gelişmelerin de eşlik etmesiyle patlayan 2001 krizidir. İkincisi ise; 2008 yılında ABD emlak piyasasında başlayan ve daha sonra etkisini tüm dünyada hissettiren küresel finans krizidir.

Ekonomik krizler, ortaya çıktığı ülkelerde ekonomik ve sosyal açıdan birtakım olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Finansal piyasaların küreselleşmesiyle birlikte bu olumsuz etkiler çok kısa zamanda diğer ülkelerde de aynı oranda hissedilmektedir. Nitekim ele aldığımız iki krizde de bunun etkisini görmek mümkündür. 1997 yılında Asya Krizi olarak başlayan ve 1998’de Rusya Krizi olarak devam eden ekonomik bunalım kısa zamanda Türkiye

ekonomisini de etkisi altına almış, 2001 krizinin yaşanmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Aynı şekilde, ABD'de başlayan 2008 küresel krizi de Türkiye ekonomisini kısa sürede olumsuz etkilemiştir. Bunun başlıca sebepleri; Türkiye'nin krizden etkilenen ülkelerle yaptığı ticari ilişkiler, dünya ekonomisinin geleceğine dair olumsuz beklentiler ve piyasalarda yaşanan güvensizlik nedeniyle talepte meydana gelen daralma olarak sayılabilir.

Kriz dönemlerinde ekonomide oluşan belirsizlik ortamı sermaye sahiplerinin paralarını geri çekmelerine neden olmuştur. Böyle bir ortamda sıcak para akışının yavaşlaması ve hatta durması, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme programlarının uygulanmasının sektöre uğramasına neden olmuştur. Özelleştirme konusunda geç kalmış ve bir an önce çalışmalarını hızlandırarak, satışları en doğru şekilde tamamlamayı planlayan Türkiye, bu iki kriz döneminde de hedeflerinden sapmak zorunda kalmıştır. Gerek özelleştirmenin gelir boyutunda gerekse amaç ve yöntemler boyutunda yaşanan bu sapmalar, uzun vadede ekonomiye rekabet eksikliği ve verimsizlik olarak geri dönecektir. Aynı zamanda bu sapmalar yüzünden özelleştirmenin temel amaçları göz ardı edilmiş, yalnızca gelir boyutuna ağırlık verilmiştir. Bu da özelleştirme uygulamalarından beklenen performansın yakalanamamasına sebep olmuştur. Gerek yatırım kanadında gerekse teknolojik ilerleme kanadında beklentilerin gerçekleştirilmemiş olması, ülkenin genel ekonomik duruşuna da zarar vermiştir. Özelleştirme konusunda geç kalmış ve ekonomik olarak dışa bağlı bir politika izleyen Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin, ekonomik krizle karşılaştığında yapacağı özelleştirme politikasını iyi belirlemesi gerekmektedir. Özelleştirmenin esas amaçlarından sapmadan, kısa vadeli gelir elde edip günü kurtarmayı bir kenara bırakıp, özelleştirme meselesini liberalleşmenin bir getirisi olarak uygulamanın yanı sıra gelecek nesillere taşıyacak bir miras olarak da görmelidir. Bu kapsamda da özelleştirme programına alınan kuruluşların değerlerinin iyi bir şekilde analiz edilip, ihale süreçlerinin şeffaflığını sağlayıp, satış sonrası denetiminin de iyi bir şekilde takip edilmesi gerekmektedir. İzlenen bu programın ve felsefenin sağlam olması, meydana gelebilecek kriz gibi olağandışı durumlarda da Türkiye ekonomisini elini güçlü tutacak aynı zamanda krizin olumsuz etkilerini de saf dışı bırakacaktır.

KAYNAKÇA

- AKÇAY Ü. ve GÜNGEN A. R., (2014), *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, Ankara: NotaBene Yayınları.
- AKKOYUNLU P.F., (2011), *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- AKTAN C.C. ve ŞEN H., (2001), Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2(42), 1225-1230.
- AKTAN C.C., (2010), Kamu Ekonomisinin Rolü ve Fonksiyonlarının Piyasa Ekonomisine Devredilmesi: Özelleştirme, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 100-118.
- ALPER Y., (1994), *İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme*, Ankara: Sağlık-İş Yayınları.
- ALTINOK S., ÇELİK F. ve AKTÜRK O., (2011), 2008 Küresel Ekonomi Krizi'nin Türkiye Ekonomisine İletim Kanalları ve İmalat Sanayine Etkileri, ed. M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz: Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 187-215.
- ANADOLU AJANSI, (2009), Telekom'a 'yılın özelleştirmesi' ödülü [online], <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/telekoma-yilin-ozellestirmesi> odulu,YkloHzwllkioHHfWRkKtqA [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019]
- ANGIN M. ve BEDİR HANOĞLU P., (2013), AKP Döneminde Türkiye'de Büyük Ölçekli Özelleştirmeler ve Devletin Dönüşümü, *Praksis Dergisi*, S.30/31, 75-95.
- ATİYAS İ. ve ODER B., (2008), Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi [online], Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, https://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/ozellestirme_hukuk_ekonomi_son_tepav.pdf [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019]
- AWADALLA S. A., (2003), Privatisation and Economic Development: Study on the Effect of Privatisation on the Economic Efficiency in Developing Countries: Egypt: As a Case Study under Law No. 203 for 1991, *Arab Law Quarterly*,18(1), 34-61.
- AYDIN S. ve TAŞKIN Y., (2017), *1960'tan Günümüze: Türkiye Tarihi*, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAILY R. W., (1992), Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları, çev. Aytaç Eker, *Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirilme*, der. Aytaç Eker - Coşkun Can Aktan, İzmir: MPM Yayınları.
- BAYTAN İ., (1999), *Özelleştirme: Hukuki Yapı, Uygulamalar, Sorunlar, Öneriler*, Ankara: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü.
- BELFIELD C. R. and LEVIN H. M., (2002), *Education Privatization: Causes, Consequences and Planning Implications*, Paris:
- ÇARIKCI E., (2001), 2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve Sonuçları, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(41), 475-490.
- ÇETİNKAYA Ö., (2012), *Türkiye'de Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme*, 3.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DPT, (2002), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*.

- EĞİLMEZ M. ve KUMCU E., (2014), *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, 19. B., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- FALAY N., (1993), Özelleştirmenin Gerekçeleri, Uygulaması ve Etkileri, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(35), 185-199.
- KARAÇOR Z. ve GÖKMENOĞLU K., (2011), Finansal Kriz Modelleri , ed. M. Çetinkaya *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz: Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 27-64.
- KİBRİTÇİOĞLU A., (2001), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001’, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(41), 174-190.
- MCFETRIDGE D.G., (1997), *The Economics of Privatization*, Toronto: Benefactors Lecture, Dofasco Inc.
- MEGGINSON W., (2000), Privatization, *Foreign Policy*, 118, 14-27.
- MERCILLE J. and MURPHY E., (2017), What is Privatization? A Politically Economy Framework, *Environment and Planning*, 49(5), 1040-1059.
- MOHAN T.R., (2001), Privatisation: Theory and Evidence’, *Economic and Political Weekly*, 36(52), 4865-4871.
- PORTES R., (1999), An Analysis of Financial Crisis: Lessons for the International Financial System, *London Business School and Centre for Economic Policy Research*, 471-478.
- RODRIGUEZ-BOETSCH L., (2005), Public service privatisation and crisis in Argentina, *Development in Practice*, 15(3-4), 302-315.
- SAVAS E. S., (1999), *Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme*, çev. Ergün Yener, 2.b., Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- SEZGİN Ş., (2010), Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 154-171.
- SUGÖZÜ H. İ. ve ÇETİNKAYA M., (2011), Küresel Finansal Kriz ve Borç Krizi, ed. M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz: Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 237-270.
- TARI R., ERARSLAN C. ve BAYRAKTAR Y., (2011), Küresel Ekonomik Kriz ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme, ed. M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz: Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 7-26.
- TDK, Bilim ve Sanat Ana Terimleri Sözlüğü, “Kriz”.
- TEPAV, 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler [online], https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312239r2127.2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye_Etkiler_ve_Oneriler.pdf [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019].
- TÜRK Y. Z., (2014), *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi*, (Uzmanlık Tezi), Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi [online], www.evds2.tcmb.gov [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019].

- UYGUR E., (2001), Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri [online], *Türkiye Ekonomi ve Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf> [Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019].
- ÜÇER S. E., (2018), Türkiye’de Özelleştirmenin Üç Dönemi: 1980’ler, 1990’lar ve 2001 sonrası, *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*, 554-563.
- WALLE, N. D., (1989), Privatization in Developing Countries: A Review of the Issues, *World Development*, 17(5), 601-615.
- YARROW G., KING M., MAIRESSE J. and MELITZ J., (1986), Privatization in Theory and Practice, *Economic Policy*, 1(2), 323-377.
- YAVİLİOĞLU C., DELİCE G. ve ÖZSOY O., (2010), *Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*, Ankara: T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- YILMAZ E., (2002), *Ekonomik Perspektiften KİT’ler Özelleştirme ve Uygulama*, Ankara.

ANTALYA + X = BARCELONA: HANGİ İKTİSAT POLİTİKALARI (X) UYGULANMALI?

ANTALYA + X = BARCELONA: WHICH ECONOMIC POLICIES (X) MUST BE APPLIED?

İrfan KALAYCI *

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, TÜRKİYE, e-mail: irfan.kalayci@inonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9323-8944>

Geliş Tarihi: 18 Nisan 2019; Kabul Tarihi: 6 Haziran 2019

Received: 18 April 2019; Accepted: 6 June 2019

ÖZET

Bu çalışmanın konusu ve amacı, Avrupa'nın en büyük turizm merkezlerinden olan Antalya'yı Barcelona bağlamında incelemektir. Barcelona'nın çita olarak ele alınmasının nedeni, onun Antalya gibi Afro-Avrasya coğrafyasında bir köprü olması ve post-modern İpek Yolu'nda yer almasıdır. Barcelona, İspanya'nın en zengin ikinci ve özerk Katalonya bölgesinin birinci şehri olarak dünyanın en gelişmiş şehirlerinden biri iken, Antalya ise sadece Türkiye'nin yerel sosyo-ekonomik ölçütlerine göre en gelişmiş beşinci şehridir. Ayrıca Barcelona, küreselleşme ve finansallaşma düzeyine göre bir "alfa şehir" iken, Antalya ise henüz "beta" ya da "gama şehir" özelliğinde bile değildir. "3-T" (turizm-tarım-ticaret) ekonomisinden oluşan Antalya'nın Barcelona gibi küresel bir alfa şehir olabilmesi ve Türkiye'de de sürdürülebilir şehircilikte model olabilmesi için üretim, ulaştırma, enerji, turizm gibi yaşamsal sektörlerde bazı radikal iktisadi politikaları (X) geliştirmeli ve ivedilikle uygulamalıdır. Örneğin: **X1:** "Biyoteknoloji" gibi yeni istihdam ve gelir alanları yaratılarak ve toplumsal cinsiyet adaleti duyarlılığı gösterilerek genç işsizlik oranı azaltılmalı. **X2:** Verimli tarımsal topraklar korunmalı ve turizmde katma değeri arttıracak şekilde "çiftlik turizmi" yaygınlaştırılmalıdır. **X3:** Güneş arzının bol olduğu şehirde elektrik enerjisi çeşitliliği ve verimliliğini arttırmak için çok sayıda ve büyük ölçekli "güneş santralleri" kurulmalıdır. **X4:** Turist akışı aşırı olduğu için şehirde ve bölgede karayolu güvenliğine ve hava trafiğine katkıda bulunmak amacıyla "hızlı tren" projesine geçilmelidir. **X5:** İç göçü ve çarpık inşaatçılığı sınırlandırmak ve kötü izlerini yok etmek üzere Avrupa-Akdeniz karma mimarisine dayalı "kentsel dönüşüm" programı hızlandırılmalıdır. Söz konusu yerel iktisat politikalarının uygulanmasından küresel değerler elde edecek ve bunları gelecek kuşağa miras bırakacak Antalya ile, dünyanın en yaşanabilir ve en yenilikçi şehirlerinden Barcelona arasında "kardeş şehir" ilişkisi kurulmalıdır. Bu, ortak Akdeniz uygarlığına ve antik kentlere ev sahipliği yapmanın doğal bir gereğidir. Antalya açısından, yukarıdaki bilinmeyen X'leri "bilinir-görünür" yapabilmek için toplumun ısrarlı talebi ve şehir yöneticilerinin de güçlü kararlılığı şarttır.

Anahtar Kelimeler: Antalya Ekonomisi, Barcelona, X İktisat Politikaları

JEL Kodları: R58, R59, Z59

ABSTRACT

*The subject and purpose of this study is to examine Antalya, one of Europe's largest tourism centers, in the context of Barcelona. The reason for considering Barcelona as a lath is that it is a bridge in the geographic region of Afro-Eurasia like Antalya and it is located in the post-modern Silk Road. Barcelona is first city of Spain's richest and second one autonomous regions of Catalonia, one of the most developed cities in the world, while Antalya is only the fifth most developed city according to Turkey's local socio-economic criteria. In addition, Barcelona is an "alpha city" according to its globalization and financialization level, while Antalya is not even "beta" or "gamma city". In the vital sectors such as production, transportation, energy and tourism in order for Antalya to be a global alpha city like Barcelona and to be a model for sustainable urbanism in Turkey, which is composed of 3-T (tourism-agriculture-trade), some radical economic policies must be advanced and applied urgently. For example: **X1:** Young unemployment should be reduced by creating new employment and income areas such as "biotechnology" and by showing gender justice sensitivity. **X2:** Efficient agricultural land should be protected and "farm tourism" should be widespread to increase added value in tourism. **X3:** A large number of large-scale "solar power stations" should be installed in order to increase the diversity and efficiency of electricity in the city where the solar supply is abundant. **X4:** As the tourist flow is excessive, the "high speed train" project should be initiated in order to contribute to road safety and air traffic in the city and region. **X5:** The "urban transformation" program based on Euro-Mediterranean hybrid architecture should be accelerated to limit internal migration and distorted construction and to eradicate their bad traces. It should establish a "sister city" relationship between Antalya, which will gain global values from the implementation of local economic policies and inherit them to the future, and Barcelona, one of the most livable and innovative cities of the world. This is a natural requirement for hosting the common Mediterranean civilization and ancient cities. In terms of Antalya, it is necessary for the community to insist on demanding and the strong determination of the city administrators to make the above unknown X's "known and visible."*

Key Words: Antalya Economy, Barcelona, Economic Policies X

JEL Codes: R58, R59, Z59

1.GİRİŞ

Antalya Türkiye'nin, Barcelona da İspanya'nın turizm başkenti sayılmakta olup her iki şehir Akdeniz havzasının en önemli varış (destinasyon) merkezleri arasında yer almaktadır.

Dünyada her şehir kendine özgüdür. Zira şehirler yeryüzünün parmak izleri gibidir; hepsi birbirinden farklıdır. Salt demografik, kültürel ve sosyoekonomik yapı bakımından ya da gelişmişlik düzeyi açısından benzerlik gösterebilirler. Bu bağlamda Antalya ile Barcelona arasında benzer ve farklı yönlerin var olması doğaldır.

Antalya ile Barcelona'nın karşılaştırmasını ve Antalya'nın Avrupa'da Barcelona gibi gelişmiş bir yerel ekonomi olmasını gerektiren nesnel nedenlerin başında her ikisinin de Akdeniz kıyı şehri olmaları, dünyanın en gözde turizm şehirleri arasında bulunmaları ve Antalya'nın Avrupa'da rekabet etmek isteyebileceği bir şehir varsa onun da ancak Barcelona gibi ünlü bir şehir olabileceği gelmektedir.

Barcelona "3-K" (kozmopolit, karizmatik ve kaotik) ile betimlenebilir:

- i. Barcelona'yı *kozmopolit* yapan; bu şehrin modern, metropol, kültür zengini ve bir uygarlıklar şehri olmasıdır. Burada halk iki dil konuşurken, aynı zamanda İspanya'nın en büyük Müslüman ve Yahudi cemaatleri de burada yaşamaktadır.

- ii. Barcelona *karizmatik* bir şehirdir; çünkü AB ve Euro para bölgesi üyesi İspanya'nın küresel marka şehridir; İspanya'nın en zengin bölgesi Katalonya'nın başkentidir: Avrupa'da en çok ziyaret edilen 3.şehir olup dünyada da 20.sıradadır.¹
- iii. Barcelona, tarih-yoğun, egzotik ve gezginlerin çoğunun gördüğü ve/ya görmek istediği yerlerden biri ise de, *kaotik* bir şehir olarak da anılmaktadır. Bu şehrin göç ve turizm hareketlerine çok açık olması hırsızlık ve terör olaylarına da çok açık olması riskini doğurmuştur.² Öte yandan, dünyanın en popüler "*Bitmeyen Kilise*"si³ burada ve Katalanların yine hiç bitmeyen bağımsızlık mücadelesinin yoğunlaştığı yer de burasıdır.

Bu çalışmada, Antalya için model olabileceği tartışmaya açılan Barcelona böyle bir şehirdir. Türkiye'de en çok antik kent barındıran Antalya ise; turizm, tarım ve ticareti içeren "*3-T ekonomisi*" olarak betimlenebilir. Antalya ili şehirleşme oranı ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından, Türkiye ortalamasının altında; yıllık nüfus artış hızı, kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) ve tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir (TÜİK, 2014: xııı).

Helen döneminde Bergama Kralı II. Atalos'un (İ.Ö. 160), "*Gidip bana yeryüzündeki cenneti bulun*" dediği ve askerlerinin gösterdiği yer, Antalya'dır. Ancak Antalya, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) verilerine göre pek "cennet" bir yer sayılmamaktadır. Örneğin, 2013 İGE araştırmasında Antalya (0,719 puanla) bu ölçüte göre, (Türkiye'nin 69.sırada olduğu) dünyada 92.sıradaki (Orta Amerika – Karayipler bölgesinde yer alan) –adı bile bilinmeyen- "St. Vincent ve Grenadins" ada ülkesine benzetilmiştir (Özpinar ve Koyuncu, 2016: 6).

2. BARCELONA'NIN EKONOMİSİ: ANTALYA İLE BİR KARŞILAŞTIRMA

İber yarımadasının kuzeydoğu kıyısında Akdeniz'e bakan ve Katalonya özerk bölgesinin başkenti olan Barcelona; sadece FCB futbol kulübü için geçerli olmak üzere hatalı ve popüler bir şekilde "*Barça*" olarak ve ayrıca yerel halk tarafından da "*Barna*" olarak kısaltılır. Sagrada Familia'nın küçük bazilikası; çok sayıda ve önemli müzeler, tarihi kiliseler, fuar ve sergiler, sanat ve kültür merkezleri, parklar ve plajlar biresimi olan Barcelona'nın uluslararası simgesidir.

İddia edildiği gibi, eğer Katalonya 19. yüzyılda "*İspanya'nın fabrikası*" idiyse, Barcelona da İspanya'nın sanayi sermayesi idi. Barcelona, 1850'lerden itibaren, birikmiş iktisadi kuvvetler, limanı çevreleyen, şehri kuşatan ortaçağ duvarlarının ötesinde patlamış ve uzun süredir şehir seçkinleri tarafından geçmiş bir ekonomi sisteminin bir hatırlatıcısı ve Katalonya'nın gelecekteki refahı için bir engeli olarak görülen büyük bir dönüşüm geçirmişti. Barcelona, 'büyük bir Avrupa kenti', 'güneyin Paris'i', sınıf farklılıklarının ortak bir milliyetçi çaba içinde su altında kalacağı 'organik bir birlik' olan 'ideal şehir' haline gelecekti; burjuva katalizörlüğünün ana kuramcısı olan E. P. de la Riba için Barcelona 'imparatorluk şehri' haline gelebilirdi (Ealham, 2005: 2-3).

Militarist anarşizm (1932-36) ve İç Savaş'tan (1936-1939) sonra İspanya uzunca bir süre toplumsal, politik ve iktisadi durgunluk yaşadı; o yüzden 1940'lı ve 50'li yıllar genellikle kayıp yıllar olarak adlandırılır (Conlon, 2011). Askeri bir diktatörlük olarak yönetilen bu ülkede ağır kültürel sansür vardı ve resmi iktisadi politika da 1950'lerin sonuna kadar kendi kendine yeterlik şeklinde (otarşi) idi. Dahası, uluslararası toplum tarafından kınanma, İspanya'nın savaş sonrası yıllarda Marshall Planı'ndan çıkarılmasına neden oldu. Ancak 1975'te diktatörün ölümünden sonra ülke başarı sağlayabildi. Bunda, demokrasiye geçiş, 1978'de yerinden yönetim süreciyle birlikte İspanya'nın 17 özerk bölgeye bölünmesi, kapsamlı mali özerkliğe sahip yerel, doğrudan seçilmiş hükümetlerin payı büyüktür. 1982'deki ulusal seçimleri, birçoğunun demokrasiye geçişin asıl onayı olarak gördüğü Sosyalist Parti kazandı. 1986'da

İspanya AB'ye katıldı ve neredeyse kesintisiz bir iktisadi büyümenin sonucu olarak 1999'da kişi başına reel GSYİH 18.079 \$'a çıktı (Revuelta, 2002). İspanya'nın politik ve iktisadi geçiş dönemindeki başarısı, bölgesel ve yerel eşitsizliklerle gölgelenmektedir: Çünkü zenginlik Madrid'de, Bask ve Katalonya'daki sanayi şehirlerinde yoğunlaşırken, yoksulluk ise güneyin ve batı kırsal kesimlerinde, ayrıca azalan sanayi ve ticaret bölgelerinde, Asturias gibi madencilik alanlarında sürmektedir (Walker ve Porraz, 2003: 1).

Barselona, C. Columbus'un Amerika'ya doğru yola çıkmasından bu yana ticaretin ve taşımacılığın yaşamsal bir merkezi olan imalat kavşağı olarak hizmet etti. Akdeniz'e ve Fransa sınırına yakın stratejik konumu, İspanya'nın başlıca sanayi ve ticaret merkezi olması kaçınılmaz hale geldi. Barselona, İspanya'nın GSYH'sinin ¼'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Ekonominin büyümesi, Barselona'nın fiziksel genişlemesinin arkasındaki itici güç olmuştur ve bölge, yaklaşık dört milyon insanın yaşadığı büyük bir yerel pazardan faydalanmaktadır. Şehir ve bölge ekonomisi, özellikle motorlu araç sanayisi, elektrik mühendisliği, yayıncılık, şarap üretimi ve tüketici mallarında güçlüdür (Conell, 2018).

En yüksek teknolojilere toplumsal yaşamda ve ekonomide (iş ve istihdam) yer vererek "uçtan uca akıllı şehir yönetimi"ni esas alan Barselona için şehirde sıfır emisyon ve turizmde yüksek çekicilik hedefleriyle ulaşılan ileri aşamayı (verimlilik ve kendi kendine yeterlilikten yaratıcılık ve yenilikçiliğe) betimlemek amacıyla "Barselona 5.0" deyimini kullanılmaktadır (Ferrer, 2014).

Antalya ve Barselona kendilerine özgü birer dünya markasıdır. Ayrıca bu her iki şehir doğa, tarih, kültür ve ekonomi kaynaklı çok çeşitli markaları da bünyesinde barındırmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Antalya ve Barselona'nın Makro İktisadi Görünümü

	<i>Antalya (A)</i>	<i>Barselona (B)</i>	<i>Karşılaştırma</i>
<i>Nüfus (milyon kişi)</i>	2.4 (Türkiye'de 5.)	1.6 (metropol bölgesi 5.)	$A > B$
<i>Alan (km²)</i>	20.733 (Türkiye'de 5.)	102.2 (metropol bölgesi 2500)	$A > B$
<i>GSYH</i>	Şehir (t): 30-35 milyar \$ Türkiye: 851 milyar \$ (2017) Türkiye GSYH payı % 3.2 (2014)	*Şehir 67 milyar € *Metropolitan bölge 142,4 milyar € (2015)	$B > A$
<i>K.B. Gelir</i>	11 000 \$	*Şehir 42 000 € *Bölge 30 200 € (2015; SAGP) (AB ortalamasının üstünde)	$B > A$
<i>Turizm Geliri (yıllık)</i>	Yerli + Yabancı turistlerden 22.1 milyar \$ (2016)	Sadece yabancı turistlerden 8.9 milyar \$ (2016)	?
<i>Markalar</i>	+5 yıldızlı oteller +Altın Portakal Film Festivali +THY ve Lufthansa'nın eşit ortaklığında kurulan SunExpress	+Seat otomotiv üretim merkezi +Barselona Futbol Takımı (FCB)	$A > B ?$ $B > A ?$

Kaynak: Barselona verileri için bkz. BA - BcC, 2017; Statista, 2018; Antalya verileri için bkz. ATSO, 2015; TÜİK, 2013; AKTOB, 2018.

Sosyo-ekonomik (nüfus, istihdam, sağlık, eğitim, gelir düzeyi, dış ticaret, ulaşım, iletişim, finans, vb. 49 adet) ölçütler bazında 2012 yılı için hazırlanan “İllere göre gelişmişlik endeksi”ne (İGE) göre, Antalya, 6.85 (İstanbul’un 5’te 1’ine eşit) endeks puanıyla 81 il arasında Türkiye’nin en gelişmiş 4.ili olarak görülmektedir Finansal gelişmişlik endeksi bakımından da aynı sırayı korumuştur (Gül ve Çevik, 2014: 6). Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin yarısı Antalya’ya gelmektedir.

Dünya şehirleri araştırmasına göre, 2016’da Barselona, “Alfa-” grubunda yer alan bir küresel şehirdir. Barselona’nın önünde İstanbul “Alfa”, arkasında Ankara “Gama” şehridir (GaWC, 2016). Dünya Ekonomik Forumu’nun 85 ülkeli 2017 yılı sıralamasına göre, ilk üçte San Francisco, NY, Londra var. Barselona, Washington’u geçerek 24.sırada yer almıştır (WEF, 2017). Ünlü İngiliz Economist dergisinin istikrar, sağlık, eğitim, altyapı ve çevre ölçütlerine göre endekslediği “dünyanın en yaşanabilir şehirler 2015” listesinde, Barselona 140 şehir arasında 31.sırada görülürken, Türkiye’den listeye sadece İstanbul 113.sıradan girmiştir (EIU, 2017). Ayrıca, Barselona, turistler açısından Avrupa’nın en popüler varış noktalarından biri olmasına karşın –Prag, İstanbul, Lizbon ve Berlin’in ardından- (158 €’luk tatil sepeti toplamı ile) en ucuz 5. şehri kabul edilmiştir; en pahalısı ise Zürih’tir (Lambourne, 2017).

Antalya ile Barselona’nın sosyoekonomik kalkınma bakımından benzeştiği ve farklılaştığı çeşitli özelliklerinin (Tablo 2) yanısıra birbirlerine karşı gösterdikleri bazı üstün ve zayıf yönleri de (Şema 1) bulunmaktadır.

Tablo 2: İktisadi Açından Benzerlikler ve Farklılıklar

	<i>Benzer (~) Özellikler</i>	<i>Farklı (≠) Özellikler</i>
<i>Antalya</i>	<ul style="list-style-type: none">~ Türkiye’nin Akdeniz bölgesinin en büyük ve en gelişmiş şehri~ Türkiye’de turizmin başkenti⁴~ Liman, fuar ve festival şehri	<ul style="list-style-type: none">≠ Türkiye’nin en büyük ve en gelişmiş 5.şehri≠ Kentsel dönüşüm sürecinde≠ Görece ucuz mütevazı bir şehir
<i>Barselona</i>	<ul style="list-style-type: none">~ İspanya’nın Katalonya bölgesinin en büyük ve en gelişmiş şehri~ İspanya’da turizmin başkenti.⁵~ Liman şehri, fuar ve moda şehri	<ul style="list-style-type: none">≠ İspanya’nın en büyük ve en gelişmiş 2.şehri≠ Küresel futbol ekonomisi bağlamında LaLiga’da başarılı bir futbol takımına (FCB)sahip⁶≠ Dünyanın en fazla turist çeken 3.şehri ve Avrupa’nın en büyük 7.havaalanına sahip. (2016’da 44 milyon yolcu)≠ Kruvazör (cruise) gemiler için Avrupa ve Akdeniz’in lideri ve dünyada 4.limanı (PB ve BT, 2014: 4).≠ Olimpiyat oyunları (1992)⁷ şehri

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 1: Antalya'nın ve Barcelona'nın Üstünlükleri ve Zayıflıkları

 <p>Antalya'nın üstün tarafları:</p> <ol style="list-style-type: none">1- Afro-Avrasya kavşağında yer alan bir jeostratejik konum.2-Büyüyen ve rekabetçi ekonomisiyle Türkiye'nin Barcelonası olmaya aday.3-Yeni İpek Yolu kavşağında yer alması.	 <p>Barcelona'nın üstün tarafları:</p> <ol style="list-style-type: none">1-Dünyanın en büyük ticaret, sanayi, turizm ve finans merkezlerinden biri olması nedeniyle Küresel şehirler liginde "Alfa şehir" konumunda.2-Dünyanın en yüksek teknolojik ve yenilik üssü şehirlerinden biri.3-Dünyanın en yaşamabilir şehirlerinden biri.
 <p>Antalya'nın zayıf tarafları:</p> <ol style="list-style-type: none">1-İktisadi ve politik krizlere karşı kırılgan ve pazar kaybetmeye eğilimli bir turizm ekonomisi.2-Antalya ekonomisini küçültecek şekilde, gittikçe gelişen ilçelerinden Alanya'nın ayrı bir il statüsüne dönüştürülme olasılığı.3-Ufkunu salt turizmle sınırlandırması.	 <p>Barcelona'nın zayıf tarafları:</p> <ol style="list-style-type: none">1-Küresel turizm merkezi olduğu için küresel terör açısından riskli bölge.2-Başkenti olduğu Katalan bölgesinin İspanya'dan ayrılmak istemesi.3- İşsizlik oranı oldukça yüksek (%20+).

Kaynak: Yazara aittir.

3. ANTALYA'NIN BARCELONA'YA YETİŞMESİ İÇİN GEREKLİ İKTİSAT POLİTİKALARI

Antalya'nın, mevcut iktisadi göstergelere göre -genel olarak- Barcelona'nın gerisinde olduğu açıktır. Ancak Barcelona'yı yakalaması ya da onunla arasındaki makası kapatması için Antalya, -hükümetin de yardımıyla yerel yönetim tarafından uygulanacak iktisat politikaları sayesinde- gizilgüçlerini (potansiyellerini) harekete geçirebilir ve önemli bir başarı sağlayabilir.

Sektörel ve kentsel planlamalar kapsamında turizm, enerji, biyoteknoloji, balıkçılık gibi iktisat politikası (krediler + vergiler) araçlarının kullanılabileceği alanlar seçilirse, -bir kısmı Barcelona'dan esinlenerek, bir kısmı da özgün olabilecek şekilde- Antalya ekonomisine bir dizi yeni değerler (X) eklenebilir. Aşağıda maddeler halinde sıralandığı gibi, bu değerlerin içinden

“iktisadi” nitelikte ya da iktisadi geri dönüşü olanlar seçilmiştir. Burada adı geçen bir değer herhangi yeni bir marka, kurulabilecek zincir fabrikalar, yeni bir üretim modeli, vs. olması mümkündür. Kısa, orta ve uzun vadede hayata geçirilmesi beklenen bu iktisadi değerlerin her biri bir proje paketi (hedef kitle, pazar payı, bütçenin finansmanı, vb.) içinde düşünülebilir. Örneğin:

X1: Turizmde akıllı ve engelsiz varış noktası olmak: Türkiye’de turizm denilince ilk akla gelen şehir Antalya olduğuna göre, onun hem akıllı turizm ve hem de erişilebilir turizmle özdeşleşmesi gerektiği son derece normaldir. “Akıllı turizm”; iyi kaynak dağılımı, etkin ve hakça yönetim, sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi elde etmek için yenilikçi teknolojileri kullanma çabalarını içerir (aktaran Çelik ve Topsakal, 2017: 151 ve 157) ve Antalya –özellikle yerel yönetim bazında- bir süreden beri bu çabaların içindedir. Dünyada pazarı genişlemeye başlayan “erişilebilir turizm” ise; görme, işitme, hareket kısıtlılığı vb. olan bireylerin erişebilirlik gereksinimlerinin eşitçe ve kişilerden bağımsız karşılanmasına yönelik evrensel olarak tasarlanmış turistik ürünün, hizmetin ve ortamın sunulmasını ve paydaşlar arasında işbirliği sürecini de içeren bir turizm şeklidir (aktaran Özoğul ve G-Baran, 2017: 1421). Bu çerçevede uygun fiyatlarla çalışacak olan tur programları / operatörleri; otel ve çevresi bazında özel düzenlemeleri önceden (çoktan) yapmış olan Antalya’yı, engelli turistler için engellerin aşılacağı güzel yerlerden biri haline getirebilecektir.

X2: Tarım turizmini geliştirmek: Verimli tarımsal topraklar -turizme feda edilmemek ve fırsat maliyeti yaratmamak üzere-, Antalya ve yakın çevresinde sürekli büyüyen deniz turizmi ve lüks oteller sektörü için gözden çıkarılmamalı, tersine, çiftlik turizmi faaliyetleri kapsamında korunmalıdır. Çiftlik turizmi dışında sağlık turizmi de; geleneksel tatil turizmine seçenek ya da tamamlayıcı birer unsur olarak geliştirilmelidir.

X3: Güneş ve rüzgâr ağırlıklı yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelmek: İnsan ve çevre dostu olan güneş ve rüzgâr enerji kaynakları, sürdürülebilir ekonominin bir gerçeği ve gereği olarak, Antalya’daki konut ve sanayi tesisleri için de idealdir. Güneşi bol olan ve ülke ortalamasının çok üzerinde sıcak geçiren Antalya’da⁸ elektrik tüketimini verimli ve ucuz kılmak için çatılar güneş panelleri ve tarlalar da güneş santralleri ile donatılmalıdır. Güneş santrallerinin kurulum ve bakım maliyetleri 2-5 yılda kendi kendini finanse edebilmektedir. Bir iktisadi rüzgâr enerjisi santrali (RES) yatırımı için 7+ m/s rüzgâr hızı ve % 35+ kapasite faktörü gerekmektedir. Yapılan fizibilite çalışmalarına göre, Antalya’da 234 km²’lik alana 1170 MW toplam güç kapasitesinde RES’ler kurulabilir (ETK-YEGM, 2018). Güneşin göz kamaştırıcı ve rüzgârın da serinletici özellikleri elektrik faturalarında elde edilecek tasarruflarla da kanıtlanabilir.

X4: Biyoteknoloji üssü olmak: Antalya, Barselona’nın ileride olduğu biyoteknolojik üretim modelini inşa etmelidir; böylece yeni bir istihdam ve ihracat pazarları yaratabilir. Biyoteknoloji, ileri düzeyde ve pahalı bir tarımsal-sınai karma yatırım türüdür. Modern teknolojinin doğanın insan için faydalı alanlarına (gıda ve tohum, ilaç, biyolojik temizlik, kozmetik, vb) uygulanması demek olan biyoteknolojiyi yeni üretim, istihdam ve yabancı sermayeyi çekme olanaklarına dönüştürdüğü oranda, Antalya, turizme ek olarak ülke ve Avrupa ekonomisinde ciddi bir farkındalık yaratabilecektir.

*X5: Sürdürülebilir balıkçılığa açılmak:*⁹ Antalya’da turizm ve balıkçılık birbirinin seçeneği değil, tamamlayıcısı ya da destekleyicisi niteliğindedir.¹⁰ Uzun dönemde balık miktarını koruyup artırmak için balıkçılık alanlarının biyolojik kapasitesinin genişletilmesi ve deniz yaşam alanlarının (habitatlarının) iyileştirilmesi gerekir. Bu bağlamda Türkiye’de denizel biyolojik çeşitliliği açısından Antalya’nın Kaş-Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi –habitat kaybı ve avlanma baskısına karşın- oldukça zengindir. Ayrıca Akdeniz’de 2004 yılından beri ağırlıklı olarak Antalya Körfezi açıklarında yaklaşık 10 tekneden oluşan bir balıkçı filosu

orkinos, kılıç ve ton balığı avlamaktadır (Ceyhan ve ark., 2011). Doğu Akdeniz'in balık üretiminin son yıllarda artmasının nedeni, etkin bir balıkçılık yönetimi değil, Süveyş Kanalı yoluyla Kızıldeniz'den Akdeniz'e geçiş yapan yabancı türlerin bölgeye yerleşmeleridir. Av çeşitliliğinin % 10'luk dilimi yabancı balık ve karides türlerinden oluşmaktadır (Demirel ve Demir, 2013: 10-vd). Sağlıklı beslenmenin ve sağlıklı nesil yetiştirmenin bir gereği ve sonucu olarak, sürdürülebilir balıkçılığın bir kalkınma politikasına dönüşmesinde –Türkiye’de marjinal mesleklerden biri olmaktan ivedilikle çıkarılması gereken- Su Ürünleri Mühendisliği’ne yaşamsal bir rol düşmektedir.

X6: Hızlandırılmış değil hızlı tren projesini hayata geçirmek: Hızlı tren düzenine sahip olmamak, hem Antalya'nın turizmin başkentliliği ile çelişen bir durum ve hem de “ulaşımda devrim” zincirinde eksik bırakılan bir halkadır. Gelişmiş ülkelerde trenle yolcu ve yük taşımacılığı oldukça önemsenmektedir. Barselona¹¹ ya da benzeri merkezler model alınarak kurulacak ya da yenilecek demiryolu altyapısı ve istasyonlar sayesinde Antalya ile diğer metropol şehirler arasında, her gün en az iki sefer olmak üzere hızlı trenle ulaşım sağlanmalıdır. Bu durumda havayolu ve karayolu trafiği de rahatlamış olabilecektir.

X7: Kentsel dönüşümle sosyoekonomide (de) dönüşmek: İç göçe -ve küreselleşmeyle birlikte- dış göçe de açık hale gelmiş olan Antalya’da da süregelen (kronik) çarpık kentleşme sorunu var, fakat turizmin inci şehri olmasına uygun kendine özgü bir mimarisi yok ve bu açıdan Barselona'nın çok gerisinde kalınmıştır. Çeyrek yüzyıllık bir zamana yayılarak bitirilmesi gereken kentsel dönüşüm projeleri, Barselona’daki gibi gotik, barok ve modern mimari tarzlarda inşa edilen sağlam ve estetik binaların Antalya’ya kazandırılması ve böylece devam eden sosyoekonomik gelişme için fırsata dönüştürülmelidir.

Doğal olarak, Antalya için söz sahibi olan iktisadi karar birimleri (bakanlıklar, valilik, büyükşehir ve ilçe belediyeleri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, vb.) uygulanabilir projeler yaptıklarında, yukarıdaki maddelerin sayısı ve niteliği daha artabilecektir.

4. SONUÇ YERİNE: ANTALYA’NIN BARSELONA BAĞLAMINDA GELECEĞİ

Türkiye ile İspanya'nın, ortak tarihsel ve kültürel değerler bakımından, BM'nin gözetiminde 2005'te başlatıp 2015'te rafa kaldırdıkları uluslararası “uygarlıklar ittifakı” projesini, *Antalya ile Barselona* şehirlerarası düzeyde yeniden canlandırarak sürdürülebilir kılabilir.

İki dilli (İspanyolca ve Katalanca konuşulan) Barselona, İspanya'nın doğusunda yer almasına karşın en zengin Katalan bölgesinin başşehridir. Coğrafi olarak Mağrip (kuzeybatı Afrika) ülkeleri ve eski İspanyol sömürgesi Latin Amerika için bir köprü görevini görmektedir. Türkiye’de doğunun “ters talihi” orası için geçerli değildir.

Bu makalede, Antalya üzerinden Barselona, Barselona üzerinden de Antalya yeniden ‘keşfedilmek’ istenmiştir. C. Columbus da Barselona limanından hareket ederek Amerika kıtasını keşfetmişti. Columbus’un kolonici mirası temsil ettiği, günümüzde Katalanlarla İspanyollar arasında canlı bir tartışma bir konusu¹² haline gelmiştir.

Katalan ve Barselona turizm otoritelerinin 2020 için hazırladıkları bildiriye göre, turizm Katalan toplumunda önemli bir rol oynamıştır ve turizm gelişimi bu olgun aşamasında kazanılan deneyim, Katalanları Barselona ve Katalonya'daki turizmin geleceğinde; “şehir sakinleri ile ziyaretçiler arasında denge”, “sürdürülebilir ve sorumlu turizm”, “bölgede ve toplumu daha eşit yayma”, vb. hedeflerde yeni meydan okumalar yapmaya itmiştir (Santomà, Goodwin, Torrent, ? : 2).

Antalya için hazırlanan “2023 Vizyon” belgesi ise, şehrin nüfusunun 2.6 milyonu aşacağı, (2011’den 2023’e) istihdamın 900 binden 1.4 milyon kişiye, turist sayısının 13 milyondan 22 milyona, turizm gelirininin 8.3’ten 14.8 milyar \$’a ve kişi başına düşen GSYH’nin de 12’den 22 bin \$’a çıkacağı bir “iyimser tahmin senaryosu”na dayanmaktadır. Yeni vizyon ile Antalya’nın; Türkiye’nin büyüme ve kriz konjonktürlerine karşı hassas ve büyük bir şehir pazarı olduğu ve “ürün tuzağı”¹³ olarak görülen turizmin de halen lokomotif ve rekabetçi sektör olarak kabul görülmektedir (ANSİAD-TÜRKONFOD, 2015: 114-5).

Antalya’nın “A”sı ile Barselona’nın “B”si birleştirildiğinde ortaya dikkat çekici bir “AB” kısaltması çıkar; fakat bu kısaltmanın bir diğer çeşitlemesi olan AB ise, tam üyelik için söz verdiği halde Türkiye’yi arasına almak istemeyen ve bunu da müzakere sürecini uzatmasından belli eden *Avrupa Birliği* demektir. Öte yandan Antalya, turizm ve diğer yollarla çağdaş dünyanın barış ortamına katkıda bulunmaya devam etmek üzere, *2023 Vizyonu* adına ya da onun bir parçası olarak, Barselona’yı kardeş şehir olarak seçebilir.¹⁴ Barselona’nın, -İstanbul ve Gazze’nin de aralarında bulunduğu- dünyanın birçok önemli şehriyle kardeş¹⁵ olması, Antalya’yı bu yönde kararlı bir adım atmasını hızlandırabilir.

KAYNAKÇA

- AKTOB – Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği, Antalya Turizm İstatistikleri.
<https://aktob.org.tr/yillara-gore-turizm-geliri/> (3/1/2019)
- ANSİAD – TÜRKONFED (Antalya Sanayici ve İşadamları Derneği Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu) (2015), *Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Antalya Modeli ve 2023 Senaryoları Projesi*, İstanbul.
- ATSO- Antalya Ticaret ve Sanayi Odası (2016), *Rakamlarla Antalya Ekonomisi 2015*, Antalya.
http://www.atso.org.tr/yukleme/dosya/88b750180ddfca391ad8e66dc_826e7_b9.pdf (6/1/2019)
- BA-BcC: Barcelona Activa and Barcelona City Council, *Barcelona Data Sheet 2015: Main Economic Indicators for the Barcelona Area*. <https://www.slideshare.net/barcelonactiva/barcelona-data-sheet-2015> (4/2/2019)
- BA-BcC: Barcelona Activa and Barcelona City Council, *Barcelona Data Sheet 2017: Main Economic Indicators for the Barcelona Area*. <https://www.slideshare.net/barcelonactiva/barcelona-data-sheet-2017> (4/2/2019)
- BAKA-Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2016), *Batı Akdeniz Bölgesi Ekonomik Göstergeleri*.
<https://www.baka.org.tr/uploads/1459250661BATIAKDENIZBOLGESIEKONOMIKGoSTERGELER.pdf> (3/2/2019)
- BAKA-Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2011), *Güneş Enerjisi Sektör Raporu*, Şubat. <http://baka.org.tr/uploads/1303486512GUNES-TURKCE-KATALOG.pdf> (9/2/2019)
- BEĞBURS, Cenkmen ve Turhan KEBAPÇIOĞLU (2006), “Antalya İli Balıkçılığının Turizm ile Etkileşimi”, *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 23 - Ek (1/3), 355-357. <http://www.egejfas.org/download/article-file/57737> (1/2/2019)
- BLOOMBERG (2017), “Barselona halkının "en büyük sorunu" turizm”, 24 Haziran. <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/2025345-barselona-halkinin-en-buyuk-sorunu-turizm> (7/2/2019)
- BRUNET, Ferran (1995), “An economic analysis of the Barcelona’92 Olympic Games: resources, financing and impact”, in Miquel de Moragas & Miquel Botella, *The Keys to Success: the social, sporting, economic and communications impact of Barcelona ’92*. Barcelona: Servei de Publicacions de la UAB, 203-237 (6/2/2019).
- CONNELL, Kirsty (2018), “Barcelona Economy”, Street Directory. http://www.streetdirectory.com/travel_guide/163414/money_management/barcelona_economy.html (18/2/2019)
- CONLON, Eddie (2001), "The Spanish Civil War – Anarchism in Action", *Workers Solidarity Movement*, June, <http://struggle.ws/pdfs/spain.pdf> (5/4/2019).
- ÇELİK, Pınar ve Yunus TOPSAKAL (2017), “Akıllı Turizm Destinasyonları: Antalya Destinasyonunun Akıllı Turizm Uygulamalarının İncelenmesi”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (3), 149-166.
- DEMİREL, Nazlı ve Volkan DEMİR (2013), *Sürdürülebilir Balıkçılık İçin Ekosistem Temelli Yönetim*, İstanbul: WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı).
- EALHAM, Chris (2005), *Class, Culture and Conflict in Barcelona 1898–1937*, NY: Routledge.

- EIU-The Economist Intelligence Unit (2017), The Global Liveability Report. https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=liveability17 (10/2/2019)
- ETKB-YEGM- TC Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü “Antalya İli Rüzgar Kaynak Bilgileri”, <http://www.eie.gov.tr/YEKrepa/ANTALYA-REPA.pdf> (22/2/2019)
- FERRER, J. Ramon (2014), “Barcelona 5.0: Smart City”, Ajuntament de Barcelona. <http://itemsweb.esade.edu/research/esadegeo/AjuntamentBarcelona.pdf> (22/2/2019)
- GaWC-The Globalization and World Cities Research Network (2016), *The World According to GaWC 2016*, Loughborough University. <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2016t.html> (4/1/2019)
- GC-Generalitat de Catalunya (2016), The Catalan economy, 30th June, http://economia.gencat.cat/web.content/20_publicacions/economia_catalana_en.pdf (9/2/2019)
- GOODWIN, Harold (2016), “Managing Tourism in Barcelona”, Responsible Tourism Partnership Working Paper, Sept. <http://responsibletourismpartnership.org/overtourism/> (7/2/2019)
- GÖKÇE, Deniz (2016), “Barselona 'maden' Bulmuş Gibi Oldu!”, Akşam, 21 Kasım.
- GÜL, Erhan ve Bora ÇEVİK (2014), *2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, T. İş Bankası. https://ekonomi.isbank.com.tr/userfiles/pdf/ar_03_2012.pdf (31/1/2019)
- LAMBOURNE, Martyn (2017), “Top European Cities: From the Cheapest to the Most Expensive: How much does it cost to travel in Europe?” *Tripsavvy*, Dec. 12. <https://www.tripsavvy.com/top-european-cities-cheapest-to-expensive-4058450> (22/2/2019)
- MOUNT, Ian (2015), “Barcelona: A victim of its own tourism success? A resident of La Barceloneta holds a placard during a demonstration against “drunken tourism”, *Fortune*, March 30. <http://fortune.com/2015/03/30/barcelona-tourism/> (27/2/2019)
- ÖZOĞUL, Gamze ve Günseli G-BARAN (2017), “Bir İhtisaslaşma Modeli: Engelliler İçin Ulaşılabilir Turizm Tur Programı ve Tur Fiyatlandırması Örneği”, *Ulakbilge*, c.5, S.15, 1413-1435.
- ÖZPINAR, Esra ve Emre KOYUNCU (2016), “Türkiye’de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor?”, TEPAV Değerlendirme Notu, Temmuz.
- PB ve BT -Port de Barcelona and Barcelona Tourism (2014), Cruise Activity in Barcelona: Impact on the Catalan economy and socioeconomic profile of cruise passengers. http://content.portdebarcelona.cat/content/guestDownload/direct/workspace/SpacesStore/2cb1c7a3-58c1-4911-8902-b28c8f76ebfe/Informe_ACPBCN_2014_ENG.pdf (20/2/2019)
- SANTOMA, Ricahard, Harold GOODWIN and Patrick TORRENT, etc. *The Catalunya 2020 Vision for Responsible Tourism: The Barcelona Declaration*, Ajuntament de Barcelona. https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/sites/default/files/documents/the_catalunya_2020_vision_for_responsible_tourism-the_barcelona_declaration_eng.pdf (3/2/2019)

- STATISTA (2018), “Tourism in Barcelona - Statistics & Facts”, <https://www.statista.com/topics/4156/tourism-in-barcelona/> (2/3/2019)
- T24 HABER (2016), “Barcelona'da 'Sömürgeci Kristof Kolomb heykeli indirilsin' tartışması”, 28 Eylül <http://t24.com.tr/haber/barcelonada-somurgeci-kristof-kolomb-heykeli-indirilsin-tartismasi,362236> (9/1/2019)
- THE LOCAL (2015), “What country is Catalonia most like?”, 4 March.<https://www.thelocal.es/20150304/catalonia-most-like-country> (20/2/2018)
- TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu (2014), *Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013*, Ankara.
- WALKER, Alex and Bernardo PORRAZ (2003), “The case of Barcelona, Spain”, Understanding Slums: Case Studies for the Global Report on Human Settlements. http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Barcelona.pdf (20/1/2019)
- WEF-World Economic Forum (2017), “These are the 25 most high-tech cities in the World”. <https://www.weforum.org/agenda/2017/08/these-are-the-25-most-high-tech-cities-in-the-world> (19/2/2018)

NOTLAR

- ¹ Barcelona, bilim üretiminde Avrupa'nın 4., dünyanın da 11. merkezi olacak kadar teknolojik ve yenilikçi bir şehirdir. 8 bini aşkın turizm şirketi, 90 bin çalışanı, şehir merkezine 8 milyon turist 18 milyon geceleme karşılığında 3,7 milyar avro kredi kartı harcaması ile turizm, Barcelona'da ticaretten sonra en stratejik 2. sektör konumundadır (2014 verileri için bkz. BA-BcC, 2015).
- ² Bu şehir için Goodwin (2016: 3) şehrin huzurunu bozan ya da bozmaya hazır uyuşturucu satıcıları ve fahişeler ile iç içe geçmiş ve şehrin daha iyi yönetilmesi yönünde hassasiyetleri arttıran –biraz ironi yüklü- ‘terörist turistler’ ya da ‘turist teröristler’in varlığına dikkat çekmektedir.
- ³ Gerçek adı “*La Sagrada Familia*” (Kutsal Aile) olan, İspanya'nın Barcelona şehrinde bulunan ve modern mimarinin öncülerinden sayılan A. Gaudi'nin 1883 yılında devraldığı fakat 1926 yılında bir tramvayın altında kalarak ölmesi sonucu yarım kalan ve 2026'da yapımının tamamlanması beklenen bir bazilika'dır.
- ⁴ 2015'te, yarısı Almanya ve Rusya'dan olmak üzere toplam yaklaşık 20 milyon yabancı turist Antalya havalimanına giriş yapmış olup; diğer yollarla Antalya'ya gelen yabancıların sayısı 36 milyon kişiyi geçmiştir. Geliş nedeni %64 ile gezi ve eğlence şeklinde olup konaklama tesislerindeki doluluk oranı %51'dir (ATSO, 2016: 33 ve 39). Antalya ve turistik ilçelerinde 2014'te konaklama tesislerindeki geceleme (gün) sayısı (İstanbul'un 3 katından fazla) 80.3 milyon olup bu Türkiye'nin % 44'üne eşittir (BAKA, 2016: 39).
- ⁵ İspanya, Dünyada (Fransa ve ABD'den sonra) en fazla turist çeken ve (ABD ve Çin'den sonra) en fazla turizm geliri elde eden 3. ülkedir (ATSO, 2016: 37). Turizmden dolayı ‘uyumayan’ bir şehir olduğu söylenen Barcelona'da yaşayan halkın, Belediye tarafından yapılan bir ankete göre, ilk üç büyük sorunun “turistler”, “işsizler” ve “trafik” olarak sıraladığı görülmektedir (Bloomberg, 2017). 2016'da, kendi nüfusunun neredeyse 20 katı turist (30 milyon) çektiği düşünülürse, sakinliğe hasret Barcelonalıların turizmi sadece altın yumurtlayan tavuk olarak algılamamaları normaldir. Öte yandan, Maount (2015), “*Barcelona: Kendi turizm başarısının kurbanı mı?*” diye soruyor. En turistik banliyölerinde konut sakinleri evlerini kısa süreli kiralamaya dönüştürdükleri için dairelerini kaybediyorlar. Turist aşırılıkları nedeniyle Barceloneta sakinleri, turist ordularının şehrin yerel kimlik kaybına uğrattığından, mahallelerinin "tema parkları" haline geldiğinden şikâyet ediyorlar.
- ⁶ FCB, dünyanın en büyük, en çok tanınan ve dünyanın en zengin ve en pahalı ilk on futbol kulübü arasında yer almaktadır. [27.11.2016 tarihli Financial Times'daki bir habere göre FCB Katalanların temsilcisi olması nedeniyle, nerede ise yüz yılı aşkın bir süre formalarının üstüne hiç bir sponsor reklamı koymamış. Hatta 1920'li yıllarda diktatör Franco'ya bile başkaldırmış. Bir istisna olarak ise son dönemde, 2006'da formasına Unicef reklamını koyarak çocuklara yardım için 1.5 milyon € aktarmış. Ancak Barcelona gibi dev bir kulüp bile 2010 yılında 500 milyon € borç sorunu gündeme gelince Katar ile 150 milyon €'luk bir reklam anlaşma yapmak ve de Katar Havayolları ile olan anlaşmaları bir yıl uzatmak zorunda kalmış (Gökçe, 2016).]
- ⁷ Yaklaşık 195 milyar pesata (=1.95 milyar \$) büyüklüğünde bir bütçeyle düzenlenen “*Barcelona '92 Olimpiyat Oyunları*”ndan 358 milyon pesata net gelir elde edilmiştir. Olimpiyat Oyunlarının mirası ve Barcelona'nın stratejik perspektifleri: Olimpiyat Oyunlarının doğrudan ve dolaylı yatırımları inşaat ve teçhizatların yanı sıra sivil inşaat projelerinde ve altyapılarda görülmüştür. Sürekli istihdam, ‘92 Oyunlarının mirasını oluşturmaktadır. Bu miras, Barcelona'nın kentsel dönüşümünde ve iktisadi yapıda (hizmet sektörünün büyümesi, merkezîyet, uluslararasılaşma, çekicilik, verimlilik, rekabetçilik) sentezlenmiştir. Olimpiyat dürtüsünden faydalanma olanakları, yüksek artı değerli etkinliklerde uzmanlaşmış bir hizmet merkezi rolünü pekiştirme açıkça görülmektedir (Brunet, 1995: 4 ve 11).
- ⁸ Ayrıca Antalya'nın ve çevresinin güneş enerjisi gizilgücü bakımından bkz. BAKA, 2011.
- ⁹ Ekolojik ve sosyo-ekonomik bir içeriğe sahip olan sürdürülebilirlik terimi, balıkçılık biliminde; gelecek dönemlerde de avlanabilecek balık bulabilmek için, her türlü yasadışı ve kayıt dışı yolları kapatarak, mevcut avlanan balık miktarı belli bir düzeyde iken stokların yönetilmesi demektir.
- ¹⁰ Beğburs ve Kebapçioğlu'nun (2006: 357) vurguladıkları gibi; Antalya'da turizmden önce balıkçılık yapılmaktaydı, turizmin gelişmesine rağmen balıkçılık yapılmaya devam edilmektedir ve gelecekte de yapılmaya devam edilmelidir. Bu iki sektör, pazarlama noktasında birbirleriyle kesişme ve etkileşim içindedir, zira taze su ürünleri sevilerek tüketilen ve birçok turist tarafından tercih edilen bir gıdadır.
- ¹¹ 310 km / saat (193 mil / saat) hızlar için tasarlanan demiryolu ağı RENFE'nin AVE hızlı vagon sistemi, Madrid-Barcelona'daki yüksek hızlı demir yolu hattı olmasıyla 2008 yılında Madrid'den Barcelona'ya kadar uzatılmıştır.

- ¹²Kristof Kolomb (KK) heykeli Barcelona'nın tarihsel simgelerinden biridir Barcelona'nın ünlü caddesi La Rambla'nın deniz tarafında en uçta bulunan bronz heykel, ünlü kâşifin 1492'de Amerika'ya yaptığı ilk seyahatinden Barcelona'ya dönüşü simgelemektedir. 1888 Evrensel Sergi sırasında Katalonya donanma karargâhının dış kısmına dikilen heykel 60 metre uzunluktadır. İspanya'nın Katalonya özerk bölgesinden bir grup sol görüşlü (CUP Capgirem konsey üyeleri), KK'nin kolonici mirasının şehir tarafından sahiplenilmemesi gerektiğini öne sürerek, kâşifin yüz yıldan uzun bir süredir Barcelona'da bulunan heykelinin kaldırılması gerektiğini savundular. Heykelin kaidesinde ise KK'nin meslektaşlarına, Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella'ya saygı duruşunda bulunuluyor. Konsey üyelerine göre daha uygun olan ise, "Emperyalizme, baskıya ve Afrikalı Amerikalılara yönelik ırk ayırımına karşı Amerikan direnişini" gösteren bir anıt dikmek (T24, 28/9/2016).
- ¹³ Türkiye'ye gelen her 3 turistten 1'ini (yaklaşık 38 milyondan 13 milyon) tek başına çeken Antalya, "*orta gelir tuzağı*" içinde olan bölgeler arasında turizmle öne çıkmış; fakat turist başına gelirini artıramamış ve turizmde dönüşüme gidememiştir. Deniz-güneş turizmindeki üstünlüğü sonuna kadar kullanmış olan sektör, son yıllarda turist başına gelirinde artış sağlayamamaktadır. Benzer bir şekilde, tarımdaki üretim değerleri üzerine son yıllarda çıkılamamakta ve mevcut kanallarla satış olanakları kısıtlı kalmaktadır. Her iki sektörde de mevcut üretilen ürünlerin talep gelir esnekliğinin düşük olması, Antalya ekonomisini uluslararası ekonomilerde talep daralmalarına aşırı kırılgan hale getirmektedir. Bir başka deyişle, „Antalya güçlü olduğu ve bugüne kadar gelirini artırdığı sektörlerde ürün tuzağına düşmüştür (ANSIAD – TÜRKONFED, 2015: 10).
- ¹⁴ *Antalya'nın mevcut kardeş şehirleri:* Rostov-Na-Donu, Rusya, 1995; Nürnberg, Almanya, 1997; Bat Yam; İsrail, 1997; Gazimağusa, KKTC, 2000; Kazan-Tataristan, Rusya, 2002, Taldıkorgan, Kazakistan, 2003; Yalta, Ukrayna, 2008; Malmö, İsveç, 2008; Austin-Teksas, ABD, 2008; Mostar, Bosna-Hersek, 2011; Haikou, Çin, 2011; Kunming, Çin, 2012; Jeonju, G. Kore, 2013; Miami, ABD, 2017.
- ¹⁵ *Barcelona'nın kardeş şehirleri:* Montpellier, Fransa, 1963; Rio de Janeiro, Brezilya, 1972; Monterrey, Meksika, 1977; Busan, Güney Kore, 1983; Boston, ABD, 1983; Köln, Almanya, 1984; Sao Paulo, Brezilya, 1985; Montevideo, Uruguay, 1985; Saint Petersburg, Rusya, 1985; Havana, Küba, 1993; Kobe, Japonya, 1993; Antwerp, Belçika, 1997; İstanbul, Türkiye, 1997; Dublin, İrlanda, 1998; Gazze, Filistin, 1998; Tel Aviv, İsrail, 1998; Atina, Yunanistan, 1999; Saraybosna, Bosna-Hersek, 2000; Valparaíso, Şili, 2001; Şanghay, Çin, 2001; Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri, 2006; San Francisco, Kaliforniya, ABD, 2010;

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, BUDGET DEFICIT AND MONEY SUPPLY IN TURKEY BY ARDL APPROACH: 1980-2017

Begüm ERDİL ŞAHİN *

* Assist. Prof. Dr., İstanbul Kültür University Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics, TURKEY, E-mail: b.sahin@iku.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-1308>

Geliş Tarihi: 2 Mayıs 2019; Kabul Tarihi: 29 Haziran 2019

Received: 2 May 2019; Accepted: 29 June 2019

ABSTRACT

Inflation is considered as a monetary phenomenon and its increase is linked with money supply according to the Monetarist view. In other words, the increase in budget deficits leads to an increase in money supply and as a result, inflation rates rise. Inflation is based on fiscal policies rather than monetary policies according to Price Level Fiscal Theory. Accordingly, increasing budget deficits leads to increases in loans, thus causes interest rates to rise and consequently inflation rises as money supply increases. In this study, the relationship between inflation, budget deficit and money supply in Turkey is analyzed using the ARDL bounds testing approach for the 1980-2017 period. According to the empirical results, there was a positive and significant relationship between inflation and budget deficit both in the long and short term.

Keywords: Inflation, Deficit, Money Supply, Turkey, ARDL

Jel Codes: E31, E51, E52

1. INTRODUCTION

Emerging countries display the tendency to borrow externally to finance their growing budget deficits. While generating an inflation-raising effect on the economy of a country, external borrowing also leads to a reduction in interest rates and prices by increasing aggregate supply. The impacts of the budget deficits in an inflationist environment will vary according to the way they are financed. If governments finance their budget deficits via bond sales, budget deficits may lead to inflation via increase in monetary growth. In this case, inflation is regarded as a monetary element. In other words, the expansion of money supply with budget deficits is a determining factor in price increases (Kaya and Öz, 2016: 639-640).

It is highlighted that in order to prevent price increases, it is possible to restrict monetary financing of budget deficits by selling public bonds to non-bank sectors and thus to limit the

impact of budget deficits on money supply via the transfer of assets from the private sector to the public sector. However, it is reported in analyses that regardless of the financing method, the impact of budget deficits may vary depending on the behavior of monetary authorities on money supply. The relationship between budget deficits and monetary growth is tested and the analyses performed on this topic as well as the impact of these variables on inflation is evaluated (Altıntaş et al., 2008:186).

Knowing the factors which lead to inflation is important in the selection of adequate policies in the fight against inflation. Therefore, in order to reduce inflation, it is firstly necessary to prevent budget deficits. Thus, based on the assumption that budget deficits impact inflation in Turkish economy, the relationship between inflation, money supply and budget deficit during the period 1980-2017 are analyzed in this paper. Within this scope, theoretical approaches regarding this topic are first described and empirical studies conducted in this field are included. Section four provides information on the ARDL approach and the relationship between inflation, budget deficits and money supply in Turkey is analyzed via this method.

2. THEORETICAL APPROACHES

As high inflation rates generally constitute a serious issue in emerging countries, the relationship especially between budget deficits, increase in money supply and overall price levels is an important subject of study. The assessment of traditional theories demonstrates that importance is placed mostly on financial policies rather than monetary policies in the designation of price levels. It is assumed that inflation is just a monetary phenomenon in these models which are based on quantity theory. On the other hand, it is assumed in traditional models that individuals have rational expectations within the scope of the Ricardian Theory of Equilibrium and therefore it is indicated that the fiscal policy does not have any impact on total demand and thus the overall price levels (Oktayer, 2010:432). Whereas Keynes claims that especially the budget deficits deriving from the increase in public expenditures or decrease in tax revenues raises total demand and thus impacts inflation (Bedir and Dikmen, 2014:1).

Monetarism defends that there is an interrelation between budget deficits, money supply and inflation. According to this approach, inflation is a monetary phenomenon. Therefore, the increases occurring in budget deficits lead to an increase in money supply and to an overall rise in prices via this channel. According to Friedman, inflation is generated so that the public sector achieves certain policy goals such as income generation by the government, prevention of unemployment and increase of production. From this respect, inflation originates from the public fiscal policies implemented by the government (Özmen and Koçak, 2012:4).

Monetary policy implementations began to be questioned among the causes of inflation in 1980s. Sargent and Wallace (1981) defended in their study that the relationship between monetary and fiscal policies is important for achieving price stability (Kaya and Öz, 2016: 641). They reported that opting for borrowing within the scope of the tight fiscal policies implemented for financing budget deficits may give rise to a serious inflationist process in the long term. According to this view entitled “Unpleasant Monetarist Arithmetic”, the interest burden arising as a result of the borrowing policy of the government due to budget deficits leads to inflation. Thus, they claim that it is possible for fiscal policies to impact overall price levels (Altıntaş et al., 2008:188).

The views of Sargent and Wallace continued with the fiscal theory of the price level (FTPL) introduced by Leeper (1991), Sims (1994) and Woodford (2001). According to the fiscal policy of the price level, fiscal deficits and public debt stocks determine the overall price level in the long term. In other words, the amount of money does not impact the overall price level. Therefore, it is claimed that fiscal policy implementations alone are not sufficient to

control inflation (Uygur, 2001:11). Furthermore, as the overall price level increases, public debts decrease. In such a circumstance, increasing budget deficits raise total demand with the rise in public expenditures and increase the inflation rate. Thus, the method for financing public expenditures plays a determining role on the inflation rate (Şahin and Karanfil, 2015:99-100).

In the fiscal theory of the price level, inflation results to be a function of the debt stock and not of the amount of money. Therefore, it is necessary to ensure that the monetary policy is under control rather than monetary policy implementations. A central bank which acts independently from fiscal policies may give rise to an increase in the inflation rate. Because, a high inflation rate issue arises as a result of increasing debts and inflation in case of failure to achieve budget discipline. Within this framework, this approach provides a contrary explanation to a Monetarist approach and underlines that inflation is determined by fiscal deficits and the public debt stock brought along with these deficits and not by the amount of money in the long term (Uygur, 2001: 11). Even if the transition channels may vary, it is understood that there is a relationship between budget deficits and money supply and thus inflation (Özmen and Koçak, 2012:4-5).

3. LITERATURE

There is no complete consensus on the relationship between these variables in studies examining the relationship between inflation, budget deficits and money supply. However, it is generally stated that the increasing money supply caused by the financing of budget deficits through monetization causes inflation and the inflationary effect of the increasing budget deficits changes according to how the deficits are financed. The following are the studies show the empirical literature conducted on this subject for developed and developing countries.

Chaundhary and Parai (1991) investigated the role of budget deficits in Peru's inflation. They used the rational expectations macro model for Peru for the period 1973:1 to 1988:1 and found out that the budget deficits as well as the rate of growth of money supply do have significant impact on the inflation rates.

Karras (1994) investigated the effects of budget deficits on money growth, inflation, investment and growth using annual data from 32 countries. According to the results, deficits do not produce inflation, are not inflationary and are negatively correlated with the rate of growth of output.

Honroyiannis and Papapetrou (1997) analyzed the direct and indirect effects of budget deficit on inflation in Greece for the period 1957–1993. Results suggests that the indirect effects of budget deficits on inflation exist while the direct effects are not present.

Özgün (2000) has explored the relationship of the budget deficit and the amount of money in circulation on inflation using annual data for Turkey for the 1950-1998 period. According to the results of cointegration analysis, a positive relationship between the variables in the long run was determined. In the causality analysis, it is found that there is a two-way causality relationship between budget deficits and inflation rate.

Tekin-Koru and Özmen (2003) analyzed the long-run relationships between budget deficits, inflation and monetary growth in Turkey and found out that there is no direct relationship between inflation and budget deficits.

Catao and Terrones (2005) modeled inflation as non-linearly related to fiscal deficits through the inflation tax base. Results from 107 countries over 1960–2001 show a strong positive relationship between deficits and inflation among high-inflation and developing country groups, but not among low-inflation advanced economies.

Altıntaş et al. (2008) have examined the relationship between budget deficit, money supply and inflation via ARDL bounds testing approach for Turkey's economy during 1992-2006 period. According to the results of the study, a significant and positive relationship was found between monetary growth and inflation in both short and long term. However, no relationship was found between inflation and budget deficit.

Lozano (2008) analyzed the causal longterm relationship between budget deficit, money growth and inflation in Colombia over the last 25 years. Results show that there is a close relationship between inflation and money growth, and money growth and fiscal deficit.

Chimobi and Igwe (2010) analyzed the relationship between inflation, money supply and budget deficit by using the Granger causality test and VAR model for Nigeria between 1970-2005. As a result of the causality test, there was a causality relationship from money supply to budget deficit.

Oktayer (2010) examined the relationship of budget deficit, money supply and inflation in Turkey for the 1987-2009 period by Cointegration analysis. The findings point that the price levels fiscal theory might be vaild in Turkey for a long period.

Habibullah (2011), determined the long-run relationship between budget deficit and inflation in thirteen Asian developing countries by annual data for the period 1950-1999. According to the results, they conculed that budget deficits are inflationary in Asian developing countries.

Özmen and Koçak (2012) examined relations of inflation, budget deficit and money supply using the ARDL bounds testing approach using 1994-2011 period for Turkey's economy. According to the results of the study, no significant relationship was found between inflation and budget deficit, while a significant relationship was found between money supply and inflation.

Bakare, Adesanya and Bolarinwa (2014), investigated the relationship between budget deficit, inflation and money supply with the Johansen cointegration test in their study for the Nigerian economy. Accordingly, a long-term relationship was found and inflation in Nigerian economy depends on budget deficits and monetary expansion.

Hoang (2014) examined the relationship between budget deficit, money supply and inflation by using data from January 1995 to December 2012 and a VAR model for inflation, money growth, budget deficit growth, real GDP growth and interest rate. Overall, results show that money growth has positive effects on inflation while budget deficit growth has no impact on money growth and therefore inflation.

Koyuncu (2014) investigated the effect of money supply and budget deficit on inflation based on the data for period 1987-2013 in Turkey. Accordingly, the two-sided causality from inflation towards the budget deficit has been determined and the budget deficits were highlighted as an important determinant of the inflation process. In addition, a causal relationship has been found from money supply to inflation and it has been stated that a continuous increase in money supply may cause an increase in inflation at the same rate.

Şahin and Karanfil (2015), examined the impact of the money supply, real exchange rate and budget deficit on inflation rate via Johansen cointegration and Granger causality methods in Turkey for the period 1980-2013. According to the results of the analysis, a long-term relationship was found between the variables but there was no direct causality between inflation and money supply.

Kaya and Öz (2016) investigated relationship between monetary growth, inflation and budget deficit in Turkey during the period 1980-2014 via ARDL bounds testing approach.

According to the findings, there was a significant and positive relationship between inflation and money supply in the long run, but no significant relationship was found between inflation and budget deficit.

4. ANALYSIS

4.1. Data Set and Model

This paper analyses the relationship between inflation, budget deficit and money supply in Turkey by using the annual data pertaining to the period 1980-2017. Thus, the Consumer Prices Index (CPI) has been used for the inflation rate as a dependent variable while the budget deficit and money supply have been used as independent variables. These data have been obtained from the World Bank and General Directorate of Budget and Financial Control. The budget deficit / GDP value (DEF) has been used as a variable of budget deficit, while broad money, that is the total sum of foreign currencies outside banks, referring to a specific criterion of the amount of money (money supply) in a national economy and obtained from the World Bank, has been used as an indicator of money supply.

The model where the relationship between inflation, money supply and budget deficit has been investigated, is as follows:

$$CPI_t = \alpha_0 + \alpha_1 M2_t + \alpha_2 DEF_t + Dummy + u_t$$

In this model, CPI refers to the consumer prices index, M2 refers to broadly defined monetary aggregates, DEF refers to the ratio of budget deficits to GDP, the Dummy model refers to the dummy variable added for correcting the structural breakage in times of economic crisis and U_t refers to the error term coefficient.

4.2. Methodology

Cointegration tests are used in the analysis of long-term relationships and the series utilized in the model applied in these tests needs to be stationary. The Johansen Cointegration Test and Granger Cointegration Test frequently used for testing these relationships in literature have been developed for describing the long-term relationships between variables in case they are equally stationary. However, in case the variables used in the model become stationary at different levels, the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model is preferred to solve this issue. The ARDL model is utilized for describing the cointegration relations between series containing different degrees of root causes. Furthermore, as an unrestricted correction model is used in this case, more statistically reliable results are obtained compared to the classical cointegration tests (Akel and Gazel, 2014:30-31).

The ARDL model is used in the bound test of Pesaran, Shin and Smith (2001), thus enabling the analysis of short and long-term relationships without requiring the series in the model to be stationary. This approach allows the conduct of a cointegration analysis regardless of whether the variables are I (0) and I (1). The model firstly established the unrestricted error correction model. Thus, the F test is applied on the lags of dependent and independent variables for the purpose of testing the presence of cointegration relationship. The test statistics included into the model are based on the Wald or F test which express common significance. However, the variables should not have an integration level which is I (2) or higher (Özmen and Koçak, 2012:7).

Lower and upper values are designated in Pesaran, Shin and Smith's paper (2001) depending on whether the variables were fully I(0) and I(1). The null hypothesis, which claims that if the calculated test statistics are above the lower and upper bound values there is no cointegration relationship between series, is being rejected. If the F statistics calculated is below the lower bound, this is regarded as null hypothesis and it is assumed that there is no

cointegration relationships. If the F statistics calculated are between the lower and upper critical values, no decision may be taken on a long-term relationship (Akel and Gazel, 2014:31).

In the ARDL model, the lag lengths of dependent and independent variables are firstly designated according to Akaike (AIC), Schwartz (SHC) and Hannan Quinn (HQ) information criteria and a suitable model is selected accordingly. Long-term coefficients and standard errors are obtained following the selection of the model. Consequently, the error correction model is established, and the short-term coefficients are interpreted (Abdioğlu and Terzi, 2009:204-205).

4.3. Unit Root Tests

It is necessary for the series to be stationary so that significant relationships may be designated between variables in econometric analyses. Granger and Newbold (1974) recorded that a false regression issue may arise in the estimates made by using non-stationary series. If a time series is stationary, its average, variance and common variance in various delays remain the same regardless of when they are measured (Gujarati, 2006: 713).

The variables do not require to be in the ARDL model; however, unit root tests are applied in case the series are stationary at a second order. The order of stationarity of the series in this study have benefited from Augmented Dickey and Fuller (1981) and Philips and Peron (1988) unit root tests. The null hypothesis refers to the presence of unit root, that is non-stationarity of the series while the alternative hypothesis refers to the absence of a unit root, that is the stationarity of the series according to Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips-Perron (PP). If H_0 cannot be rejected according to the test results, it is decided that the series is not stationary, and the unit root assessment is continued by taking the difference of the series. Tables 1 and 2 provide the results of the unit root tests.

Table 1. ADF Unit Root Test Results

Variables	ADF Level (Fixed)		ADF First Difference	
	Test Statistics	Critical Value (5%)	Test Statistics	Critical Value (5%)
CPI	-1.861173	-2.943427 (0.3463)	-7.125206	-2.945842 (0.0000)
DEF	-1.776595	-2.943427 (0.3859)	-5.574469	-2.945842 (0.0000)
M2	-0.519518	-2.945842 (0.8757)	-8.658830	-2.945842 (0.0000)

*Values in parenthesis show probability values.

Table 2. Philips-Perron Unit Root Test Results

Variables	PP Level (Fixed)		PP First Difference	
	Test Statistics	Critical Value (5%)	Test Statistics	Critical Value (5%)
CPI	-1.944489	-2.943427 (0.3091)	-7.428497	-2.945842 (0.0000)
DEF	-1.965340	-2.943427 (0.3002)	-5.574469	-2.945842 (0.0000)
M2	-0.914369	-2.943427 (0.7725)	-18.73272	-2.945842 (0.0001)

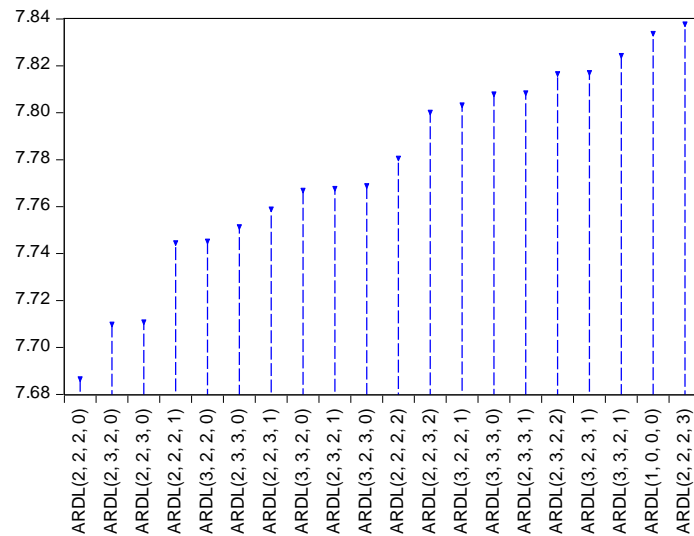
*Values in parenthesis show probability values.

The assessment of Tables 1 and 2 reveals that the CPI, DEF and M2 series are not equally stationary according to the ADF and PP tests. It is observed as a result of all these unit root tests that all variables to be used in this model are stationary when their first difference is taken.

4.4. Designation of Adequate Lag Length

Another key condition for the ARDL model is the designation of the adequate lag length. Thus, the results obtained in line with the AIC criterion are provided in Figure 1.

Figure 1. Lag Length According to The AIC Criterion
Akaike Information Criteria (top 20 models)

Twenty alternative models designated within the framework of the AIC criterion are for the designation of lag length are provided in Figure 1. Thus, the model with the lowest value (2,2,2,0) has been selected as the most adequate model.

Table 3. Bound Test Results

k *	F Statistics	Critical Values at a Significance Level of 5%	
		Lower Bound	Upper Bound
3	6.8	2.79	3.67

* Demonstrates the independent variable number in equation k. Critical values have been obtained from Table CI (iv) in Peseran et al. (2001).

As shown in Table 3, as the calculated F statistics surpasses Pesaran's upper critical value, it has been determined that there is a cointegration relationship between the series. As cointegration relationship has been identified between the series, the estimate will be made with the ARDL (Autoregressive Distribution Lag) model to designate the long and short-term relationships.

Table 4. Estimated Results of the Long-Term Coefficients of ARDL (2, 2, 2, 0) Model

Variables	Coefficient	t-Statistics	Probability Value
DDEF	5.671698	2.197770	0.0374
DM2	1.576543	1.300918	0.2052
Dummy	-19.02910	-2.684030	0.0127
Diagnostic Test Results			
Breusch-Godfrey LM	0.4251 (0.0658)		
Jarque-Bera	6.2233 (0.0545)		
Breusch-Pagan	0.8561 (0.5743)		

Based on the results of Table 4, it is observed that M2, that is the money supply variable is not significant when the coefficient pertaining to the DEF variable is statistically positive and significant in the long term. This result demonstrates that the increase in budget deficits in Turkey has an major impact on inflation.

The evaluation of the diagnostic test results of the model shows that there is no autocorrelation between the series in the model according to the result of the Breusch-Godfrey

LM test, that the error term is normally distributed according to the results of the Jarque-Bera test and that there is no variable variance issue in the model according to the results of the Breusch-Pagan heteroskedasticity test.

The error correction model based on the ARDL approach is used for designating the short-term relations between the variables. The error correction model demonstrates what part of the imbalance occurring in the short term will be corrected in the long term. In order to ensure the determination of the error correction model, it is necessary for the coefficient sign of the error correction variable to be negative and significant.

Table 5. Error Correction Model Results

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DCPI(-1))	0.144573	0.109880	1.315731	0.2002
D(DEF)	3.760422	0.924493	4.067552	0.0004
D(DM2)	0.634562	0.374699	1.693527	0.1028
CointEq(-1)*	-1.148142	0.184365	-6.227559	0.0000

The error correction coefficient estimated within the framework of the error correction model is statistically significant and contains a negative sign. This finding demonstrates that the short-term imbalances which occurred in the model have been eliminated in the long term. Furthermore, according to the data obtained from this table, it is observed that the ratio of budget deficits to GDP has an impact on inflation.

5. CONCLUSION

Maintaining the stability of the general price levels is one of the main macroeconomic targets of developing countries. Monetary and fiscal policies implemented by countries have an important role in ensuring price stability. Previous studies in the literature have not reached a consensus on the effectiveness of these policy instruments and suggested different views. It is necessary to determine which policies should be implemented to prevent inflation. In Turkish economy, it is important to properly determine which factors affect inflation, in order to ensure the effectiveness of preventive policies that would be implemented.

The increase in money supply has a direct effect on the general price levels and an independent central bank is the most important factor in ensuring the price stability according to the monetarist approach. In the framework of the FTPL approach, also called the fiscal approach, the determinant role of fiscal policies on the general level of prices has been emphasized. Accordingly, the main determinant of the price levels is not the amount of money, but the budget constraint linking the public debt stock with the budget balance which plays a decisive role.

In this study, the relationship between inflation, budget deficit and money supply in Turkey for the period 1980-2017, has been investigated by using Pesaran, Shin and Smith (2001)'s bounds testing approach. According to the results of ARDL model, budget deficit has a positive and significant effect on inflation in both long and short term. All findings obtained from the analysis show that budget deficits affect inflation for the selected term in Turkey and could support of the fiscal theory of price levels in long term.

Budget deficits experienced in Turkey constitute inflationary effect. It should be taken into consideration that not only monetary policy but also fiscal discipline is important in the against inflation. Fiscal and monetary policies should be harmonized and structural reforms should be accelerated in order to reduce inflation and achieve the targeted inflation rates successfully.

REFERENCES

- ABDİOĞLU, Z. and TERZİ, H., (2009), Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 195-211.
- ALTINTAŞ, H., ÇETİNKAYA, H. and TABAN, S., (2008), Türkiye’de Bütçe Açığı, Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1992–2006, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 185–208.
- AKEL, V. and GAZEL, S., (2014), Döviz Kurları ile BIST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.
- BAKARE, İ. A. O., ADESANYA, O.A. and BOLARINWA, S.A., (2014), Empirical Investigation Between Budget Deficit, Inflation and Money Supply in Nigeria, *European Journal of Business and Social Sciences*, 2(12), 120-134.
- BEDİR, S. and DİKMEN, A.T., (2014), Bütçe Açığı ve Enflasyon: Türkiye İçin Bir Sınır Testi Yaklaşımı, *International Conference on Eurasian Economies 2014*, 1-9.
- CATAO, A.V. and TERRONES, M.E., (2005), Fiscal Deficits and Inflation, *Journal of Monetary Economics*, 52(3), 529–554.
- CHAUDHARY, M. A. S. and PARAI, A. K., (1991), Budget Deficit and Inflation: The Peruvian Experience, *Applied Economics*, 23(6), 1117-1121.
- CHIMOBI, O.P. and IGWE, O.L., (2010), Budget Deficit, Money Supply and Inflation in Nigeria, *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 19, 52-60.
- DICKEY, D. and FULLER, W.A., (1981), Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- GUJARATI, D.N., (2006), *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- HABIBULLAH, M.S., CHEAH, C. and BAHAROM, A.H., (2011), Budget Deficits and Inflation in Thirteen Asian Developing Countries, *International Journal of Business and Social Science*, 2(9), 192-204.
- HOANG, K. V., (2014), Budget Deficit, Money Growth and Inflation: Empirical Evidence From Vietnam, Munich Personal Repec Archive, *National Graduate Institute for Policy Studies, Banking Academy*, Paper No. 54488, 1-34.
- HONROYIANNIS, G. and PAPAPETROU, E., (1997), Are Budget Deficits Inflationary? A Cointegration Approach, *Applied Economics Letters*, 4(8), 493 - 496.
- KARRAS, G., (1994), Macroeconomic Effects of Budget Defecits: Further International Evidence, *Journal of International Money and Finance*, 13(2), 190-210.
- KAYA, M.G., and ÖZ, E., (2016), Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi: 1980-2014 Dönemi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi*, 23(3), 639-651.
- KESBİÇ, C., BALDEMİR, E. and BAKIMLI E., (2005), Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 81-98.
- KOYUNCU, F. T., (2014), Causality Network Between Budget Deficit, Money Supply and Inflation: An Application to Turkey, *International Journal of Business and Social Science*, 5-10(1), 225- 235.

- LEEPER, E., (1991), Equilibria Under 'Active' and 'Passive' Monetary and Fiscal Policies, *Journal of Monetary Economics*, 1991, 27(1), 129-147.
- LOZANO, I., (2008), Budget Deficit, Money Growth and Inflation: Evidence From Colombia Case, Banco De La Republica, *Borradores De Economia*. No. 005127,1-25.
- OKTAYER, A., (2010), Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, 431–447.
- ÖZGÜN, D. B.,(2000), An Empirical Approach to Fiscal Deficits and Inflation: Evidence From Turkey,Hazine Müstesarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Ankara.
- ÖZMEN, M. and KOÇAK, F. İ., (2012), Enflasyon Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı ile Tahmini: Türkiye Örneği, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 1-19.
- PESARAN, H, SHIN, Y and SMITH, R.J., (2001), Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- PHILLIPS, P.C.B and PERON, P., (1988), Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biomètrika*, 75(2), 336-346.
- SARGENT, T.J. and WALLACE, N. (1981), Some Unpleasant Monetarist Arithmetic, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5(3), 1-17.
- SIMS, C., (1994), A Simple Model for Study of the Determination of the Price Level and the Interaction of Monetary and Fiscal Policy, *Economic Theory*, 4(3), 381-399.
- ŞAHİN, İ. and KARANFİL, M., (2015), Türkiye Ekonomisinde 1980-2013 Dönemi Para Arzının Enflasyon Üzerindeki Etkisi, *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 97-113.
- TEKİN, K. A. and ÖZMEN, E., (2003), Budget Deficits, Money Growth and Inflation: The Turkish Evidence, *Applied Economics*, 35(5), 591-596.
- UYGUR, E., (2001), Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık, *İktisat İşletme ve Finans*, 16(189), 7-23.
- WOODFORD, M., (2001), Fiscal Requirements for Price Stability, *Journal of Money, Credit and Banking*, 33(3), 669-728.

EKONOMETRİK ZAMAN SERİLERİ TAHMİNİNDE BULANIK ZAMAN SERİLERİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF THE PERFORMANCE OF FUZZY TIME SERIES METHODS BASED ON CLUSTERING IN THE ECONOMETRIC TIME SERIES ESTIMATION

Aytaç PEKMEZCİ * & Nevin Güler DİNCER ** & Öznur İŞÇİ GÜNERİ ***

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, TÜRKİYE,
e-mail: aytac0803@mu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4020-0069>

** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, TÜRKİYE,
e-mail: nguler@mu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0361-1803>

*** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, TÜRKİYE,
e-mail: oznur.isci@mu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3677-7121>

Geliş Tarihi: 9 Mayıs 2019; Kabul Tarihi: 4 Temmuz 2019

Received: 9 May 2019; Accepted: 4 July 2019

ÖZET

Bulanık Zaman Serileri (BZS) yöntemleri, istatistiksel yöntemlerin aksine, hiçbir varsayım gerektirmemesi, az sayıda gözlemle çalışabilmesi, eksik, belirsiz ve dilsel veriyi işleyebilme yeteneğine sahip olması gibi avantajlarından dolayı zaman serisi analizinde son zamanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Şu ana kadar çok sayıda BZS yöntemi önerilmiştir. Bu yöntemlerden bir kısmı bulanıklaştırma adımıyla bulanık kümeleme algoritmalarının kullanımına dayanmaktadır. Ancak bu yöntemlerin ekonometrik zaman serilerinin tahmininde performanslarının karşılaştırılmasına dayanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, bulanıklaştırma adımıyla sırasıyla Bulanık C-Ortalamlar (BCO), Gustafson-Kessel (GK) ve Bulanık K-Medoidler (BKM) kümeleme algoritmalarını kullanan 3 BZS yöntemi 454 ekonometrik zaman serisine uygulanmış ve elde edilen tahmin sonuçları Ortalama Mutlak Yüzde Hata (OMYH), Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (HKOK), Varyans Hesabı (VF) uyum iyiliği kriterlerine göre karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalar sonucunda, BKM algoritmasına dayanan BZS yönteminin tüm zaman serilerinin OMYH kriterine göre %72.25'inde, HKOK kriterine göre %65.9'unda, VF kriterine göre ise %59.3'ünde en iyi tahmin sonuçlarını sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Kümeleme, Bulanık Zaman Serileri, Zaman Serileri Analizi, Tahmin

JEL Kodları: C01, C22, C53

ABSTRACT

Fuzzy Time Series (FTS) methods are used frequently in time series analysis due to their advantages such as having no assumptions, having few observations, being able to process incomplete, uncertain and linguistic data. The FTS consists of 6 steps, each of which has a significant impact on forecasting performance. A number of methods have been developed to improve these steps and hence improve the performance of FTS. Some of these studies are based on the use of fuzzy clustering algorithms in the blurring step of FTS. However, so far, there is no study based on comparing the performance of these methods in the estimation of econometric time series. In this study, 3 FTS methods using the Fuzzy C-Means (FCM), Gustafson-Kessel (GK) and Fuzzy K-Medoids (FKM) clustering algorithms were applied to the 454 econometric time series in the blurring step and the predicted results were compared according to the criterion of conformity 3. As a result of the comparisons, it was concluded that the performance of the FTS method based on BKM algorithm is better.

Key Words: Fuzzy Clustering, Fuzzy Time Series, Time Series Analysis, Forecast

JEL Codes: C01, C22, C53

1. GİRİŞ

Zaman serisi, bir rasgele değişkenin (Y) ardışık zaman aralıklarında ölçülmesi sonucunda oluşan gözlemler kümesi olarak tanımlanabilir. Zaman serisi analizinde iki amaç söz konusudur: i) zaman serisinin geçmiş davranışının incelenmesi ve doğasının ortaya çıkarılması ii) gelecek değerlerinin tahmin edilmesi. Zaman serileri analizi için literatürde kullanılan çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Box-Jenkins (Box ve Jenkins, 1970) modelleri olarak da bilinen Otoregressif Model, Hareketli Ortalama Modeli, Otoregressif Hareketli Ortalama Modeli ve Bütünleşik Otoregressif Hareketli Ortalama Modeli bu yöntemlerin başında gelmektedir. Bu yöntemlerin uygulanabilmesi için üzerinde çalışılan zaman serisinin büyük örneklem hacmi (en az 50), durağanlık, tersinirlik, doğrusallık gibi bir takım istatistiksel varsayımları sağlaması gerekir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010). Ancak özellikle ekonometrik zaman serileri gibi artan veya azalan trende sahip seriler düşünüldüğünde bu varsayımların sağlanması oldukça güçtür.

BZS yöntemi hem zaman serisi üzerinde herhangi bir varsayım veya kısıtlama gerektirmemesi, hem de eksik, belirsizlik içeren, küçük örneklem hacmine sahip veriyi işleyebilme yeteneğine sahip olması nedeniyle son zamanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. BZS kavramı ilk olarak Song ve Chissom (1993 a,b) tarafından önerilmiştir. Chen (1996) hem öngörü performansını iyileştirmek hem de Song ve Chissom (1993 a,b) tarafından önerilen yöntemin hesaplama yükünü azaltmak amacıyla yeni bir BZS yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntemde bulanık ilişkileri belirlemek amacıyla karmaşık matris işlemleri yerine basit aritmetik operatörler kullanılmıştır. BZS yöntemleri temel olarak 6 adımdan oluşmaktadır. İlk üç adım, kesin değerlerden oluşan klasik zaman serisinin bulanıklaştırılması, bir başka deyişle, bulanık kümelerle ayrılması ve her bir zaman serisi gözlemine karşılık gelen bulanık kümenin tespit edilmesini içerir. Dördüncü adımda elde edilen bulanık kümeler arasındaki bulanık ilişkiler belirlenir. Beşinci adım öngörülerin elde edilmesi, altıncı adım ise öngörülerin durulaştırılmasından oluşur. Her bir adım BZS'nin performansını önemli derecede etkilemektedir. Bu nedenle adımları iyileştirmek ve BZS'nin performansını arttırmak amacıyla çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.

BZS'nin en önemli adımlarından biri klasik zaman serisinin bulanık karşılığının elde edilmesi, bir başka deyişle bulanıklaştırmadır. BZS ile ilgili ilk çalışmalarda (Song ve Chissom, 1993 a,b; Chen, 1996; Hwang ve diğ., 1998) bulanıklaştırma adımı klasik zaman serisinin en

küçük ve en büyük değerlerine göre belirlenen evrensel kümenin parçalanmasına dayanmaktadır. Burada bulanık kümeler evrensel kümenin önceden belirlenen n sayıda aralığa bölünmesiyle oluşturulur. Bu yöntemlerin en büyük eksikliği aralık sayısının seçimine ilişkin herhangi bir bilgi olmamasıdır. Huarng (2001 a,b), bu eksikliğin üstesinden gelmek amacıyla, çalışmada klasik zaman serisi gözlemlerinin farklarının ortalamasına ve dağılımına dayanan 2 farklı yaklaşım önermiştir. Sonraki çalışmalarda, aralık sayısını belirlemek amacıyla yapay sinir ağları, parçacık sürü optimizasyonu ve genetik algoritmalar gibi esnek hesaplama yaklaşımları da kullanılmıştır (Lee ve diğ., 2007; Kuo ve diğ., 2010; Davari ve diğ., 2009; Park ve diğ., 2010; Hsu ve diğ., 2010). Bulanıklaştırma amacıyla kullanılan ikinci yaklaşım ise bulanık kümelemedir (Cheng ve diğ., 2008; Li ve diğ., 2008; Uslu ve diğ., 2010; Eğrioğlu ve diğ., 2011; Eğrioğlu ve diğ., 2013; Güler ve Akkuş, 2018). Bu yaklaşımın en büyük avantajı, zaman serisinin dağılımını kendisinden öğrenmesidir.

Bu çalışmanın ana konusu bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemlerinin ekonometrik zaman serilerinin tahmininde performanslarını karşılaştırmaktır. Şu ana kadar bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalardan bir kısmı şu şekildedir. Wang ve Chen (2009) çalışmalarında, otomatik kümelemeye dayanan iki faktörlü ve yüksek dereceli yeni bir BZS yöntemi önermiştir. Önerilen yöntem TAIFEX serisinin öngörüsüne uygulanmış ve Chen (1996), Huarng (2001 a, b) ve Lee ve diğ. (2006) tarafından önerilen BZS yöntemlerine göre daha başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Aladağ ve diğ. (2010) çalışmalarında IMKB ulusal 100 endeksi zaman serisini kullanmıştır. Çalışmada yeni bir BZS yöntemi önerilmiş ve bu yöntemin uyum iyiliği Aladağ ve diğ. (2009) ve Chen (1996) tarafından önerilen yöntemler ile karşılaştırılmıştır. Yolcu (2011) çalışmada bulanıklaştırma adımıyla BCO algoritmasının, bulanık ilişkileri belirleme adımıyla ise yapay sinir ağlarının kullanımına dayanan çok değişkenli bir BZS yöntemi önermiştir. Önerilen yöntemin etkinliğini göstermek amacıyla, “Belçika’da gerçekleşen ölümlü araba kazaları”, TAIFEX, TAIEX ve IMKB zaman serileri kullanılmıştır. Karşılaştırmalar sonucunda önerilen yöntemin başarılı sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Koçak (2011) tez çalışmada, bulanık ARMA (1,1) öngörü modelini geliştirmiştir. Çalışmada, önerilen yöntem IMKB ve TAIEX serilerine uygulanmıştır ve tahmin performansı 7 BZS yöntemi ile karşılaştırılmıştır. Uyar (2015), iki faktörlü yüksek dereceli üç BZS yönteminin performanslarını karşılaştırmak amacıyla BIST verilerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda en iyi tahmin performansının otomatik kümeleme tekniğine dayalı BZS yönteminden elde edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak tüm bu çalışmalarda az sayıda zaman serisi ile çalışılmış ve BZS yöntemlerinin farklı yapılarıdaki ekonometrik zaman serilerini tahmin etme başarıları araştırılmamıştır. Bu çalışmada farklı yapıya sahip 454 zaman serisi bulanık kümelemeye dayanan 3 BZS yöntemi ile tahmin edilmiş ve tahmin performansları karşılaştırılmıştır. Çalışmada kullanılan zaman serileri, sırasıyla CO₂ Emisyonu (CO), Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla (KBGMH), Kişi Başına Elektrik Tüketimi (KBET) ve Popülasyon Büyüme (PB) değişkenlerine ilişkin ölçümlerden oluşmaktadır.

Çalışmanın organizasyonu şu şekildedir. 2. Bölümde BZS’e ilişkin temel tanımlar, BZS modeli ve bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemleri sunulmuştur. 3. bölümde bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemlerinin 454 ekonometrik zaman serisine uygulanması sonucunda elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. BULANIK ZAMAN SERİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde BZS yöntemleri ile ilgili genel kavramlara, BZS ve bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemlerinin temel çalışma prensiplerine yer verilmiştir.

2.1. Genel Tanım ve Kavramlar

$U = \{u_1, u_2, \dots, u_b\}$ şeklinde tanımlanan evrensel küme olsun. Burada u_i 'ler evrensel kümenin sabit bir uzunluğuna bölünmesi sonucunda oluşan alt aralıklara karşılık gelmektedir. Bu durumda bulanık kümeler aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$A_i = f_{A_i}(u_1)u_1 + f_{A_i}(u_2)u_2 + \dots + f_{A_i}(u_b)u_b \quad (1)$$

Burada f_{A_i} , A_i bulanık kümesinin üyelik fonksiyonunu $f_{A_i}(u_j)$ ise u_j alt aralığının A_i bulanık kümesine üyelik derecesini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında BZS ile ilgili genel tanımlar şu şekildedir.

Tanım 1: $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_n\}$ n uzunluğunda klasik bir zaman serisi olmak üzere, Y zaman serisine uygun alt aralıkların ve her bir zaman serisi gözlemine karşılık gelen A_i bulanık kümesinin tespit edilmesinden sonra elde edilen zaman serisi $F(t)$ *bulanık zaman serisi* olarak adlandırılır. Buradan $F(t)$ 'nin de zamanın bir fonksiyonu olduğunu söylemek mümkündür.

Tanım 2: t anındaki $F(t)$ bulanık gözlemin yalnızca t-1 anındaki $F(t-1)$ 'den etkilendiği varsayılırsa bulanık zaman serisi *1. dereceden bulanık zaman serisi*, $F(t)$ 'nin $F(t-1)$, $F(t-2)$, $\dots, F(t-p)$ 'den etkilendiği varsayılırsa *p. dereceden bulanık zaman serisi* olarak adlandırılır. 1. dereceden bulanık zaman serisinde bulanık ilişki aşağıdaki gibi gösterilir.

$$F(t) = F(t-1) * R(t, t-1) \quad (2)$$

Bu ilişki, $F(t-1) = A_i$ $F(t) = A_j$ olması durumunda $A_i \rightarrow A_j$ şeklinde de ifade edilebilir. Burada A_i bulanık ilişkinin sol tarafını, A_j ise sağ tarafını gösterir.

Tanım 3. Bulanık ilişkide aynı sol tarafa sahip bulanık ilişkiler gruplandırılabilir. Örnek olarak $A_k \rightarrow A_j$, $A_i \rightarrow A_j$ şeklindeki bulanık ilişki A_k , $A_i \rightarrow A_j$ şeklinde ifade edilebilir.

2.2. Bulanık Zaman Serisi Modeli

BZS modeli ilk olarak Song ve Chissom (1993 a,b) tarafından önerilmiştir. Ancak sonraki çalışmalarda, bulanık ilişkileri belirleme adımında karmaşık matris işlemleri yerine basit aritmetik işlemlerinin kullanımına dayanan Chen (1996) yöntemi temel alınmıştır. Bu yöntem, aşağıdaki gibi tanımlanan 6 adımdan oluşmaktadır.

Adım 1: Evrensel küme ve alt aralıkların belirlenmesi.

Bu adımda, zaman serisinin en küçük ve en büyük değerlerine göre evrensel küme belirlenir. Tanımlanan evrensel küme önceden belirlenen sayıda alt aralığa bölünür. Zaman serisinin en küçük değerinin D_{min} ve en büyük değerinin D_{max} olduğu düşünülürse evrensel küme aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$U = [D_{min} - D_1, D_{max} + D_2]$$

Burada D_1 ve D_2 keyfi seçilen küçük iki sayıdır.

Adım 2: Bulanık kümelerin belirlenmesi

Eş. (1)'de tanımlanan bulanık kümeler belirlenir.

Adım 3: Gözlemler bulanıklaştırılır

Her bir klasik zaman serisinin gözleminin bulunduğu alt aralık belirlenir. Bu alt aralığının en büyük üyelik değerine sahip olduğu bulanık küme, klasik zaman serisi gözleminin bulanık değerini verir.

Adım 4: Bulanık ilişkilerin belirlenmesi

Bulanık mantıksal ilişkilerin belirlenmesi bir örnekle açıklanabilir. Beş gözlemlili bir BZS, $F(t)$ 'nin elemanları şu şekilde olsun. A_1, A_1, A_2, A_2, A_3 .

Bu durumda bulanık ilişkiler şöyle belirlenir.

$$A_1 \rightarrow A_1$$

$$A_1 \rightarrow A_2$$

$$A_2 \rightarrow A_2$$

$$A_2 \rightarrow A_3$$

Bulanık ilişkiler aşağıdaki gibi gruplandırılır.

$$A_1 \rightarrow A_1, A_2 \rightarrow A_2, A_3$$

Adım 5: Öngörüler elde edilir.

Öngörülerin elde edilmesi aşamasında 3 farklı durum söz konusudur.

Durum 1, Bulanık ilişkiler dizisinde $A_i \rightarrow A_j$ şeklinde sadece bir bulanık mantıksal ilişkinin olması durumunda t zamanı için öngörü değeri A_j 'dir.

Durum 2, Eğer $A_i \rightarrow A_j, A_s, A_l$ ise öngörü değeri A_j, A_s, A_l 'ye eşittir.

Durum 3, Eğer $A_i \rightarrow \emptyset$ ise öngörü değeri A_i 'ye eşittir.

Adım 6: Elde edilen öngörü değerleri durulaştırılır.

Sonuçları elde etmek için 'Merkezileştirme durulaştırma yöntemi kullanılır. Durulaştırma işlemi içinde 3 farklı durum söz konusudur.

Durum 1, Eğer öngörü değeri A_j 'ye eşitse durulaştırılmış öngörü değeri A_j bulanık kümesinin küme merkezi c_j 'dir

Durum 2, Eğer öngörü değeri A_j, A_s, A_l ise durulaştırmış öngörü değeri A_j, A_s, A_l bulanık kümelerinin küme merkezlerinin aritmetik ortalaması $(c_j + c_s + c_l)/3$ şeklinde hesaplanır.

Durum 3, Eğer A_i boş küme (\emptyset) eşit ise durulaştırılmış öngörü değeri, A_i bulanık kümesinin küme merkezi c_i 'dir (Egrioglu ve diğ., 2011).

2.3. Bulanık Kümelemeye Dayanan Bulanık Zaman Serisi Modeli

Bulanık kümelemeye dayanan BZS, zaman serisinin bulanık zaman serisine dönüştürme adımı bulanık kümeleme analizini kullanan yöntemleri kapsar. Bulanık kümeleme analizi (BKA) ise, bir veri noktasının farklı aitlik dereceleriyle birden fazla kümenin elemanı olmasına imkan sağlayan kümeleme analizi tekniği olarak tanımlanabilir. Burada veri noktalarının kümelere aitlik derecelerini belirlemek için üyelik fonksiyonları kullanılır. Üyelik fonksiyonunun değerinin "1" olması veri noktasının kümeyle tam olarak ait olduğunu, "0" olması kümeyle ait olmadığını, "1'e yakın" olması ise yüksek oranda ait olduğunu göstermektedir. BKA teknikleri genel olarak aşağıdaki gibi tanımlanan amaç fonksiyonunun en küçük değerinin bulunmasına dayanır:

$$J(Y, C, U) = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^n u_{ij}^{\beta} d^2(y_i, c_j) \quad (3)$$

Burada

n : veri noktası sayısını,

k : küme sayısını,

$d(y_i, c_j)$: y_i ile c_j arasındaki uzaklığı

y_i : i. veri noktasını

u_{ij} : i. veri noktasının j. kümeye olan üyelik değerini,

β : bulanıklık indeksini,

c_j : j. küme merkezini göstermektedir.

Burada amaç, Eşitlik (3)'de verilen fonksiyonu en küçük yapacak üyelik fonksiyonları (u_{ij}) ve küme merkezlerini (c_j) için gerekli güncelleştirme eşitliklerini bulmaktır. Bu amaca yönelik olarak fonksiyonunun üyelik fonksiyonları ve küme merkezlerine göre 1. türevi alınıp 0'a eşitlenir. Bu durumda küme merkezleri ve üyelik fonksiyonları için aşağıdaki güncelleştirme eşitlikleri elde edilir:

$$c_j = \frac{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta y_i}{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta}, \quad j = 1, 2, \dots, k \quad (4)$$

$$u_{ij} = \frac{1}{\sum_{s=1}^k \left(\frac{d(y_i, c_j)}{d(y_i, c_s)} \right)^{2/(\beta-1)}} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad j = 1, 2, \dots, k \quad (5)$$

BKA algoritmaları genel olarak veri noktaları ile küme merkezleri arasındaki uzaklığı hesaplamak için kullanılan ölçüler ve küme merkezinin şekline göre farklılaşır. Bu çalışmada Bulanık C-Ortalamalar (BCO) (Bezdek ve diğ., 1984), Gustafson-Kessel(GK) (Gustafson-Kessel, 1978) ve Bulanık K-Medoidler(BKM) (Krishnapuram ve diğ., 1999) bulanık kümeleme algoritmalarına dayanan BZS yöntemleri ele alınmıştır. Bu kümeleme algoritmalarında kullanılan uzaklık ölçüleri ve küme merkezleri Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Uzaklık Ölçüleri ve Küme Merkezleri

Algoritma	Uzaklık Ölçüsü	Küme Merkezi
GK	$d(y_i, c_j) = \sqrt{(y_i - c_j)^T \Sigma_j^{-1} (y_i - c_j)}$	$c_j = \frac{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta y_i}{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta}$
BCO	$d(y_i, c_j) = \sqrt{\sum_{z=1}^p (y_{iz} - c_{jz})^2}$	$c_j = \frac{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta y_i}{\sum_{i=1}^n u_{ij}^\beta}$
BKM	$d(y_i, c_j) = \sqrt{\sum_{z=1}^p (y_{iz} - c_{jz})^2}$	$c_j = \operatorname{argmin}_{1 \leq z \leq n} \sum_{i=1}^n u_{ij}^m \ y_z - y_i\ ^2$

Tablo 1’den görüldüğü gibi BCO ve BKM algoritmalarında kullanılan uzaklık ölçüleri, GK ve BCO algoritmalarında ise küme merkezleri aynıdır. Tablo 1’de Σ_j ise j. kümenin kovaryans matrisini göstermektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemlerinin temel çalışma prensibi Tablo 2’deki gibi özetlenebilir.

Tablo 2. Bulanık kümelemeye dayanan BZS yöntemleri

Adım 1 : Klasik zaman serisi (Y_t) bulanık kümeleme algoritması uygulanır

Adım 1.1 Başlangıç parametrelerinin belirlenmesi

k küme sayısı, m bulanıklık indeksi, ε işlem bitirme kriteri, c_j küme merkezlerinin başlangıç değerleri

Adım 1.2 Üyelik değerlerinin yeni değerlerinin hesaplanması

Adım 1.3 Küme merkezlerinin yeni değerlerinin hesaplanması

Adım 1.4 Ardışık iki iterasyonda hesaplanan küme merkezleri arasındaki fark ε ’dan küçük ise kümeleme işlemi bitir. Aksi takdirde, Adım 1.2’ye dön.

Adım 2: Küme merkezleri küçükten büyüğe doğru sıralanır ve her bir kümeye A_1, A_2, \dots, A_k şeklinde bir etiket verilir.

Adım 3: Her bir gözlem maksimum üyeliğe sahip olduğu kümeye atanır. Bu şekilde gözlemler bulanıklaştırılır, bir başka deyişle değerleri $A (j = 1, 2, \dots, k)$ bulanık kümelerinden oluşan BZS, $F(t)$ elde edilir.

Adım 4: Bulanık mantıksal ilişkilerin belirlenmesi

Chen (1996) yöntemi ile aynıdır.

Adım 5: Öngörüler elde edilir.

Chen (1996) yöntemi ile aynıdır.

Adım 6: Öngörüler durulaştırılır.

Sonuçları elde etmek için ‘Merkezileştirme’ durulaştırma yöntemi kullanılır. Durulaştırma işlemi içinde 3 farklı durum söz konusudur.

Durum 1, Eğer öngörü değeri A_j ’ye eşitse durulaştırılmış öngörü değeri A_j bulanık kümesinin küme merkezi c_j ’dir.

Durum 2, Eğer öngörü değeri A_j, A_s, A_l ise durulaştırmış öngörü değeri A_j, A_s, A_l bulanık kümelerinin küme merkezlerinin aritmetik ortalaması $(c_j + c_s + c_l)/3$ şeklinde hesaplanır.

Durum 3, Eğer A_i boş kümeye (\emptyset) eşit ise durulaştırılmış öngörü değeri, A_i bulanık kümesinin küme merkezi c_j ’dir (Eğrioğlu ve diğ., 2011).

3. DENEYSEL SONUÇLAR

Bu çalışmada, sırasıyla BCO, GK ve BKM kümeleme algoritmalarına dayanan BZS yöntemlerinin (BCOBZS, GKBZS, BKMBZS) ekonometrik zaman serileri tahmininde performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak Dünya Banka’sının resmi web sitesinden değişik zaman periyotlarını kapsayan 454 zaman serisi indirilmiştir. Bu zaman serileri; CO₂ Emisyonu (CO₂), Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla (KBGMH), Kişi Başına Elektrik Tüketimi (KBET) ve Popülasyon Büyüme (PB) dir. Çalışmada kullanılan zaman serileri ve kapsadıkları dönemler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Zaman Serileri

Değişken	Zaman Serisi Sayısı	Zaman Periyodu
CO ₂	162	1960-2014
KBGMH	124	1960-2017
KBET	31	1960-2014
PB	137	1960-2017
Toplam	454	

BCOBZS, GKBZS ve BKMBZS yöntemleri Tablo 3’de verilen zaman serilerinin her birine uygulanmış ve elde edilen tahmin sonuçları aşağıdaki gibi OMYH, HKOK ve VH uyum iyiliği ölçüleri kullanılarak karşılaştırılmıştır:

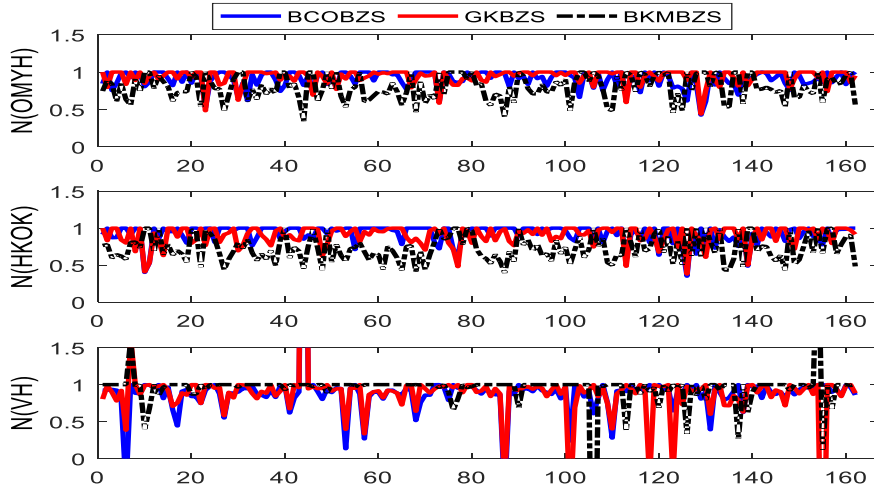
$$OMYH = \frac{(\sum_{i=1}^n |(y_i - \hat{y}_i)/y_i|)}{n} \times 100 \quad (6)$$

$$HKOK = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n}} \quad (7)$$

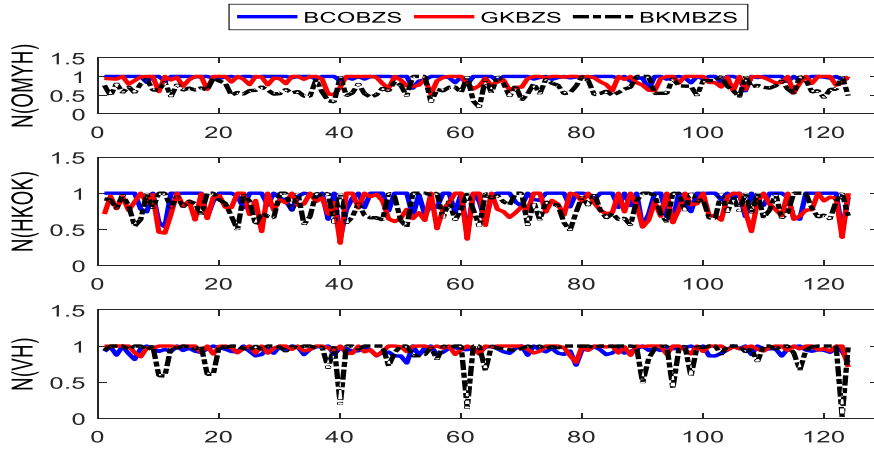
$$VH = (1 - \frac{var(y - \hat{y})}{var(y)}) \times 100 \quad (8)$$

Eşitliklerde y zaman serisinin gerçek değerini, \hat{y} tahmin değerlerini, n zaman serisinin uzunluğunu, var ise varyansı göstermektedir. Burada OMYH ve HKOK değerlerinin mümkün olduğunca küçük, VH değerinin ise mümkün olduğunca 100’e yakın olması istenir. Dolayısıyla, birden fazla tahmin yönteminin karşılaştırıldığı durumlarda en küçük OMYH ve HKOK değerine, en büyük VH değerine sahip yöntemin tahmin performansının en iyi olduğu söylenebilir. Çalışmada kullanılan zaman serileri büyüklük açısından oldukça farklı olduğundan, OMYH, HKOK ve VH değerleri de birbirinden oldukça farklı elde edilmiştir. Bu değerleri aynı grafik üzerinde gösterebilmek ve dolayısıyla grafiği kolay anlaşılır hale getirmek amacıyla tüm OMYH, HKOK ve VH değerleri maksimum değerlerine bölünerek normleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan tüm zaman serileri için en küçük normleştirilmiş OMYH ve HKOK değerlerine ve “1” VH değerine sahip yöntemin en iyi tahmin performansı sağladığı söylenebilir. Şekil 1-4’de tüm değişken ve zaman serileri için normleştirilmiş OMYH, HKOK ve VH değerleri gösterilmiştir.

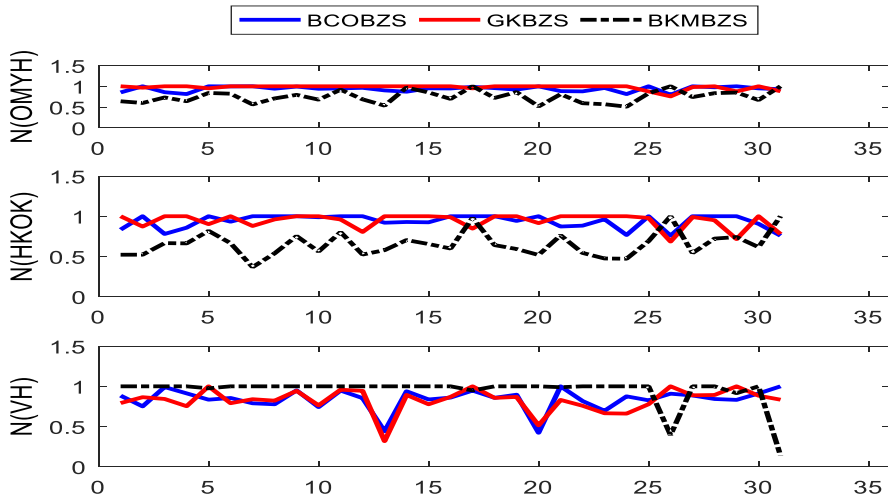
Şekil 1. CO₂ İçin Normalleştirilmiş Uyum İyiliği Ölçüleri

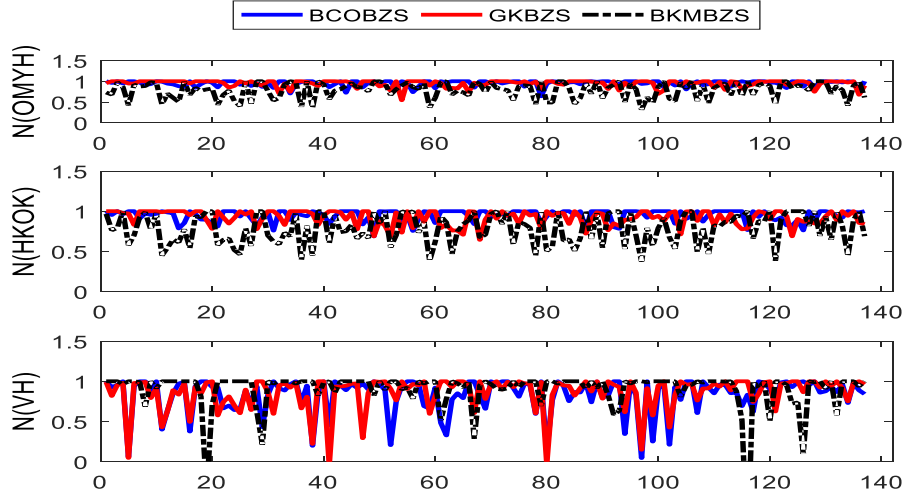
Şekil 2. KBGMH İçin Normalleştirilmiş Uyum İyiliği Ölçüleri

Şekil 3. KBET İçin Uyum İyiliği Ölçüleri

Şekil 4. PB İçin Uyum İyiliği Ölçüleri

Şekil 1-4'e bakıldığında, tüm değişkenler ve zaman serileri için çoğunlukla BKMBZS yönteminin en küçük OMYH ve HKOK ve "1" VH değerini sağladığı görülmektedir. Buradan BKMBZS yönteminin en iyi tahmini verdiği söylenebilir. Tablo 4.'de her bir uyum iyiliği ölçüsü için hangi yöntemin kaç tane zaman serisinde en iyi tahmin performansına sahip olduğu verilmektedir.

Tablo 4. BZS Yöntemlerinin En İyi Tahmin Performansını Sağladığı Zaman Serisi Sayısı ve Yüzdeleri

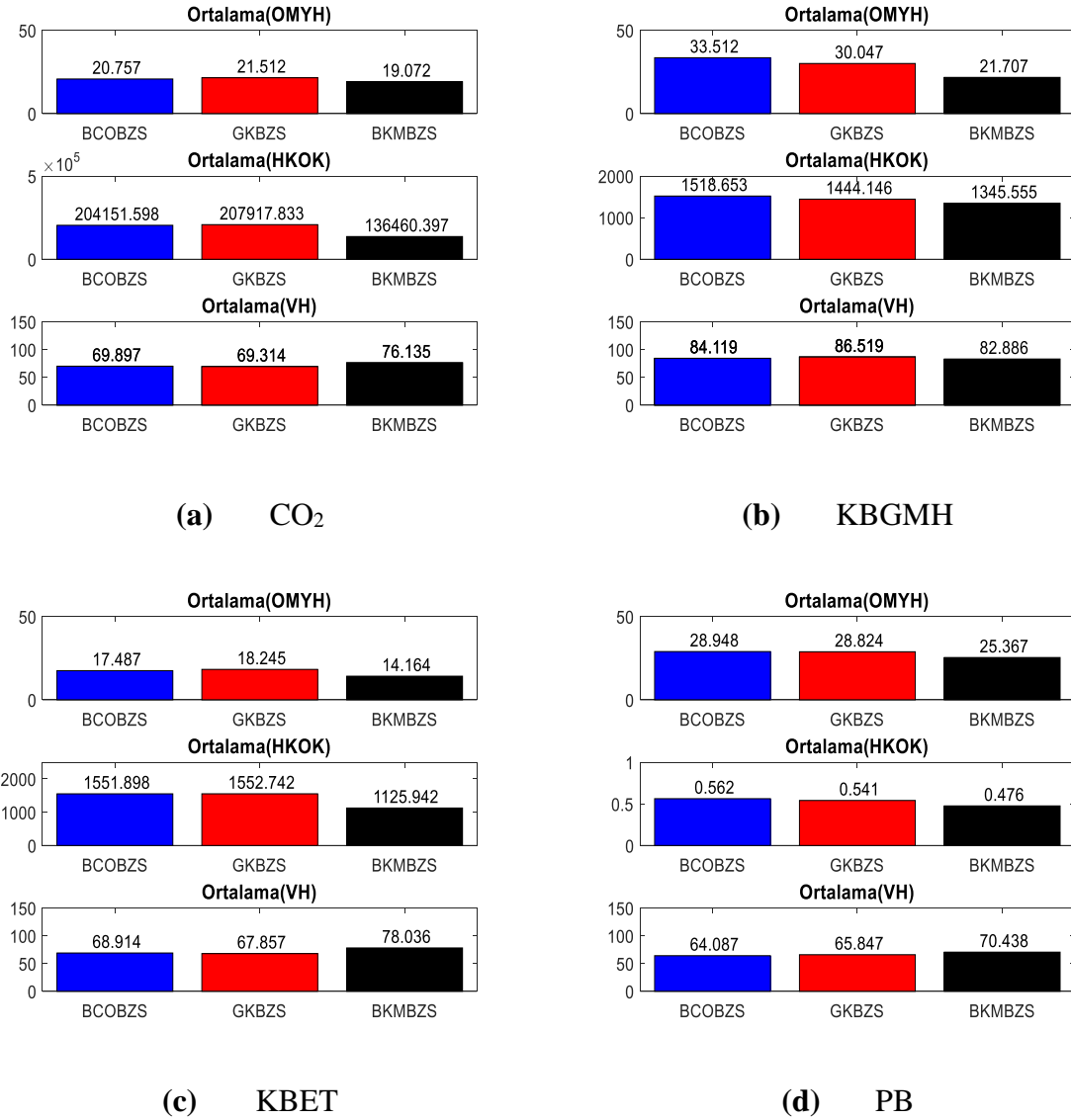
Değişken	BCOBZS			GKBZS			BKMBZS		
	OMYH	HKOK	VH	OMYH	HKOK	VH	OMYH	HKOK	VH
CO ₂	31	16	17	25	24	34	106	122	111
	%19.14	%9.88	%10.5	%15.43	%14.81	%20.98	%65.43	%75.31	%68.52
KBGMH	5	10	16	16	51	53	103	63	55
	%4.03	%8.06	%12.9	%12.9	%41.13	%42.74	%83.06	%50.81	%44.35
KBET	1	1	2	3	3	4	27	27	25
	%3.23	%3.23	%6.45	%9.68	%9.68	%12.90	%87.10	%87.10	%80.65
PB	20	20	26	25	30	33	92	87	78
	%14.60	%14.60	%19.0	%18.25	%21.90	%24.09	%67.15	%63.50	%56.93
Toplam	57	47	61	69	108	124	328	299	269
	%12.56	%10.35	%13.4	%15.20	%23.79	%27.31	%72.25	%65.9	%59.3

Tablo 4'den, BKMBZS yönteminin OMYH ölçüsüne göre tüm zaman serilerinin %72.25'inde, HKOK ölçüsüne göre %65.86'sında, VH ölçüsüne göre ise %59.25'inde en iyi tahmin performansını verdiği görülmektedir. GKBZS yöntemi ise OMYH ölçüsüne göre tüm zaman serilerinin %15.20'sinde, HKOK ölçüsüne göre %23.79'unda VH ölçüsüne göre ise %27.31'inde başarılı sonuçlar vermiştir. BCOBZS yönteminden ise az sayıda zaman serisi için

en iyi sonucu vermiştir. Bunun dışında, BKMBZS'nin en iyi performansı KBET, en kötü performansı ise KBGMH serilerinde verdiği görülmüştür.

Şekil 5'de tüm değişkenler için OMYH, HKOK ve VH değerlerinin ortalaması verilmektedir.

Şekil 5. OMYH, HKOK ve VH Değerlerinin Ortalamaları

Şekil 5'e bakıldığında, ortalama genel olarak BKMBZS yönteminin başarılı olduğu görülmektedir. Ancak KBGMH değişkeni için VH ölçüsüne göre ortalama en iyi sonuç GKBZS yönteminden elde edilmiştir. Bunun dışında az sayıda zaman serisinde en iyi tahmin sonucunu sağlamasına rağmen GKBZS yöntemi ile karşılaştırıldığında CO₂ ve KBET değişkenleri için ortalama en iyi sonucun BCOBZS yönteminden elde edildiği tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlar, BCOBZS ve GKBZS ile karşılaştırıldığında ekonometrik zaman serilerinin tahmininde BKMBZS yönteminin daha başarılı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada bulanık kümelemeye dayanan 3 BZS yönteminin ekonometrik zaman serilerinin tahmininde performansları karşılaştırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak HKOK, OMYH ve VH'den oluşan 3 uyum iyiliği kriteri ve 454 ekonometrik zaman serisi kullanılmıştır. Karşılaştırma sonuçları her bir uyum iyiliği ölçüsü için ayrı ayrı şu şekildedir.

OMYH kriterine göre;

- Farklı yapıda 454 zaman serisinin %72.25'inde BKMBZS yöntemi, %15.20'sinde GKBZS yöntemi, %12.56'sında ise BCOBZS yöntemi en iyi tahmin sonuçlarını vermiştir.
- BKMBZS yönteminin KBET zaman serileri tahmin etmede başarılı olduğu, GKBZS yönteminin KBGMH, BCOBZS yönteminin ise CO₂ zaman serilerinde tahmin performansının arttığı görülmüştür.
- Ortalama değerlerine göre, CO₂ ve PB zaman serilerinde tüm yöntemlerin başarılarının yaklaşık olarak aynı olduğu, KBET ve KBGMH serilerinde BKMBZS yönteminin en iyi tahmin sonuçlarını verdiği söylenebilir.

HKOK kriterine göre;

- Tüm zaman serilerinin %65.9'unda BKMBZS yöntemi, %23.79'unda GKBZS yöntemi, %10.35'inde BCOBZS yöntemi en iyi uyumu sağlamıştır.
- BKMBZS yöntemi en iyi başarıyı KBET, GKBZS yöntemi ise KBGMH zaman serilerinde sağlamıştır.
- Ortalama değerlerine göre, KBGMH ve PB zaman serilerinde tüm yöntemlerin benzer bir performansa sahip olduğu, diğer zaman serilerinde BKMBZS yönteminin en iyi tahmin performansına sahip olduğu söylenebilir.

VH kriterine göre;

- Diğer kriterler ile karşılaştırıldığında BKMBZS yönteminin en iyi uyumu sağladığı zaman serisi sayısı azaltmıştır.
- BKMBZS yöntemi tüm zaman serilerinin %59,3'ünde, GKBZS yöntemi %27.31'inde, BCOBZS yöntemi ise %13.4'ünde en iyi tahmin sonuçlarını vermiştir.
- BKMBZS yöntemi en iyi uyumu KBET zaman serilerinde, en kötü uyumu ise KBGMH serilerinde sağlamıştır.
- GKBZS yöntemi KBGHM serilerinde başarılı sonuçlar vermiştir.
- KBGMH zaman serilerinde tüm yöntemler ortalamada yaklaşık olarak aynı tahmin başarısını sağlamıştır. Diğer zaman serilerinde, BKMBZS yönteminin daha başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir.

Tüm sonuçlar genel olarak değerlendirildiği BKMBZS yönteminin ekonometrik zaman serilerinin tahmininde daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ALADAĞ, C.H., BASARAN, M.A, EĞRİOĞLU, E., YOLCU, U., USLU, V.R., (2009), Forecasting in High Order Fuzzy Time Series by Using Neural Networks to Define Fuzzy Relations, *Expert Systems with Applications*, 36, 4228-4231.
- ALADAĞ, H., EĞRİOĞLU, E., GÜNAY, S., YOLCU, U., (2010), Yüksek Dereceli Bulanık Zaman Serisi Modeli ve IMKB Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 11(2), 95-101.
- BEZDEK, J., EHRLICH, R., FULL, W., (1984), FCM: The fuzzy C-means Clustering Algorithm, *Computers & Geosciences*, 10(2-3), 191-203.
- BOX, G. E. P., JENKINS, G. M., (1970), *Time Series Analysis: Forecasting and Control*, San Francisco: Holden-Day.
- CHEN, S. M., (1996), Forecasting Enrollments Based on Fuzzy Time-Series, *Fuzzy Sets and Systems*, 81, 311-319.
- CHENG, C. H., CHENG, G. W., WANG, J. W., (2008), Multi-Attribute Fuzzy Time Series Method Based on Fuzzy Clustering, *Expert Systems with Applications*, 34, 1235-1242.
- DAVARI, S., ZARANDI, M. H. F., TURKSEN, I. B., (2009), An Improved Fuzzy Time Series Forecasting Model Based on Particle Swarm Intervalization, *The 28th North American Fuzzy Information Processing Society Annual Conferences (NAFIPS)*, 14-17.
- EĞRİOĞLU, E., ALADAG, C. H., YOLCU, U., (2013), Fuzzy Time Series Method Based on Multiplicative Neruin Model and Membership Values, *American Journal of Intelligent Systems*, 3(1), 33-39.
- EĞRİOĞLU, E., ALADAG, C. H., YOLCU, U., USLU, V. R., ERILLI, N. A., (2011), Fuzzy Time Series Forecasting Method Based on Gustafson-Kessel Fuzzy Clustering, *Expert Systems with Applications*, 38, 10355-10357.
- FURONG, Y., LIMING, Z., DEFU, Z., HAMIDO, F., ZHIGUO, G. (2016), A Novel Forecasting Method Based on Multi-Order Fuzzy Time Series and Technical Analysis, *Information Sciences*, 367-368, 41-57.
- GUSTAFSON, D. E., KESSEL, W. C., (1979), Fuzzy Clustering with Fuzzy Covariance Matrix, *In Proceedings of the IEEE CDC*, 761-766.
- GÜLER, D. N., AKKUŞ, Ö., (2018), A New Fuzzy Clustering Based on Robust Clustering for Forecasting of Air Pollution, *Ecological Informatics*, 43:157-164.
- HSU, L.Y., HORNG, S. J., KAO, T. W., CHEN, Y. H., RUN, R. S., CHEN, R. J., LAI, J. L., KUO, I. H., (2010), Temperature Prediction and TAIFEX Forecasting Based on Fuzzy Relationships and MTPSO Techniques, *Expert Systems with Applications*, 37, 2756-2770.
- HUARNG, K., (2001a), Heuristic Models of Fuzzy Time Series for Forecasting, *Fuzzy Sets and Systems*, 123(3), 369-386.
- HUARNG, K., (2001b), Effective Lengths of Interval to Improve Forecasting in Fuzzy Time Series, *Fuzzy Sets and Systems*, 123, 387-394.
- HWANG, J. R., CHEN, S. M., LEE, C. H., (1998), Handling Forecasting Problems Using Fuzzy Time Series, *Fuzzy Sets and Systems*, 100, 217-228.
- İNCEOĞLU, F. E., (2010), *Bulanık Zaman Serisi Yöntemleri ile IMKB Öngörüsü*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

- KAHRAMAN, C., YAVUZ, M., KAYA, I., (2010), *Fuzzy and Grey Forecasting Techniques and Their Applications in Production Systems, in Production Engineering and Management under Fuzziness Studies in Fuzziness and Soft Computing*, Verlag Berlin Heidelberg, Springer, 1-24.
- KOÇAK, C., (2011), *Bulanık Zaman Serileri Öngörüsü için Yeni Bir Model Sınıfı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun.
- KRISHNAPURAM R., JOSHI A., YI L., (1999), A Fuzzy relative of the k-medoids algorithm with application to document and snippet clustering, *Proceedings IEEE International Conference on Fuzzy Systems*. Seoul, South Korea.
- KUO, I. H., HORNG, S. J., CHEN, Y. H., RUN, R. S., KAO, T. W., CHEN, R. J., LAI, J. L., LIN, T. L., (2010), Forecasting TAIEX Based on Fuzzy Time Series And Particle Swarm Optimization, *Expert Systems with Applications*, 37, 1494-1502.
- LEE, L. W., WANG, L. H., CHEN, S. M., (2007), Temperature Prediction and TAIEX Forecasting Based on Fuzzy Logical Relationships and Genetic Algorithms, *Expert Systems with Applications*, 33(3), 539-550.
- LI, S. T., CHENG, Y. C., LIN, S. Y., (2008), A FCM-Based Deterministic Forecasting Model for Fuzzy Time Series, *Computers and Mathematics with Applications*, 56, 3052-3063.
- LIU, Z., ZHANG, T., (2019), A Second-Order Fuzzy Time Series Model for Stock Price Analysis, *Journal of Applied Statistics*, doi: <https://doi.org/10.1080/02664763.2019.1601163>
- PARK, J. I., LEE, D. J., SONG, C. K., CHUN, M. G., (2010), TAIEX and KOSPI 200 Forecasting Based on Two Factors High Order Fuzzy Time Series and Particle Swarm Optimization, *Expert Systems with Applications*, 37, 959-967.
- SEVÜKTEKİN M., NARGELEÇEKENLER M., (2010), *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi-EViews Uygulamalı*, Ankara, Nobel, 591p
- SONG, Q., CHISSOM, B. S., (1993a), Fuzzy Time Series and its Models, *Fuzzy Sets and Systems*, 54, 269-277.
- SONG, Q. ve CHISSOM, B. S., (1993b), Forecasting Enrollments with Fuzzy Time Series-Part I, *Fuzzy Sets and Systems*, 54, 1-10.
- SUN, B., GUO, H., KARIMI, H. R., GE, Y., XIONG, S., (2015), Prediction of Stock Index Futures Prices Based on Fuzzy Sets and Multivariate Fuzzy Time Series, *Neurocomputing*, 151, Kısım 3, 1528-1536.
- USLU, V. R., ALADAG, C. H., YOLCU, U., EGRIOGLU, E., (2010), A New Hybrid Approach for Forecasting a Seasonal Fuzzy Time Series, *Proceedings of the 1st International Symposium on Computing In Science & Engineering*, Izmir -Turkey.
- UYAR, H., (2015), *BIST Verilerinin Çeşitli Bulanık Zaman Serileri Yaklaşımları ile Öngörülerinin Karşılaştırılması*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- WANG, N. Y., CHEN, S. M., (2009), Temperature prediction and TAIEX Forecasting Based on Automatic Clustering Techniques and Two-Factors High-Order Fuzzy Time Series, *Expert Systems with Applications*, 36, 2143-2154.
- YOLCU, U., (2011), *Bulanık Zaman Serilerinde Çok Değişkenli Çözümleme*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun.

KÜRESELLEŞMENİN İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ VE GENÇ İŞSİZLİK

THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON LABOR MARKET AND YOUTH UNEMPLOYMENT

İbrahim ÇATIR *

* Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, TÜRKİYE, e-mail: ibrahimcatir@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1045-2441>

Geliş Tarihi: 1 Şubat 2019; Kabul Tarihi: 4 Mayıs 2019

Received: 1 February 2019; Accepted: 4 May 2019

ÖZET

İşsizlik insanlık için hep bir sorun teşkil etmiştir. İnsanların, toplum içinde maddi ve manevi olarak geride kalmaması için istihdam içinde yer bulması hem birey hem de toplum için önemlidir. Toplumda sosyal sınıfların ve ayrışmaların olmaması için, aktif nüfusun çalışma yaşamında yer bulması sağlanmalıdır. Çalışma arzusunda olan tüm bireylerin iş hayatında yer bulabilmesi için sadece özel sektöre bağlı kalmayarak devletçilikle desteklenmesi daha faydalı olacaktır.

Çalışmada öncelikle genç işsizlik konusuna vurgu yapılmış ve çözüm yollarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada, devletçilik ilkesinin benimsenmesi ve tüm dünya ülkelerinin iş bölümü yaparak kaynakların boşa harcanmasının engellenmesi, gelir eşitsizliğinin artması, ülkelerde yaşayan vatandaşlar arasındaki sınıf farklılıklarının artması ve ülkeler içinde yaşanabilecek terörizm olgusunun artmaması adına istihdam artırıcı politikaların gözden geçirilmesine değinilmiştir.

Çalışmada anket yöntemi uygulanmış ve elektronik ortamda veriler toplanmıştır. Örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem yöntemi uygulanmış ve 600 katılımcıya ulaşılmıştır. Çoklu uyum analizi uygulanmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde cinsiyetler, yaş, medeni durum, eğitim, barınma durumu, eğitim için farklı harcamada bulunan ve maaş beklentileri farklılık gösteren bireyler arasında işsizliğin nedenleri farklılık göstermiştir. Çözüm yolları ve istihdamı artırabilecek öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, İşsizlik, Genç İşsizlik, Devletçilik, Çoklu Uyum Analizi

JEL Kodları: 10, M10, F66, H31, J53

ABSTRACT

Unemployment has always been a problem for humanity. It is important for both the individual and the society to find a place in the employment in order not to leave the people materially and spiritually in the society. For the absence of social classes and disagreements in the society, the active population should be included in the working life. It would be more beneficial to support all individuals who wish to work in the business by not only adhering to the private sector but also with statism.

In the study, the emphasis on youth unemployment was emphasized and it was aimed to contribute to solutions. In this study, adopting the principle of statism and preventing the waste of resources by making a division of labor in all the countries of the world, increasing income inequality, increasing the class differences among the citizens living in countries and reviewing the policies to increase employment in order not to increase the phenomenon of terrorism in countries are discussed.

The survey method was applied in the study and data were collected electronically. Random sampling method was applied in the sample selection and 600 participants were reached. Multiple fit analysis were applied

As a result of the study, gender, age, marital status, education, housing status, differences pending for education and salary expectations among individuals whose unemployment expectations differed. Solutions and suggestions to increase employment are given.

Keywords: Globalization, Unemployment, Youth Unemployment, Statism, Multiple Conformity Analysis

JEL CODES: 10, M10, F66, H31, J53

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar işsizlik olgusu hep sorun olmuştur. Uluslar sürekli istihdam artırıcı politikalar üretseler de işsizlik oranlarında genelde artış gözlenmektedir. Çalışmada ‘‘Küreselleşmenin İşgücü Piyasasına Etkisi ve Genç İşsizlik’’ anlatılmış ve küresel işsizliğin, toplum içinde yaşanacak sınıf çatışmalarının önüne geçmek için atılacak adımlardan bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı; işsizlik ve genç işsizliği azaltıcı politikalara katkı sağlamak ve istihdam artırıcı politikalara destek sağlamaktır. Bireylerin istihdam içinde yer bulması toplum refahı için ve ulus devletlerin geleceği hakkında yaşanacak sorunlar için önemlidir.

İnsanların bir arada ve huzurlu yaşaması; eşit yurttaşlık ve eşit gelir dağılımıyla mümkün olacaktır. Gelir eşitsizliğinin artması ile zengin ya da fakir sınıflar arasında huzursuzluk ve kargaşa yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Ulus Devletlerinin parçalanmaması için öncelikle bireylerin yaşamını sürdüreceği ve toplumun gerisinde kalmayacak şekilde gelir sahibi olması sağlanmalıdır. İstihdamın sadece özel sektöre bırakılmaması ve çalışma arzusunda olan bireylerin istihdam için yer bulabilmesi için devletçilik önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümde; literatür taraması, ikinci bölümde; metodoloji ve üçüncü bölümde; bulgular ve sorunların çözümü için önerilerde bulunulmuştur.

2. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI ve GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. Küreselleşme Kavramı ve Tanımı

Sözlük anlamıyla, uygulamada, dünya çapında bir şeyler yapma politikası, süreci ya da eylemi olarak tanımlanan küreselleşme (Wolf, 2000); en genel anlamıyla, bir coğrafi birim olarak dünyanın tümünün bütünleşmesine, yani, global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna gelmesine işaret eder.

Giddens küreselleşmeyi, yerel olayların kendisinden uzak bir yerde meydana gelen olaylarla bütünleşmesi, her iki olayın birbirinden etkilenmesi ve bu şekilde dünyada söz konusu olayların etkisi ile sosyal bir yoğunlaşmanın oluşması olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1998).

Robertson'a göre küreselleşme, dünyanın ekonomik ve toplumsal olarak küçülmesi ve ortak bir dünya bilinci ortaya çıkması demektir (Robertson, 1999).

2.2. Küreselleşme ve İşgücü Piyasası

2.Dünya Savaşıyla birlikte o zamana kadar yükselen iktisadî ve üretim kapasitenin arttığı AB ülkeleri ve Japonya'nın ekonomik yönden zayıfladığı ve korumacı ekonomik tedbirler alındığı görülmüştür. Savaşlardan dolayı zayıflayan ilişkiler ve IMF'nin sermaye akışını sınırlandırması, ülkeler arasında ekonomik kutuplaşmayı yaratmıştır (Çolak, 1998:35-36). Toplumsal çöküşlerin hızlanmasıyla üretimde daralma ve üretim kapasitesinin artması için gerekli işgücünün bulunması zorlaşmış ve savaş sonrası doğumların azalmasıyla genç nüfus azalmıştır.

İşgücü piyasasının daralmasıyla birlikte makineleşme hızlanmış üretimde kapasite arttırılması amaçlanmıştır. Fakat sonuçların iyi analiz edilememesi nedeniyle geçim sıkıntısı çeken insanlar ve sermaye gücü olanlar arasında gelir dağılımı açılmıştır. Bu eşitsizlik bir yerde yağma ve gasp gibi huzur kaçırarak olaylara gebe kalacaktır. Sorunların yaşanmaması için karlılıktan önce toplumsal refah seviyesini arttırıcı ücret ve maaş ödemeleri yapılması gerekmektedir.

2.3. Küreselleşme ve Genç İşsizlik

Küreselleşmeyle birlikte ucuz iş gücü olan ülkelerde istihdam artmış, yüksek maliyetleri bulunan ülkelerde ise istihdam azalma göstermiştir. Bu da gençlerin iş yaşamında yer bulmasını getirmiştir.

2.3.1. İşsizlik Tanımı ve Türleri

İşsizliğin, klasik iktisattaki teorik tanımı ile ifade edildiğinde; Emek arzı ve emek talebi arasındaki farktan kaynaklandığı görülmektedir. Emek arzı ve talebi arasında nicelik olarak fark olmaması durumunda işsizlik söz konusu olabilir. Bu işsizlik ise şu şekilde ifade edilebilir; üretim sürecinde talep edilen iş için vasıflı işçi bulunamaması da işsizlik olarak tanımlanır (Özdemir ve Diğ. , 2006:68-69). İş için gerekli mesleki eğitimlerin verilmesi vasıflı işçiliğin artmasına neden olacaktır.

İşsiz ise mevcut asgari ücret ile çalışmayı kabullenmiş, uygun şartlar da iş arayan, donanım olarak eksiksiz olan kişidir. Çalışmayan ve çalışmak için iş aramayan kişiler ise işsiz olarak kabul edilmemektedir (Zaim, 1992:133). Bireylerin yükselen işsizlik içinde yer almaması için mesleki eğitimler ve istihdama dönük eğitimlerle öne çıkması gerekir.

2.3.1.1. Yapısal İşsizlik

Toplum yapısının sosyal, kültürel ve ekonomik yönden değişmesiyle birlikte meydana gelen işsizliğe yapısal işsizlik denir. Tarıma dayalı bir ekonominin sanayi yatırımlarına geçmesiyle yaşanacak durumlar veya sanayi kuruluşlarının teknolojik ilerlemesiyle robotların istihdamda kullanılmasıyla ortaya çıkan durumlar da işsizlik artması söz konusu olacaktır (Özdemir ve Diğ. , 2006:70). Yapısal işsizliğin artmaması için değişimlerin analiz edilip gerekli eğitimlerin verilmesi gerekir.

2.3.1.2. Konjunktürel İşsizlik

Ekonomik dalgalanmalar sonucu talep azaldıkça üretimin düşmesi sonucu yaşanan durum konjunktürel işsizlik kabul edilir. Üretim kapasitesinin önemi yoktur bu yüzden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görünebilir (Özdemir ve Diğ. , 2006:71). Ekonomik

daralma sonucu yaşanan işsizlik durumunun azalması için de bireylerin birden fazla meslek konusunda söz sahibi olması sorunu çözecektir. Böylece yaşanacak işsizlikten zarar görmeden istihdam içinde yer bulabilir.

2.3.1.3. Arzi İşsizlik

Arzi işsizlik hep var olacak işsizlik türüdür; nedeni ise ilk defa iş yaşamına girecek olan bireyler ve işinden memnun olmayıp yeni iş arayan kişiler her toplumda olacağından dolayı sağlıklı ekonomilerde bile olacak işsizlik türüdür (Özdemir ve Diğ. , 2006:71).

Arzi İşsizlik işveren ve işçinin buluşması arasında kalan eksik örgütlenme den kaynaklanan iş arama sürecinin uzun sürmesi durumuyla da ifade edilebilir (Ceylan, 2003:34). İş bulma sitelerinin örgütlenmesinin desteklenmesi işverenin gerekli elemanı kolayca bulması sağlanmalıdır.

2.3.1.4. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik işsizlik ekonomik yönden tarıma dayalı toplum yapısında gözükmektedir. İklim şartları çalışma koşulunu oluşturmadığı alanları da kapsamaktadır (Özdemir ve Diğ. , 2006:72). Örnek vermek gerekirse kış şartlarının ağır geçmesi sonucu inşaat sektöründe çalışma koşulları elverişli olmaz bu yüzden işsizlik yaşanabilir ya da turizm işinde mevsim dışı hava şartlarından dolayı gelen turist sayısında düşme olması işsizliğin artmasına neden olabilir.

Ülkemizde mevsimlik işçilerin barınma sorunları ciddi bir sorun haline gelmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için ilçe tarım ile işbirliği içinde bulunulması faydalı olacaktır.

2.3.1.5. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik gelişimle birlikte işgücü yüksek oranda robotların alacağını, bir robotun 3-5 işçi kadar iş yapabileceği öngörülmüştür. Böylece insan gücüne gereksinim azalacağı teknolojik nedenlerden dolayı işsizliğin artacağı söylenmektedir. Fakat başka görüşe göre ise; teknolojik gelişimlerle birlikte yeni meslek grupları oluşacağı için istihdamın artması da mümkündür (Özdemir ve Diğ. , 2006:72-73). Sanayi devriminden günümüze kadar olan üretim sürecindeki değişimler incelendiğinde maliyetlerin azaltılmasına yönelik çalışmalar görülmektedir. Günümüzde endüstri 4.0 ön plana çıkmakta, makineleşmenin yerine robot işçiler yer almaktadır. Bu gelişmeler toplum da yaşayan bireylerin işsiz kalmasını arttıracak ve bu gelişmeler sonucu toplum içinde huzursuzluk ve kargaşalar artacaktır. İşsizlik sadece bireyi değil toplumu ilgilendiren bir sorundur.

2.3.1.6. Gizli İşsizlik

Diğer işsizlik türünden farklı olarak bireyin çalışmaması değil, çalışmasının toplum üretim yapısı üzerinde etkisi ya çok az ya da etki etmeyen işlerde çalışan kişiler gizli işsiz olarak tanımlanabilir (Özdemir ve Diğ. , 2006:73). İşveren tarafından çıkarılan işçilerin; yaptığı işler diğer işçiler tarafından yapıldığı sürece gizli işsizlik sık sık gündeme gelecektir. İşçilerin bir bireyin yapabilecek kadar iş yüküyle çalışabileceğini işverenle uzlaşarak kendini yıpratmadan üretime katkı sağlamalıdır. Aksi takdirde işveren haksız kazanç elde edebileceği gibi işçi üzerinde ise yıpranma ve hakları göz ardı edilmiş olacaktır.

2.3.2. İşsizliğin Nedenleri

Günümüzde işsizlik, toplum içindeki değişimler ve içinde bulunduğu siyasi görüşle birlikte yaşanan siyasi riskler ve ayrıca belirsizlik, üretimin duraksamasına işsizliğin artmasına neden olmuştur. Sermaye, kazançlarının artması için yaşanan işsizliği ve üretimdeki daralmayı normal göstermesi ekonomik ve sosyal açıdan büyük riskler taşımaktadır (Köstekli, 1999:10). Günümüzde yaşanan siyasi belirsizlik ve ekonomik daralmadan dolayı sermayenin ülkemize akışı azalmış dövizin yükselişiyle birlikte maliyetler artmış, siyasi belirsizliğin acısı

emekçilerin ve vatandaşın sırtına fazla vergi yüküyle ve zorunlu BES sistemiyle binmiştir. Daralmadan kaynaklanan ekonomik sıkıntılara çözüm bulmak için çalışmalar yapılmıştır.

İşsizlik ekonomik, kültürel, sosyal açıdan çalışanlar için önem arz etmektedir. Bireylerin işsiz kalması ile birey toplumun gerisinde kalabileceği gibi gelecek yaşantısında da aksaklıklar ve psikolojik yıkıntı içine girebilecektir (Solak, 2012:41). İşsizlik mevsimsel dönemlerde çalışan bireylerin kazandığı para çalışmadığı dönemlerdeki kaybını karşılamaya yetmemektedir. Yaşanan bu sorunlar aile yapısını psikolojik yönden yaralamaktadır.

2.3.2.1. Nüfus Artışı

Nüfusun 70 milyon geldiği yıllarda istihdama katılan kişi sayısı ise 20 milyonu zor geçmekteydi. Gerçek verilerin ise işsizlik oranının daha yüksek olduğu istihdama katılma oranı geçmiş yıllara göre artış gösterecektir (Karadağ ve Sarı,2003:2). Nüfus artışının dışında mültecilerin işsizliği de verileri etkilemektedir. İstihdam konusunda yerli işçiye öncelik verilmeli, kaçak işçiliğin engellenmesi için denetimler arttırılmalıdır.

2.3.2.2. Eğitim-İstihdam İlişkisinin Kurulamaması

Eğitim; iş olanaklarının kalitesi ve ihtiyaçlarını karşılaması için çok önemlidir. Bu yüzden ihtiyaç duyulan meslek gruplarına ağırlık verilmesi liselerde, üniversitelerde gerekli iş gücü elemanı yetiştirmeyi öncelik tanınması gerekmektedir. Ekonomik ve toplumsal bir sorun olmaması için atılacak her adım çok önemlidir. İlkokuldan başlayarak eğitim kalitesinin arttırılması gerekmektedir. Kaliteyi arttırmak için 3.sınıfa kadar temel eğitimler verilmeli 4. sınıfta sadece yabancı dil 5. ve 6. sınıf derslerinde matematik ve fen ve edebiyat ağırlıklı olmalı sonra öğrencilerin yatkınlığına göre bir ayırım yapılmalıdır. Örnek vermek gerekirse matematik dersi iyi olan öğrencinin matematik dersleri yoğun olması, müzik dersi iyi olanın müzik konularına önem verilmesi gerekmektedir. Bu eğitim sistemiyle birey küçük yaştan itibaren tanışacak ve dünya çapında isim yapmış ressamlarımız, matematikçilerimiz yetişecektir. Ülkemizde yetenekli insanlar mevcut, bu yeteneği ortaya çıkarmak ve geleceğimizin temellerini atmamız gereklidir. Buna en büyük örnek Aziz SANCAR'ı gösterebiliriz.

2.3.2.3. Maliyetlerin Yüksek Olması

İstihdam için gerekli teşviklerin sağlanması, istihdamın artması için maliyetlerin düşürülmesi gerekirse çalışma hayatına başlayan gençler için sigortaların 6 ay için devlet tarafından desteklenmesi daha faydalı olacaktır.

İş ile işçiyi buluşturmak için gerekli eğitimlerin sağlanması ve iş yerlerinin hammadde ihtiyacına elverişli bölgelerde kurulması maliyetleri düşürecektir. Devlet de Çalışma Bakanlığı kanalıyla gerekli alt yapı çalışmaları ve arıtma sistemleri ile destek vermelidir.

2.3.2.4. Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi

Türkiye'de 1980'li yılların sonunda yabancı sermaye akışının serbestleşme ve finans sistemindeki aşırı şişme sonucu büyüme ile istihdam arasındaki bağ kurulamamıştır. Bu sonuç sadece Türkiye için değildir. Finans sektörünün serbest bırakıldığı tüm ülkelerde aynı sonuç vermiştir. Yabancı sermayenin kısa vadeli olması büyüme oranında tutarsız olması yüzünden ülkemiz ekonomik büyüme yönünden kırılgan bir görüntü vermektedir (Kara ve Duruel, 2005:367-369). Yabancı sermaye girişlerinin sadece finans sektörüne yansımaları istihdama fazla etki etmemektedir. Gerekli önlemlerin alınması kısa vadeli büyümeler için daralmaların zaman zaman yaşanmaması için yabancı kaynaklı sanayi kuruluşlarının kurulması ya da yabancı sermayeli firmalarla ortaklıklarda devletin teşvik vererek istihdamın arttırılması için çalışmalar yapılması gerekir.

2.3.2.5. Küreselleşme ve Özelleştirme

"Özelleştirme fikri, Anayasamızın "kamulaştırma" kenar başlıklı 46. maddesinde "Devlet ve kamu tüzel kişileri tarafından kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre kamulaştırılması ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkili" olması olarak tanımlanan **devletleştirme** uygulamalarının yarattığı sorunları gidermek için ortaya çıkmıştır.' (Yalova, 2005:3). Günümüzde özelleştirme hızlanmış gerekli hizmet ve işlerin özel sektör ile karşılanması ve belirli süre işletmesi devredilmektedir.

Özelleştirme ilk olarak Peter F. Drucker'in 1969 yılında yayınlanan "The Age of Discontinuity" isimli eserinde "reprivatization" şeklinde olmuştur. Yazar eserinde hükümeti zayıf bir yönetici olmasına rağmen karar vermede iyi adımlar atsa bile uygulama da yeterli bulmamaktadır (Yavilioğlu ve Diğ. , 2010:15). Gerekli çalışmalarla ve denetim sistemiyle kontrol sisteminin devlet tarafından yapılması, aksi takdirde kamu zararı yükselmesi gözlenebilir.

2.3.2.6. Tarım Sektöründeki İstihdamda Hızlı Daralma

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarım çok önem arz etmektedir. Nüfus yoğunluğu fazla, sermaye birikimi az olan bu ülkelerde tarıma dayalı ekonomiler tercih edilme sebebi sermaye yetersizliğidir (Serin ve Diğ. , 2007:23). Özellikle tarım teşviklerle desteklenmeli, aksi takdirde dışa bağımlılığımız artmasıyla birlikte göçün köyden kentlere yönelmesi artacaktır. Bu yönelmeyle birlikte işsizlik artacaktır.

Tarım ülkesi olan ülkemizin geçmişinden günümüze kadar tarımdan faydalanmış, sanayi gelişimi genelde tarıma dayalı endüstriyel faaliyetleri geliştirmiştir.

2.3.2.7. Sermaye Donanımındaki Yetersizlikler

Üretim faktörleri arasında yer alan sermaye çok büyük önem arz etmektedir. Sermaye yetersiz olan, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği ülkenin gelişiminde ve yatırımlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Büyüme oranlarının beşin üstüne çıkmamasının ana göstergesi olarak gösterebiliriz.

Beşeri sermayeyi tanımlamak istersek ayırt edici beceri ve yeteneklerin göstergesi olarak kabul görmektedir (Çolak, 1998:15). Bu varsayımın gerçekleşmesiyle birlikte ülke ekonomisinde gelişimi ve bireylerin geliştirme süreci kabul edilmektedir (Schultz, 1961:51). Bireylerin gelişimin ülke ekonomisi açısından önemi bu varsayımdan çıkarılabilir. Ülkelerin öncelikle bireylerin gelişimine önem vermesi ileri de yapılacak en büyük yatırım kabul görebilir.

2.3.2.8. İşgücü Piyasasının Performansı

İşgücü bir soyutlamadır. Emek arzı talep edenle çalışma arzusundaki bireylerin bulunduğu alan anlamına da gelebilir. Çalışanların ve emek arzı talep edenleri bir araya getiren ücretlerin ve işin tanımı ön plana çıkmaktadır (Gök, 2004:8). İşverenlerin ve çalışanların bir araya gelirken öncelikle göz önüne aldıkları; çalışanların, ücret beklentisini ve diğer imkânları değerlendirirken, işveren ise işçiden beceri ve yetenekleri doğrultusunda ne kadar verim alabileceği göz önünde bulundurulur.

2.3.2.9. Mültecilerin İşgücü Piyasasına Dâhil Olması

Dünya'da var olan siyasi çatışmalar, ekonomik ilişkiler ve çıkar çatışmalarından dolayı göç hareketlerinin hız kazandığı gözlenmektedir. Göç hareketleri çeşitlilik göstermektedir. Göç hareketlerinin nedenleri incelenirken ele alınması gereken hususlar öncelikle göçün küreselleşmesi, göçün hız kazanma nedenleri, farklı göç hareketlerinin incelenmesi önem arz

etmektedir (Castles ve Diğ. , 2008:12). Göç hareketlerinin nedenleri belirlenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Göç veren ve mülteci kabul eden ülkeler de sınıf farklılıkları ve iş imkânları kısıtlanacak vatandaşlar arasında çatışma ortamı yaratacaktır. En önemli örneği; İzmir'e göç eden ve mesleği ayakkabıcılık olan Suriyeli vatandaşlar ile İzmir'deki ayakkabı ustalarının arasında sürtüşme yaşanmasıdır.

Mülteci sorunu 1980'li yıllardan sonra gözle görünür bir artışla ortaya çıkmıştır. Ekonomik yönden ziyade siyasi nedenler ve çatışma ortamından dolayı göç etmeleri dramatik sonuçlar doğurmuştur. Kitlesele İşsizlik, terörizm baş nedenler arasında gösterilebilir (Castles ve Diğ. , 2008:144). Mülteci sorunu ayrıntılı incelenmelidir. Ülkelerine olan güveninin yitirmiş, toplumda kendine yer bulmakta zorlanan bireyler ileride terörizmi destekleme potansiyeli yüksek şahıslar olabilir.

2.3.2.10. Asgari Ücret

1964 yılında uluslararası çalışma konferansında çalışanların fiziksel ihtiyaçlarını ve yaşamını sürdürmesi için alması gereken ücret hakkında araştırma yapılması ve bölgesel olarak incelenmesi kararı alınmıştır (Taşçıoğlu, 1971:3). Bireylerin ve ailelerin geçimini sağlaması ve toplumun gerisinde kalmayacağı bir ücret belirlenmiştir. Ülkemiz de asgari ücret işveren tarafından yanlış algılanmaktadır. Bunun nedenini açıklamak gerekirse çalışmaya başlayan bireylerin asgari ücretle çalışmasını istemeleridir. Ülkemizde iş kollarının ve zorluk aşamasına göre asgari ücretin düzenlenmesi çalışanın yıpranma payı göz ününe alınmalıdır. Örnek vermek gerekirse işi çok ağır olmayan bir garson ile ağır sanayi de çalışan arasında asgari ücret arasında bir fark olmalıdır.

Adil ücret; çalışanların performanslarına göre geçimini sağlaması, hak ettiği ücretin verilmesi ve çalışanların bu ücret yöntemiyle emeğinin karşılığını alması olarak tanımlayabiliriz. Ücret adaletini sağlamak amacıyla yapılan ücret sistemi ve performansa göre ödüllendirme verimliliğinin artması sağlanabilecektir (Çakır, 2006:47-48). Çalışanın işyerindeki mutluluğu ve işini severek yapması için öncelikli olarak hak ettiği ücreti almasıyla sağlanabilir. Çalışan profilleri arasında çalışmaktan kaçınan ya da elinden geldiği kadar firma yararına çalışan bireyler bulunmaktadır. Bu çalışan profilleri arasında adil ücret vererek verimlilik artabilir.

2.3.2.11. Ücretler ve Vasıf Uyuşmazlığı

Ücret; performansın, verimliliğinin arttığı durumlarda işçinin aldığı emek karşılığı olarak tanımlayabiliriz. Bu performansın olumlu etkisi firmalardaki kârlılığı artırmaktadır (Atalay, 1990:68). İşveren tarafından bir maliyet olarak görmemesi aksine insana yapılmış bir yatırım olarak tanımlaması firmaların faaliyet gösterdiği iş konularında uzun ömürlü bir firma olma adına ilk adımı atmış olurlar. 100 yıllık firmalara bakıldığında işçinin temel ve yan haklara sahip olduğunu fark edebilirsiniz.

Ücret; çalışma karşılığında elde edilen gelirdir. Geliri geçinmesine ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilen bireylere işçi denir. Başka gelir kaynaklarından olan faiz, rant, kâr gibi gelir kaynakları olmayan işçinin tek gücü zihinsel ve bedensel gücünün var olduğu sürece var olan gelir olarak tanımlayabiliriz (Işıklı, 1975:1-2). Farklı meslek gruplarında aynı bedensel güç ile yapılan işlerde ücret farklılıkları mevcuttur. Ücret geliri farklı hesaplamalara söz konusu olabilir. Saat ücreti, parça başı, günlük veya aylık iş karşılığı olarak hesaplanabilmektedir.

2.3.4. Genç İşsizlik ve Küreselleşme İlişkisi

Sosyal ve ekonomik yönden birçok etkisi olan işsizlik olgusu özellikle gençler arasında daha büyük etki yaratmaktadır. Gelişmiş ya gelişmekte olan ülkelerde görülen genç işsizlik oranı işsizlik oranının hemen hemen 2 katına ulaşmaktadır. Gençlerin işsizlik oranından ziyade

düşük istihdamda istihdam edilmekte olmasına rağmen genç işsizliğin dünya üzerinde 91 milyona yaklaşıldığı varsayılmaktadır (Murat ve Şahin,2011:32). Gelecek kaygısı içinde kalan gençler arasında güven kaybı yaşanmaktadır. Bu sürecin azaltılması için gerekli alt yapı ve iş zeminini hazırlanması faydalı olabilir.

Genç işsizlik bütün uluslarda sorun olduğu gibi bizim ülkemizde de sorun teşkil etmektedir. En sık genç işsizliğin yaşandığı 15-24 yaş arasında ekonomik olarak iyi durum da olduğumuz zamanlarda bile %16 seviyesinde olmaktadır. Kriz aşamasında ise bu rakamın yükselerek %28'e çıktığı gözlenmektedir (Yavuz, 2010:56). Kırsal kesimden şehir yaşantısına olan göçün genç işsizliği de olumsuz yönde etkilemektedir.

Genel bir değerlendirme yaparak işsizlik konusunda planlamalar ve iş sahaları yaratmak, yöneticileri sorumluluğu altında olmasıyla birlikte gençlerin de geleceği söz konusudur.

Dünya bankasının kalkınma göstergelerine göre dünya nüfusunun 6.775 milyar ve büyüme hızı %1,2 olduğu hesaplanmıştır. Uluslararası çalışma örgütünün hesaplamalarına göre işgücü 3.2 milyar olduğu ve her geçen gün azalış gösterdiğine dikkat çekmektedir (Işığışık, 2011:103). Bunun için farklı ürünlerden maksimum fayda elde edecek şekilde istihdam artırılması gelecek için gereklilik arz etmektedir.

Dünya'da artan teknolojik ve ulaştırma alanında hızlı gelişim iki uç noktalar da olmasına rağmen bu gelişmelerle birlikte rekabet içinde olduğum durum olarak küreselleşmeyi özetleyebiliriz (Özdemir ve Diğ. , 2006:117). İşletmelerin kurulduğu yerlerin kaynakların ve işgücü durumuna göre fark yarattıkları durumlar söz konusudur. Teknolojik ve bilgi kullanımının yüksek olması ise rekabettten biraz daha avantaj sağlamaktadırlar.

Küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte üretim genel olarak işgücü bakımından yüksek olan Çin, Hindistan ve diğer genç nüfusu yüksek olan gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. Bu ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. Terörizmin artmaması için Ulus Devletlerinin öncelikle devletçiliği benimsemesi ve ülkeler arasında iş bölümü yapılması öncelikleri arasında yer almalıdır. Diğer durumlarda önce ülkeler içinde yaşanacak şiddet ve kargaşalar artacak ve ülkelerin güvenliğini tehlikeye sokabilecek örgütlerin oluşumuna neden olabilecektir.

3. METODOLOJİ

3.1.Araştırmanın Konusu

Tüm ülkelerin en önemli sorunlarından olan işsizlik, genç işsizlik olgusu ve çözümü için yapılan çalışmalara rağmen yetersiz kalmasının nedenleri ve genç işsizliğin artması, ileride yaşanacak sorunların çözümü için atılması gereken adımların önemine dikkat çekmek ve gençlerin istihdam içinde yer alması ve önemine değinilmiştir. Ülke kaynaklarının doğru bir şekilde kullanılması, gelir farklılıkları yaşanmaması için tüm dünya ülkelerin iş bölümü yaparak ortak çalışma fırsatlarından yararlanarak işsizlikle mücadele edilmesine ve tüm dünya ülkelerinin içinde olduğu ve hiçbir ülkenin iç piyasasında kullanmayacakları, yalnızca dış ticarete geçerli olacak yeni bir para biriminin oluşması dengeler için önemlidir. Genç işsizlik olgusunun daha fazla olmasının nedenleri ve çözüm yollarının tespiti ve devletçiliğin dünya ülkeleri için önemi anlatılmıştır.

3.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, küreselleşmeyle birlikte sınırların ve gümrüklerin esneklik sağlamasıyla birlikte avantajlı ülkelerin, diğer ülkelerin kaynaklarını ve emek gücünü sömürmekte ve denge ortamını sağlamak için yeni bir ödeme sistemi ve tüm ülkelerin hak ettiği payı alması amaçlanmıştır. Dengelerin oluşmasıyla birlikte tüm ülkelerin iş bölümü yaparak

kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasının önemi ve dünyadaki bireylerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirmek için işsizlik ve genç işsizliğin azaltılması için devletçiliğin tüm ülkelerce benimsenmesi amaçlanmaktadır. İşsizliğin azaltılması için gençlerin daha fazla istihdam içinde olması, sektörün talep ettiği işgücüne hitap edecek eğitimden geçilmesi, emeklilik yaşının fazla olması ve buna bağlı olarak gençlerin istihdam içinde yer bulması zorlaşmaktadır. Emeklilik yaşının düşürülmesi ve gençlerin istihdamda daha fazla yer bulması amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Önemi

Ekonomik ve sosyal olarak toplumun gerisinde kalan bireylerin şiddet yanlısı olması ve buna bağlı olarak ülkelerdeki terörizm etkisi yaratması kaçınılmazdır. Bireylerin ekonomik ve sosyal açıdan refah seviyesine ulaşmaları için istihdam içinde yer alması sağlanmalıdır. Aksi takdirde öncelikle ülkeler içinde yaşanacak şiddet ve terörizm önce komşu ülkelere daha sonra ekonomik olarak bağlı bulunduğu ve ticaret yaptığı diğer ülkelerin menfaatleri dışında gelişen olaylar doğrultusunda savaşın daha fazla büyümesine neden olacaktır. İnsanların bir arada mutlu ve huzurlu yaşamaları ve komşularıyla iyi ilişkiler kurması için; ödeme sisteminin düzenlenmesi, iş bölümü, devletçilik ve tüm bireylerin istihdam içinde yer almasının önemine vurgu yapılmaktadır.

3.4. Örneklem Seçimi

Çalışmada anket yöntemi kullanılmış ve 38 sorudan oluşturulmuştur. Sorulardan 19'u ölçek soruları ve beşli likert yöntemiyle veriler toplanmıştır. 3'ü çoktan seçmeli 1 tanesi açık uçlu ve demografik yapılarına *dâhil* sorularla 600 katılımcıya ulaşılmıştır. Verilere elektronik ortamdan katılımcılara ulaşılmış ve bir yaş sınırı konulmamıştır.

3.5. Frekanslar

Tablo 1 Katılımcıların demografik özellikleri

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Yaşınız	15-18	28	4.7	4.7	4.7
	19-24	235	39.2	39.2	43.8
	25-34	259	43.2	43.2	87.0
	35-44	55	9.2	9.2	96.2
	45-54	19	3.2	3.2	99.3
	55-65	4	.7	.7	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Cinsiyetiniz	Kadın	353	58.8	58.8	58.8
	Erkek	247	41.2	41.2	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Medeni Durumunuz	Bekâr	443	73.8	73.8	73.8
	Evli	157	26.2	26.2	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Eğitim Durumunuz	Okuryazar-ilköğretim	21	3.5	3.5	3.5
	Lise-Ön Lisans	146	24.3	24.3	27.8
	Lisans	305	50.8	50.8	78.7
	Yüksek Lisans	114	19.0	19.0	97.7
	Doktora	14	2.3	2.3	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Çalışma Durumunuz	Çalışıyorum.	249	41.5	41.5	41.5
	Çalışmıyorum.	245	40.8	40.8	82.3
	Çalışıyorum, iş aramaya devam ediyorum.	50	8.3	8.3	90.7
	Çalışmıyorum, kişisel gelişimim için kursa gidiyorum.	25	4.2	4.2	94.8
	İş bulma Ümidimi kaybettim.	31	5.2	5.2	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Bakmakta olduğunuz kişi sayısı	Yok	414	69.0	69.0	69.0
	1-2	115	19.2	19.2	88.2
	3-4	54	9.0	9.0	97.2
	5-6	12	2.0	2.0	99.2
	7-+kişi	5	0.8	0.8	100.0
	Total	600	100.0	100.0	
Konut Durumunuz	Kira	222	37.0	37.0	37.0
	Ev sahibi	124	20.7	20.7	57.7
	Ailemle kalıyorum.	243	40.5	40.5	98.2
	Akrabamla kalıyorum.	1	.2	.2	98.3
	Diğer.	10	1.7	1.7	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Ankete katılım gösteren toplam 600 katılımcının anketlere vermiş olduğu sonuçlara göre; katılımcıların yaşlarına baktığınızda 15-18 yaş arasında olanların %4.7, 19-24 yaş arasında olanların %39.2, 25-34 yaş arasında olanların %43.2, 35-44 yaş arasında olanların %9.2, 45-54 yaş arasında olanların %3.2, 55 ve üstü yaş grubu %0.7 oluşturduğu görülmektedir.

Katılımcıların %58.8'si kadın, %41.2'si erkek olduğu görülmektedir. Medeni durumları ise %73.8'si bekâr, %26.2'si evlidir. Eğitim durumları ise, okuryazar ve ilköğretim mezunu olanlar % 3.5, lise ve ön lisans mezunu %24.3, lisans mezunu %50.8, yüksek lisans mezunu % 19.0, doktora mezunu %2.3 temsil etmektedir. Çalışma durumlarına baktığınızda, %41.5'si çalışıyor, %40.8'si çalışmıyor, %8.3'u çalışıyor fakat çalıştığı yerden memnun olmadığını ve yeni iş aradığını, %4.2'si iş bulabilmek ve kendini geliştirmek için eğitim almakta, %5.2'si ise iş bulma ümidinin kalmadığını söylemektedir. Bakmakta olduğu kişi sayıları, %69'sunun bakmakla hükümlü olduğu kimsenin olmadığını, %19.2'sinin 1-2 kişiye baktığını, %9.0'su 3-4 kişi baktığı, %2.0'si 5-6 kişiye baktığı, %0.8'i ise 7 ve daha fazlasına bakmak da olduğu söylemiştir. Konut durumları ise, %37'si kiracı, %20.7'si ev sahibi, %40.5'i ailesiyle kalmakta, %0.2'si akrabasının yanında yaşamakta, %1.7 diğer seçeneğini işaretlemiştir.

3.6. İşsizlik ve Genç İşsizlik ile İlgili Literatür

İşsizliğin Belirleyicilerine yönelik çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların sonucuna göre GSYİH, enflasyon, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar ve yeni meslek gruplarının oluşturulamaması işsizliği belirleyen faktörlerin başında gelmektedir.

H. Yunus Tas ve diğ. (2018) Türkiye' de Genç İşsizliği Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri adlı çalışmada eğitim ile genç işsizlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Türkiye'de işsizliği belirleyen faktörleri inceleyen Aktar ve Öztürk (2009) Türkiye'de işsizliği belirleyen faktörleri inceleyen çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımları, ihracatı ve GSYİH' yı işsizliğin belirleyicileri olarak kabul görmüş ve 2000-2007 dönemini kullanarak bu faktörlerin işsizlik üzerindeki etkisini gözlemlenmiştir.

Seda BAYRAKTAR ve Ahmet İNCEKARA'nın (2013) yılında yapmış olduğu "Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili" çalışmasında sonuç olarak gençlerin mesleki eğitimlerle desteklenmesinin olumlu katkı olacağını, diğer durumlarda gençlerin emek güçlerinden yeteri kadar faydalanılmamanın sosyal ve ekonomik zararların olacağına vurgu yapılmıştır.

Berna Balcı İZGİ (2012) "Genç İşsizliği ve Eğitim ile Olan İlişkisi" adlı çalışmasında genç işsizlik cinsiyetler arasında farklı oranlarda etkilendiği, eğitim ile genç işsizlik arasında bir ters orantı olması düşünülmesi gereken bir sorun olarak görmektedir.

3.7. Çoklu Uyum Analizi

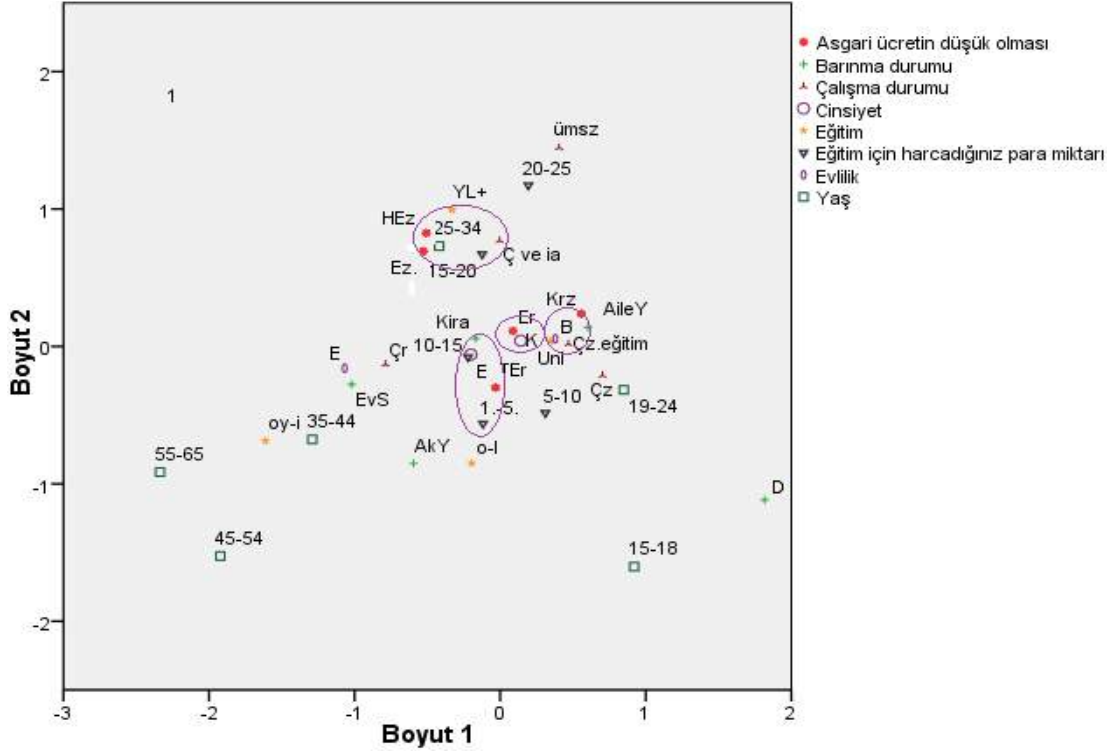
İşsizliğin ve genç işsizliğin nedenleri ve işsizlikle mücadele politikalarının bireylerin özelliklerine göre farklılaşmaları ve uyumlukları çoklu uyum analizi ile araştırılmıştır. Çoklu uyum analizinde işsizliğe yönelik her bir değişken açıklanan değişken olarak ele alınmış ve bireylerin çeşitli özellikleri ile ilişkilenmeleri veya uyumlulukları incelenmiştir.

Açıklanan değişkenin işsizliğin nedenlerinden birisinin asgari ücretin düşük olmasının bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Yüksek lisans eğitimine sahip, eğitim harcaması 15-20 bin TL arası olan, yaşı 25-34 arasında olan ve çalışıp iş aramaya devam eden bireyler asgari ücretin düşük olmasının işsizliğe bir etkisinin olup olmamasına hiç etkilemediği veya etkilemediğini düşünmektedirler.

- Barınma durumu aile yanında olan, çalışma durumu çalışmayan ve kişisel gelişim için eğitim alan, eğitimi üniversite olan bireyler asgari ücretin düşük olmasının işsizliğe bir etkisinin olup olmamasına yönelik kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Cinsiyeti kadın olan bireyler ise asgari ücretin düşük olmasının işsizliğe bir etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.
- Barınma durumu kirada olan, cinsiyeti erkek olan, eğitim harcaması 10-15 bin arası olan bireyler asgari ücretin düşük olmasının işsizliğe bir neden olduğunu görmekteyiz. Elde edilen sonuçlar şekil 1’de verilmiştir.

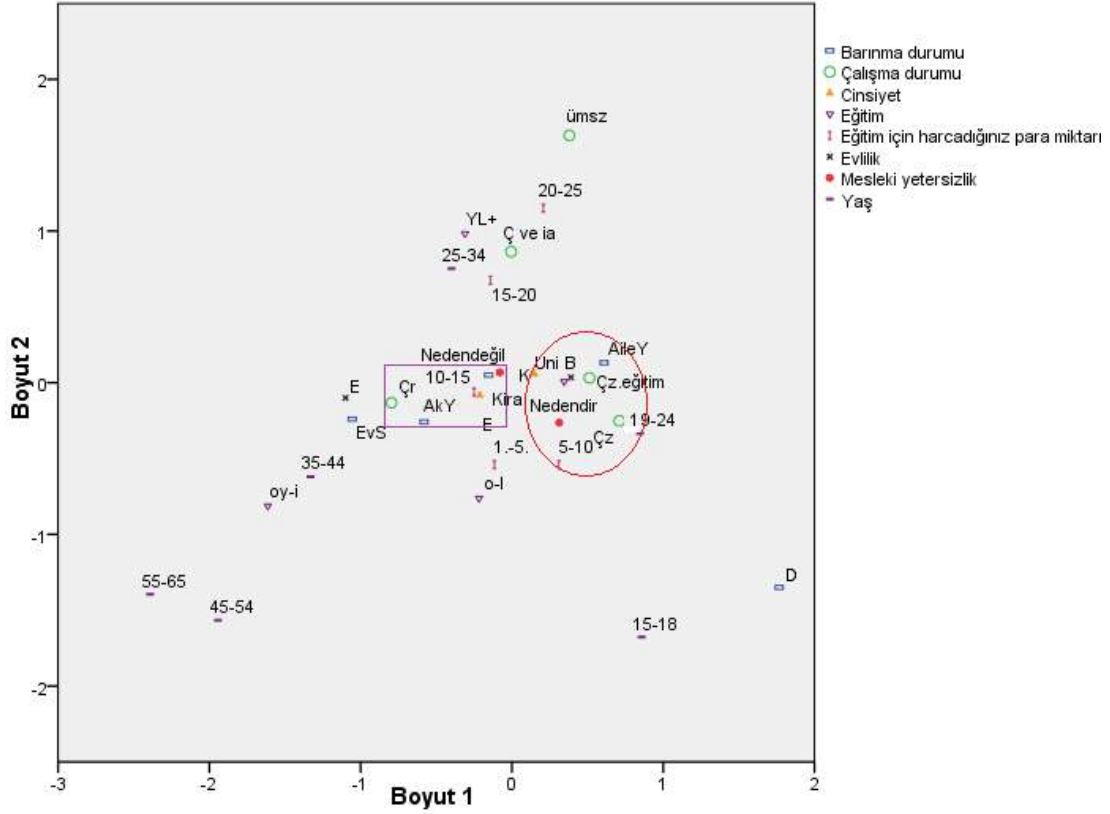
Şekil 1 Asgari Ücrete Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin işsizliğin nedenlerinden birisinin mesleki yetersizlik olmasının bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Barınma durumu kirada veya akraba yanında kalan, çalışan, cinsiyeti erkek, eğitim için 10-15 bin TL arası harcama yapan bireyler, mesleki yetersizliği, işsizliğin bir nedeni olarak görmemektedirler.
- Barınma durumu aile yanında kalan, çalışmayan, çalışmayan ve kişisel gelişim eğitimi alan, cinsiyeti kadın, üniversite mezunu, eğitim için 5-10 bin TL arası harcama yapan, bekâr ve yaşı 19-24 yaş arası olan bireyler, mesleki yetersizliği, işsizliğin bir nedeni olarak görmektedir. Elde edilen sonuçlar şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Mesleki Yetersizliğe Yönelik Uyumluluklar

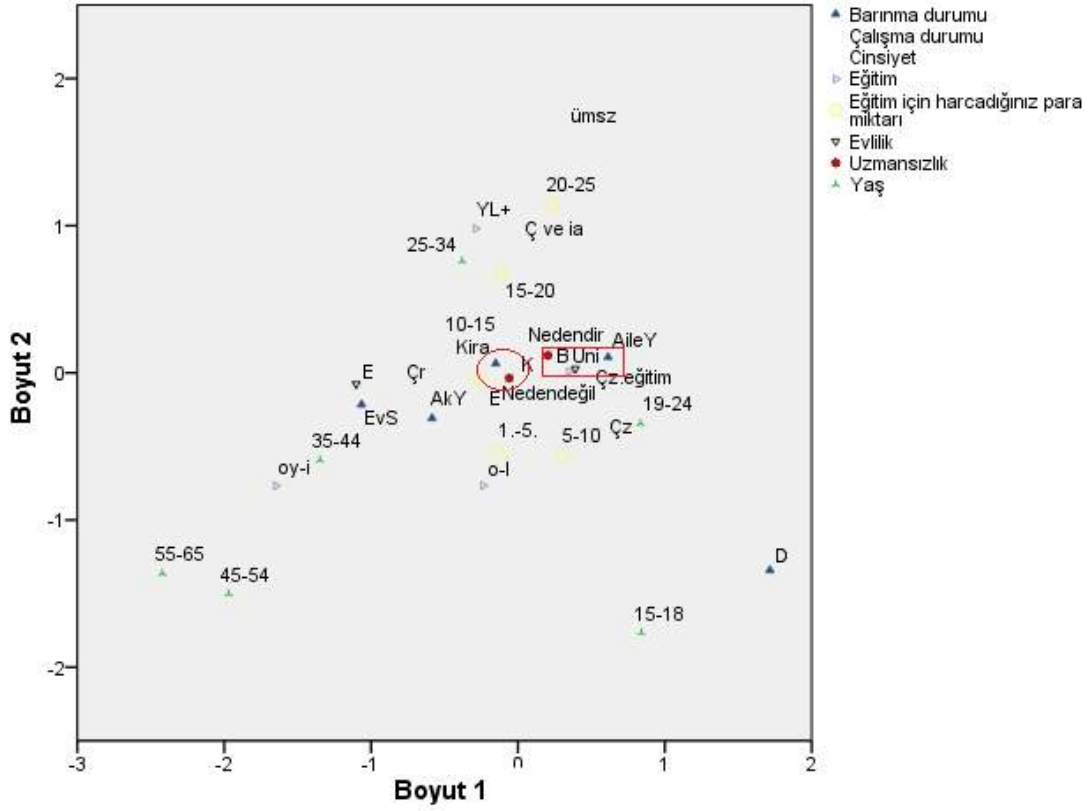

Açıklanan değişkenin işsizliğin nedenlerinden birisi uzmanlaşmamanın bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

333

- Barınma durumu aile yanında, çalışma durumu çalışmayan ve kişisel gelişim eğitimi alan, cinsiyeti kadın olan, eğitimi üniversite olan, kirada veya akraba yanında kalan, çalışan, cinsiyeti erkek, medeni durumu bekâr olan, eğitim durumu üniversite mezun olan, bireyler uzmanlaşmaya önem vermemeyi, işsizliğin bir nedeni olarak görmektedirler.
- Barınma durumu kira, cinsiyeti erkek olan, eğitimi durumu üniversite mezunu olan bireyler uzmanlaşamamayı işsizliğin bir nedeni olarak görmemektedir. Elde edilen sonuçlar şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Uzmanlaşmamaya Yönelik Uyumluluklar

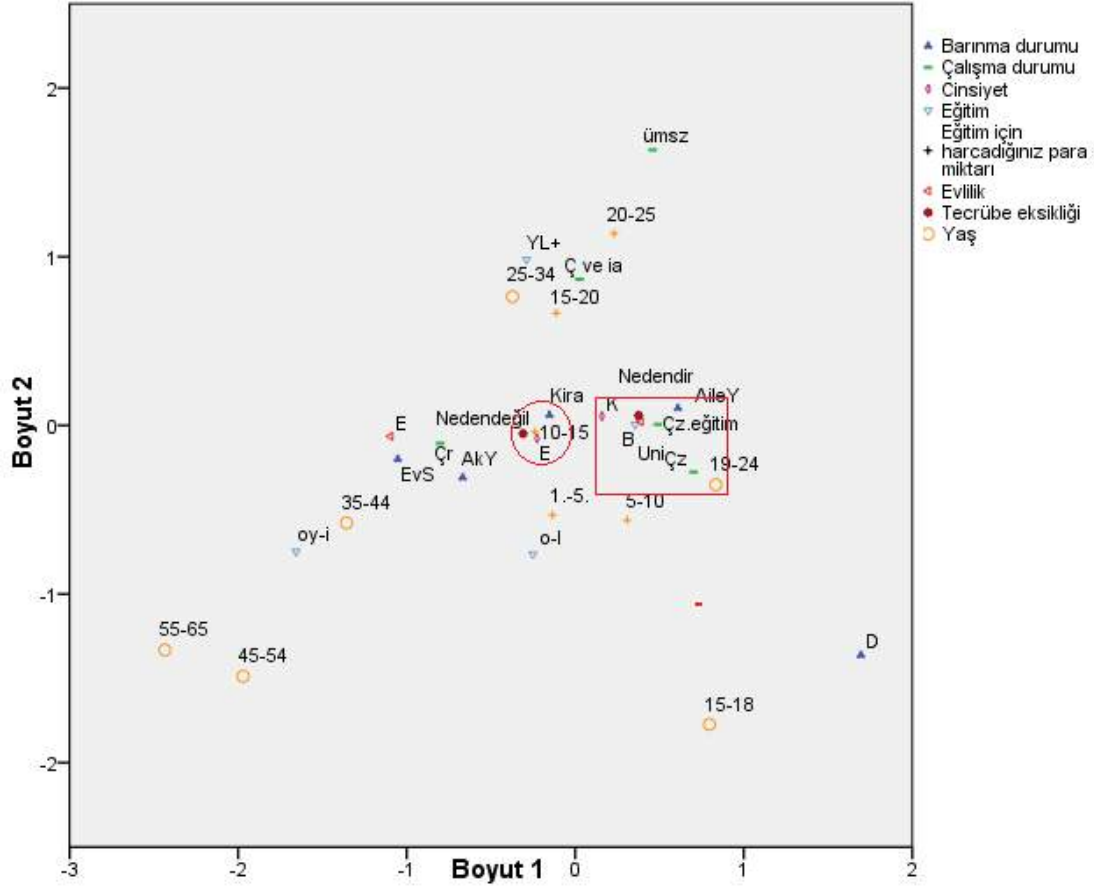

Açıklanan değişkenin işsizliğin nedenlerinden birisinin tecrübe eksikliğinin bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

334

- Barınma durumu aile yanında, çalışma durumu çalışmayan, çalışmayan ve kişisel gelişim eğitimi alan, cinsiyeti kadın olan, eğitimi üniversite olan, kirada veya akraba yanında kalan, çalışan, cinsiyeti erkek, medeni durumu bekâr olan, bireyler tecrübe eksikliğini, işsizliğin bir nedeni olarak görmektedirler.
- Barınma durumu kira olan, cinsiyeti erkek olan, eğitim için 10-15 bin TL arası harcama yapan, evli olan bireyler tecrübe eksikliğini, işsizliğin bir nedeni olarak görmemektedirler. Elde edilen sonuçlar şekil 4'te verilmiştir.

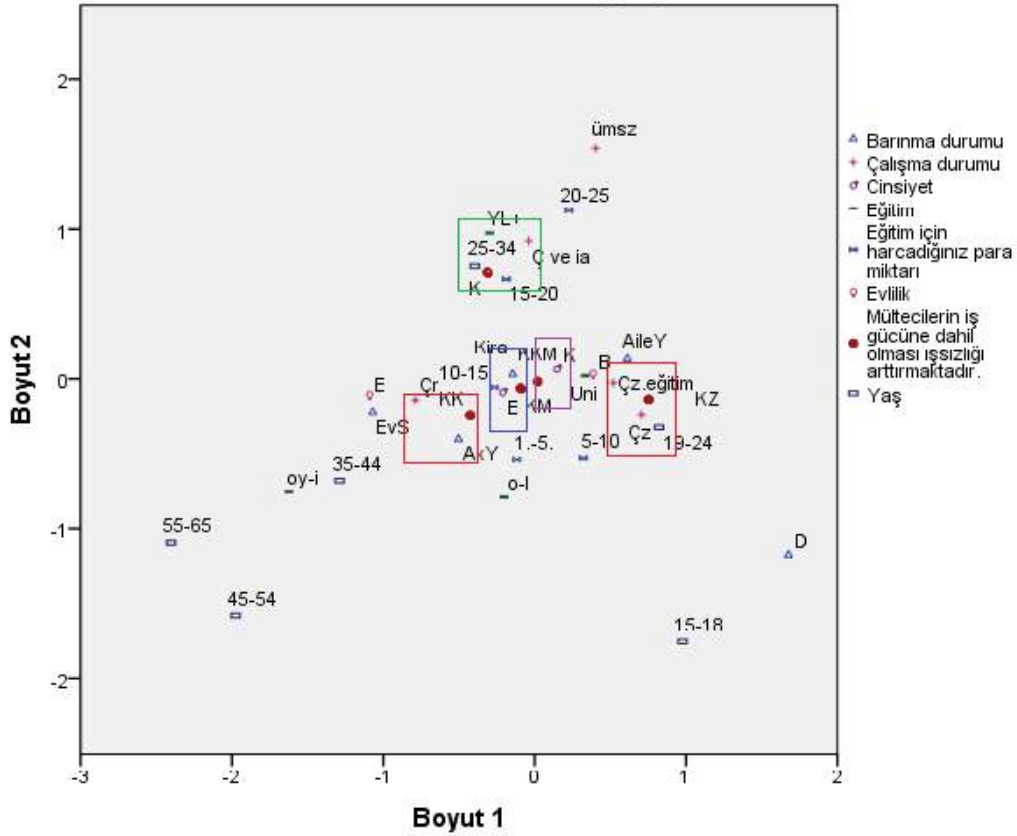
Şekil 4: Tecrübe Eksikliğine Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin işsizliğin nedenlerinden birisi mültecilerin işgücüne dâhil olması bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Cinsiyeti kadın olan bireyler mültecilerin işgücüne dâhil olmasını, işsizliğin bir nedeni olarak görmektedir (Kesinlikle Katılıyorum).
- Barınma durumu kira, cinsiyeti erkek, eğitim için 10-15 bin TL harcayan bireyler mültecilerin işgücüne dâhil olmasını, işsizliğin bir nedeni olarak görmektedir (Katılıyorum).
- Çalışma durumu çalışmayan ve kişisel gelişim eğitimi alan ve çalışanlar, yaşı 19-24 yaş grubunda yer alan bireyler mültecilerin işgücüne dâhil olmasını, işsizliğin bir nedeni olduğu hakkında kararsız olduğu görülmektedir (Kararsız).
- Çalışma durumu çalışan fakat iş aramaya devam eden, eğitim durumu yüksek lisans ve doktora mezunu olan, eğitim için 15-20 bin TL harcayan, yaşı 25-34 yaş grubu içinde olan bireyler mültecilerin işgücüne dâhil olmasını, işsizliğin bir nedeni olarak görmemektedir (Katılmıyorum).
- Barınma durumu akraba yanında kalan, çalışma durumu çalışan bireyler mültecilerin işgücüne dâhil olmasını, işsizliğin bir nedeni olarak görmemektedir (Kesinlikle Katılmıyorum). Elde edilen sonuçlar şekil 5'te verilmiştir.

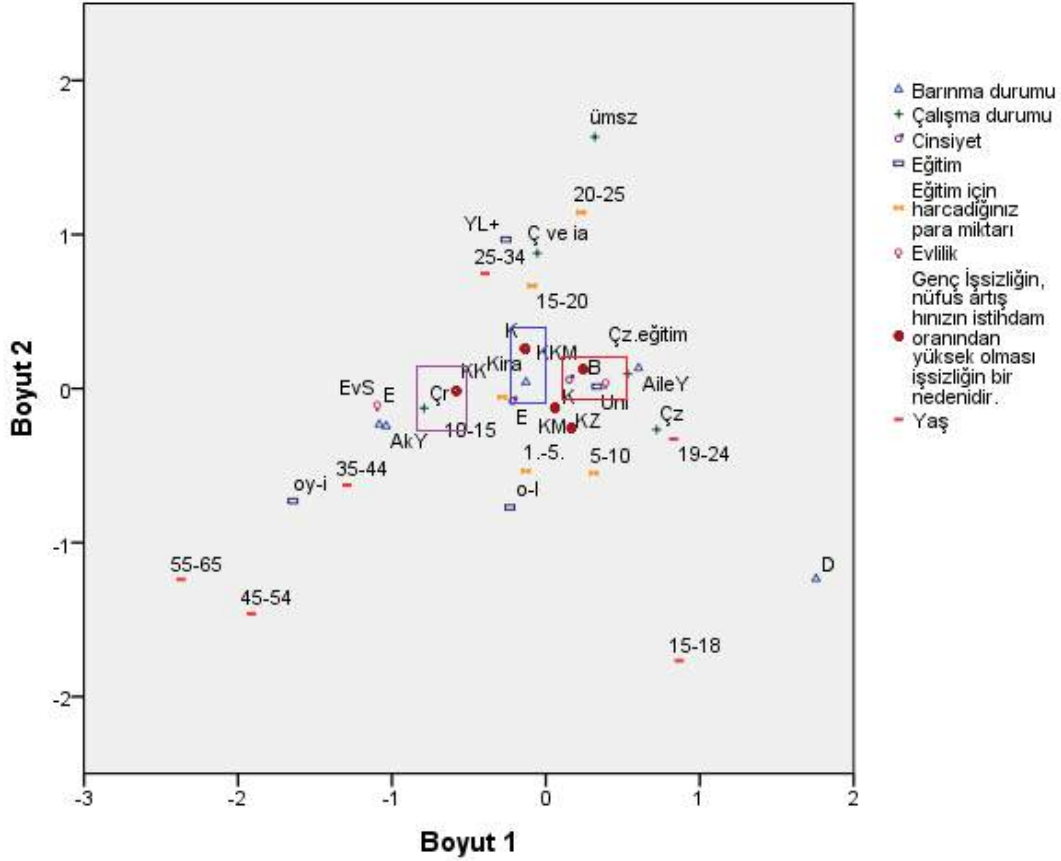
Şekil 5. Mültecilerin işgücüne dâhil olmasına Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin genç işsizliğin nedenlerinden birisinin nüfus artış hızının, istihdam oranından fazla olmasının bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Cinsiyeti kadın olan, eğitim durumu üniversite mezunu, medeni durumu bekâr olan bireyler nüfus artışının istihdamdan fazla olmasını bir neden olarak görmektedir (Kesinlikle Katılıyorum).
- Barınma durumu kira olan bireyler nüfus artışının istihdamdan fazla olmasını bir neden olarak görmemektedir (Katılmıyorum).
- Çalışma durumu çalışan bireyler nüfus artışının istihdamdan fazla olmasını bir neden olarak görmemektedir (Kesinlikle Katılıyorum). Elde edilen sonuçlar şekil 6'da verilmiştir.

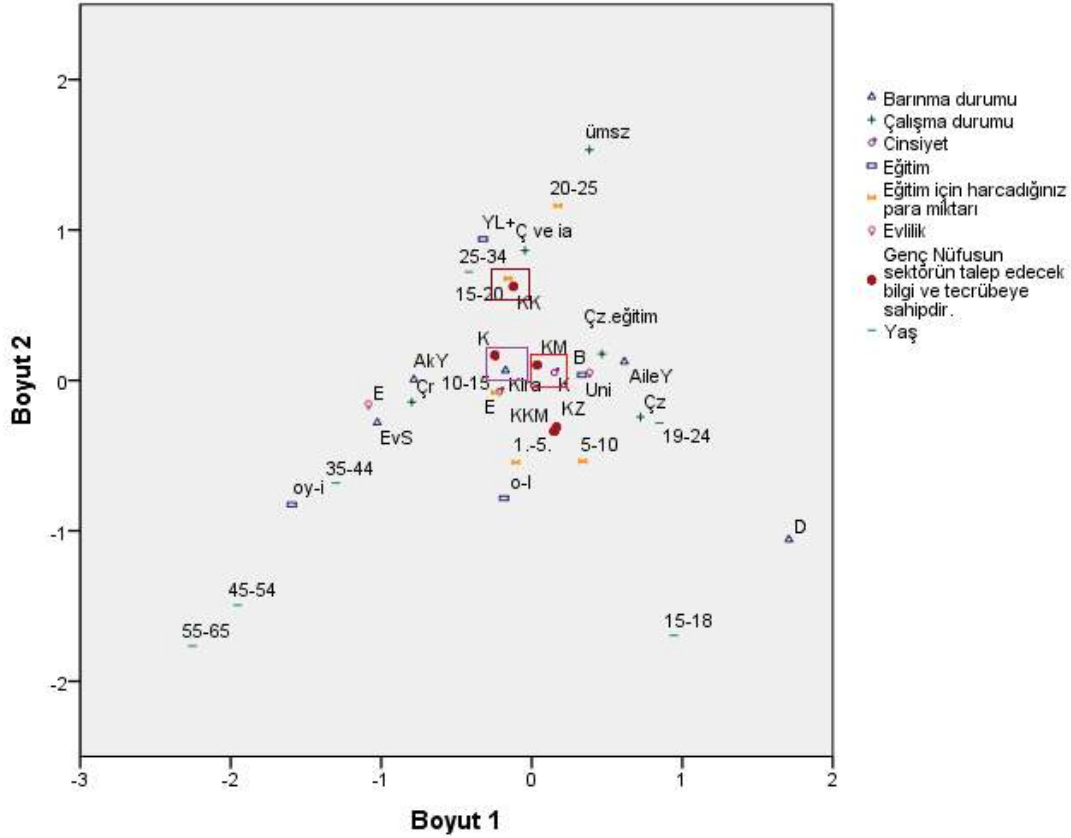
Şekil 6. Nüfus Artışının Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisine Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin genç işsizliğin nedenlerinden birisi gençlerin bilgi ve becerilerinin etkisinin bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Cinsiyeti kadın olan bireyler gençlerin bilgi ve becerisinin genç işsizlik üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir (Katılıyorum).
- Barınma durumu kira olan bireyler gençlerin bilgi ve becerisinin genç işsizlik üzerinde etkisi olmadığını söylemektedir (Katılmıyorum).
- Eğitim için 15-20 bin TL harcayan bireyler gençlerin bilgi ve becerisinin genç işsizlik üzerinde etkisi olmadığını söylemektedir (Kesinlikle Katılmıyorum). Elde edilen sonuçlar şekil 7’de verilmiştir.

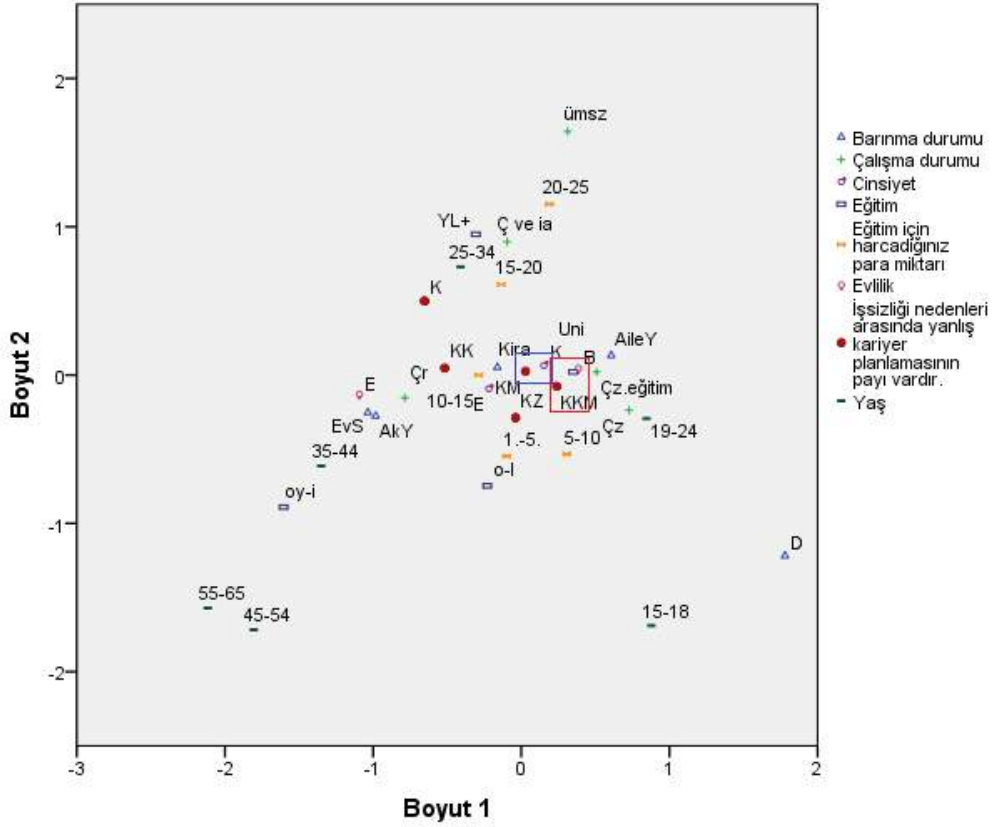
Şekil 7 Gençlerin Bilgi ve Becerilerinin Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisine Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin genç işsizliğin nedenlerinden birisinin yanlış kariyer planlamasının bir neden olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Eğitim durumu üniversite mezunu, medeni durumu bekâr olan bireylerin yanlış kariyer planlamasının genç işsizlik üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir (Kesinlikle Katılıyorum).
- Barınma durumu kira, cinsiyeti kadın olan bireylerin yanlış kariyer planlamasının genç işsizlik üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir (Katılıyorum). Elde edilen sonuçlar şekil 8’de verilmiştir.

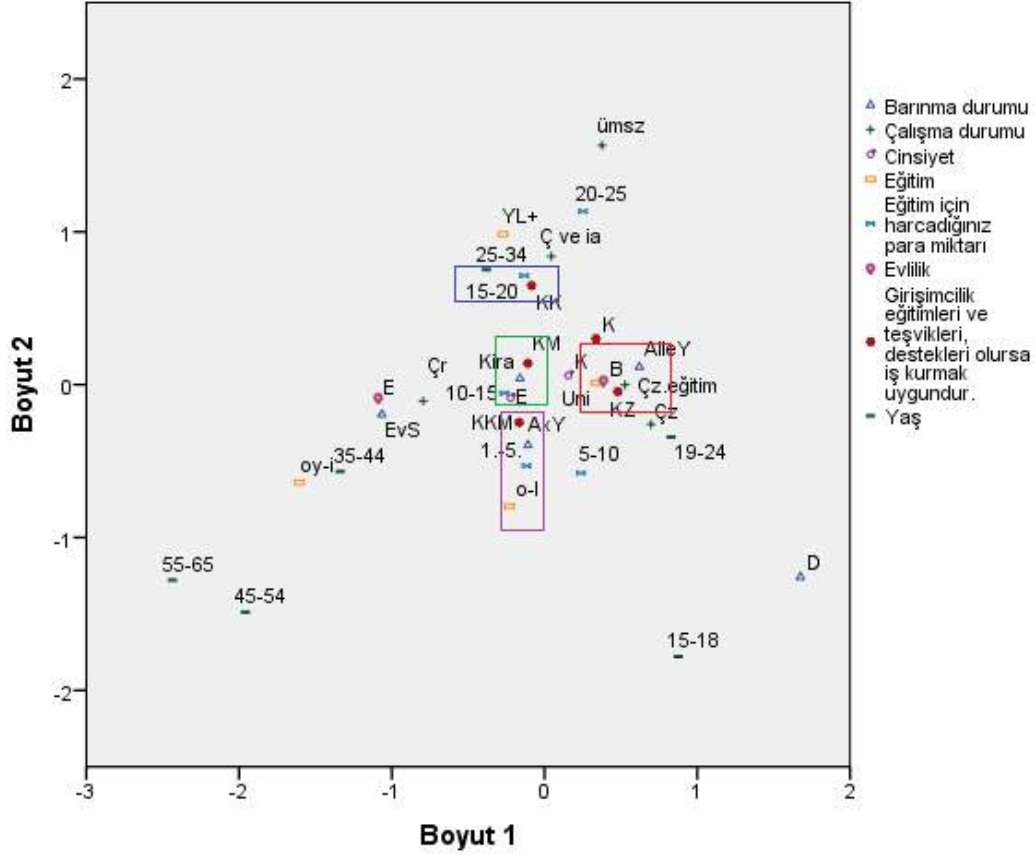
Şekil 8. Bireylerin Yanlış Kariyer Planlamasının Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisine Yönelik Uyumluluklar

Açıklanan değişkenin işsizlikle mücadele yöntemlerinden birisinin girişimcilik eğitimlerinin ve teşviklerin iş kurmak için uygun zemin olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Çoklu uyum analizine göre;

- Barınma durumu akraba yanında kalan, eğitim durumu ortaokul ve lise mezunu, eğitim için 1-5 bin TL harcayan bireyler girişimcilik eğitimi ve teşviklerin verilmesinin faydalı olacağını söylemektedir (Kesinlikle Katılıyorum).
- Barınma durumu kira, cinsiyeti erkek, eğitim için 10-15 bin TL harcayan bireyler girişimcilik eğitimi ve teşviklerin verilmesinin faydalı olacağını söylemektedir (Katılıyorum).
- Barınma durumu ailesiyle kalan, çalışma durumu çalışmayan ve kişisel gelişim eğitimi alan, eğitim durumu üniversite mezunu, medeni durumu bekâr olan bireyler girişimcilik eğitimi ve teşviklerin verilmesinin faydalı olacağını hakkında kararsız kalmaktadır (Kararsızım).
- Eğitim için 15-20 bin TL harcayan, yaşı 25-34 yaş arasında olan bireyler girişimcilik eğitimi ve teşviklerin verilmesinin faydalı olacağını söylememektedir (Kesinlikle Katılmıyorum). Elde edilen sonuçlar şekil 9’da verilmiştir.

Şekil 9 Girişimcilik Eğitimlerinin ve Teşviklerinin İşsizlikle Mücadeleye Etkisine Yönelik Uyumluluklar

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Bulgular

- Emeklilik yaşının yüksek olması ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında emeklilik yaşının yüksek olması genç işsizliği etkilemektedir.
- Sermaye yetersizliği ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı** tespit edilmiştir.
- Eğitimin istihdama katkısı ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı** tespit edilmiştir.
- Nüfusun hızlı artışı ile genç işsizlik arasındaki ilişkinin **istatistiksel olarak anlamlı olmadığı** tespit edilmiştir.
- Mültecilerin işgücüne dâhil olması ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında mültecilerin iş gücüne dâhil olması genç işsizliği etkilemektedir.
- Gençlerin bilgi ve tecrübesi ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında gençlerin bilgi ve becerisi genç işsizliği etkilemektedir.
- Yanlış kariyer planlaması ile genç işsizlik arasındaki ilişkinin **istatistiksel olarak anlamlı olmadığı** tespit edilmiştir.

- İşgücü piyasasının işlememesi ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında işgücü piyasasındaki yanlış planlama, genç işsizliği etkilemektedir.
- İşveren ve sendikaların iletişimi ile genç işsizlik arasındaki ilişkinin **istatistiksel olarak anlamlı olmadığı** tespit edilmiştir.
- Ücretsiz verilen mesleki eğitimler ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında ücretsiz verilen mesleki eğitimler genç işsizliği etkilemektedir.
- Üniversitelerin yapılanması ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında Üniversitelerin yapılanması genç işsizliği etkilemektedir.
- KİT ve devlet adına faaliyet gösteren fabrikaların açılması ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında devletçilik genç işsizliği etkilemektedir.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının çalışmaları ile genç işsizlik arasındaki **ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu** tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yapmış olduğu çalışmalar genç işsizliği etkilemektedir.

Ayrıca cinsiyet, yaş, medeni durum, barınma durumu, eğitim, eğitim için harcanan para miktarlarındaki farklılıklar ile genç işsizliğin sebepleri ve nedenlerinde farklılıklar gözlenmektedir. Girişimciliğin desteklenmesinin sermaye yetersizliği ile ilişkisi tespit edilmiştir.

4.2. Öneriler

Gençlerin ülkelerin geleceği olduğu unutulmamalı ve yatırımların, gençlerin beklentisine cevap verecek şekilde düzenlenmesi dikkate alınmalıdır. İşsizliğin ve genç işsizliğin azaltılması için aşağıdaki önerilerin dikkate alınması, işsizliği ve genç işsizliği azaltabilir ve istihdamı artırabilecek adımlar olabilecektir.

- Eğitim sisteminin yetenek ve becerilere göre planlanması,
- Eşit yurttaşlık hakkı ile ilişkili istihdamın her bölgeye eşit şekilde dağıtılması,
- Tarımın, destek ve teşviklerle verimliliği artırılmalı ve tarıma dayalı sanayileşmenin her bölgede ürüne göre şekillenmesi desteklenmelidir,
- Emeklilik yaşı düşürülmeli ve gençlerin önü açılmalıdır,
- Bilim ve sanayiye önem verilmeli ve eğitimler desteklenmelidir,
- İthalat ve ihracat bakanlığı kurulmalı ve araştırmacılar her ülkedeki ekonomik yapılanmaları gözlemleyerek ülkemizin yapısına uyarlamalıdır,
- İşgücü sadece özel sektöre bırakılmamalı ve devletçilikle desteklenmeli, KİT ve fabrikaların kurulmasının ilk öncelikler arasında olması ülkenin geleceği ve huzuru için önemlidir,
- Üniversitelerin sektörün taleplerine göre şekillenmesi ve işsizliği derinleştirecek şekilde öğrenci alımları yapmamaları en önemli husustur. Örnek vermek gerekirse ülkemizde binlerce öğretmen atama beklerken her sene eğitim fakültesine binlerce öğretmen adayı olarak işsizliği derinleştirmemesi dikkate alınmalıdır,

- Her üniversitenin uygulama yapabilecek KİT adında işletmeleri olması ve öğrencilerin buralarda eğitimlerin uygulamalı olarak faaliyet göstermesi, kalite ve beklentileri karşılayabilir.
- Ülkelerin geleceği için iş bölümü yapılması ve kaynakların eşit şekilde paylaşılması, insanlığın devamlığı ve dünya barışını olumlu etkileyecektir.

KAYNAKLAR

- ATALAY, S., (1990), Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de İşgücü ve Ücret Politikaları, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi yayınları-428.
- AKTAR İ., ÖZTÜRK L., (2009), "Can Unemployment Be Cured By Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey?", International Research Journal of Finance and Economics, Sayı 27, 203-211.
- BAYRAKTAR S., İNCEKARA A., (2013), Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili, Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt 4 sayı 1, ss15-38
- CASTLES, S., MİLLER, M. J., UĞUR, B. B., AKBULUT, İ., (2008), Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No:195-8.
- CEYLAN, B. A., (2003), "İşsizlik Sorunu ve Türkiye'nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu", İşveren Dergisi,42(1).
- ÇAKIR, Ö., (2006), Ücret Adaletinin İş Davranışları Üzerindeki Etkileri, Ankara: Kamu-İş yayınları. Çalışma Hayatı İstatistikleri-Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yayın no:132
- ÇOLAK, Ö. F., (1998), Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- GİDDENS, A., (1998), Modernliğin Sonuçları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GÖK, M., (2004), İşgücü Piyasası ve Kobiler, Ankara: Roma yayınları.
- İŞİĞİÇOK, Ö., (2011), İstihdam ve İşsizlik, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- İŞIKLI, A., (1975), Ücret, Ankara: Doğan yayınları.
- İZGİ B. B., (2012) Genç İşsizliği ve Eğitim İle Olan İlişkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 41, ss295-310
- KARA, M., DURUEL, M., (2005),"Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 367-396.
- KARADAĞ, B., SARI, P., (2003), 2000'li Yıllarda İşçi Sınıfının Durumu Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü-Disk-Ar, Ankara: Genel-İş Matbaası.
- KÖSTEKLİ, Ş. İ., (1999), Dünya da ve Türkiye'de İşsizlik, Ankara: Türk İş Eğitim Yayınları, No:24.
- MURAT, S., ŞAHİN, L., (2011) AB'ye Uyum Sürecinde Genç İşsizliği, İstanbul: Inter Basım, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2011-35
- ÖZDEMİR, S., ERSÖZ, H. Y., SARIOĞLU, İ., (2006), İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, No:2006-45.
- ROBERTSON, R., (1999), Küreselleşme, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- SCHULTZ T. W., (1961) "Investment in Human Capital", TheAmericanEconomicReview,51(1), 1-17.
- SERİN, V., ARICAN, E., YÜCEMEMİŞ, B. T., CİVAN, K., İŞİL, G., (2007) İstihdam Perspektifinde AB Sürecinde Türk Tarımının Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul: İTO yayınları, No: 2007-34.

- SOLAK, L., (2012) "İşsizlik Sorunu, Türkiye'de İşsizlikle Asgari Ücret, Sanayi İstihdam Oranı ve Yolsuzluk Arasındaki İlişkinin Analizi", Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- TANRIVERDİ, H., (2000), Sendikal Profilden Türkiye Gerçekleri, Ankara: Yusufçuk Baskı, Yayın, Eğitim Yayınları No:129.
- TAŞ H. Y ve diğ., (2018) Türkiye' de Genç İşsizliği Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri, Emek ve Toplum Dergisi, Cilt 7, Yıl 7, Sayı 18, ss279-294
- TAŞÇIOĞLU, M., (1971) Uluslararası Görüşler Açısından Endüstri ve Tarım Sektörlerinde Asgari Geçim Asgari Ücret Sorunları Ve Bu Konular Karşısında Türkiye, Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii.
- TOK, N., (2003), Kimlik ve Siyaset, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- WOLF, C.J., (2000) "Globalization: Meaning and Measurement", A Journal of Politics and Society, 14, 1-10.
- YALOVA, Y., (2005) Türkiye Avrupa İlişkileri Işığında Özelleştirme, Ankara: Nobel Yayınları.
- YAVİLİOĞLU, C., DELİCE, G., ÖZSOY, O., (2010) Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, Ankara: Lazer Ofset, T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.
- YAVUZ, A., (2010) İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2010-122.
- ZAIM, S., (1992), Çalışma Ekonomisi, İstanbul: Filiz Kitapevi.

AR-GE HARCAMALARI İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

RELATIONSHIP BETWEEN R&D EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: AN EVALUATION ON TURKEY

Deniz Dilara DERELİ * & Uğur SALĞAR **

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
TÜRKİYE, e-mail: d.derele@iku.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-4517>

** İstanbul Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, TÜRKİYE,
e-mail: usalgar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-8017>

Geliş Tarihi: 10 Haziran 2019; Kabul Tarihi: 10 Temmuz 2019

Received: 10 June 2019; Accepted: 10 July 2019

ÖZET

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni ekonomik düzen içerisinde gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetleri ile özellikle katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde artış sağlanması mümkün olmaktadır. Bu nedenle Ar-Ge'ye ayrılan paylar ve yapılan harcamalar büyümenin gerçekleşmesinde ve hızlanmasında önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin Ar-Ge harcamaları ile büyüme performansı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu amaçla 1990-2015 döneminde Türkiye'deki Ar-Ge harcamaları ile gayri safi yurt içi hasıla verileri ele alınmıştır. Johansen Eşbütünleşme Analizi ile uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Harcamaları, Büyüme, Eşbütünleşme Analizi, Nedensellik Analizi

JEL Kodları: O11, O30, O40

ABSTRACT

By R&D activities carried out under newly-emerging economic conditions stimulated by the globalization process, it is possible to increase the production of high value added products. For this reason, the shares allocated for R&D and expenditures are considered as an important factor in the realization and acceleration of growth. In this study, the relationship between R&D expenditures and growth in Turkey is analysed. For this purpose, the R&D expenditures during the period 1990-2015 and gross domestic production in Turkey are comparatively evaluated. In the long term, the cointegration relationship between R&D expenditures and growth is determined by Johansen Cointegration Analysis. Also a mutual causality relationship is demonstrated between R&D expenditures and growth.

Key Words: R&D Expenditures, Growth, Cointegration Analysis, Causality Analysis

JEL Codes: O11, O30, O40

1. GİRİŞ

Günümüzde yeni ürünlerin ve üretim süreçlerinin yaratılması suretiyle yenilik yaratılması ve yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi ileri teknolojilere bağlı olmakta, bu sayede üretime hız ve verim kazandırılarak büyüme hızı artmaktadır. Bu amaçla Ar-Ge faaliyetlerine ihtiyaç duyulmakta, bir yandan mevcut üretim yapısı yeniden şekillenirken diğer yandan yeni üretim yöntemleri geliştirilmektedir. Küreselleşme hareketlerinin ve uluslararası rekabetin hız kazandığı 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek, tüm ülkeler için en önemli iktisadi hedeflerin başında gelmektedir. Bu durum, teknoloji yoğun yeni üretim tekniklerine yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin de daha fazla önem kazanmasına yol açmaktadır.

Teknoloji yoğun üretimin gerçekleştirilmesi, teknolojik altyapının oluşturulması, üretim süreçlerinde ihtiyaç duyulan yeniliklerin gerçekleştirilmesi ve tüm süreçlerin etkin olarak çalışabilmesi bilgi stokunun gelişimi ile mümkün olmaktadır. Üretim süreçlerinde teknolojinin daha yoğun olarak kullanılması ise uygun beşeri sermayenin varlığına bağlı olmaktadır. Beşeri sermayenin yenilikçi ve teknoloji yoğun üretim süreçlerine uyumlu olması, Ar-Ge yatırımlarının gerçekleştirilmesi, makro düzeyde çeşitli çıktılar sunmaktadır. Bu noktada yenilikçilik faaliyetlerini merkeze alan bilgi ekonomisi kavramı öne çıkmaktadır. Bilgi ekonomisinin pratiğe dönüşmesi ise Ar-Ge için gereken payların ayrılması ve bu harcamaların gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Türkiye’de Onuncu Kalkınma Planı çerçevesinde Ar-Ge, patent ve yüksek teknoloji sektörlerine yönelik göstergelere dayalı üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve böylece rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. Üretim faaliyetlerindeki yoğunluğun Türkiye geneline yayılması ve bölgelerarası farklılıkların ortadan kaldırılması da Türkiye ekonomisinin ihtiyaçları arasında gösterilmektedir. Bu amaçla üretimde verimliliğin artırılması, ithalata bağımlılığın azaltılması, teknoloji geliştirmeyi artırıcı kamu alımlarının yapılması ve yerli üretimin teşviki ile öncelikli teknoloji alanlarında ticarileşme gibi konular önem arz etmektedir.

2. AR-GE HARCAMALARI İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Beşeri, kültürel ve toplumsal bilgilerin artışına olanak tanıyan yenilikçi çalışmalar şeklinde tanımlanan Ar-Ge, aynı zamanda yeni bir ürün veya üretim sürecinin ortaya konulmasına yönelik sistematik çalışmaların tümünü ifade etmektedir. (Ertürk, 2000: 409). OECD’ye göre ise Ar-Ge, “insan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcılığının artırılması ve bu bilgi dağarcılığının yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmalar” şeklinde tanımlanmaktadır (OECD, 2002: 30).

Ar-Ge, olgu ve gözlemlenebilir gerçeklerin temeline ait yeni bilgilerin üretilmesine yönelik deneysel ve teorik çalışmaları ifade eden temel araştırma; orijinal fikir oluşturmaya yönelik gerçekleştirilen araştırma şeklinde tanımlanan uygulamalı araştırma ile bu araştırmalar neticesinde edinilen enformasyonu yeni ürün oluşturma faaliyetine dönüştürmek olmak üzere üç temel unsuru içermektedir (OECD, 2002: 30). Teknolojinin kullanımı ile karlılık ve verimlilik artışının amaçlandığı Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleşmesi, Ar-Ge harcamalarına bağlı olmaktadır. Yeniliğin temelinin oluşturan Ar-Ge faaliyetlerine yönelik harcamalar ekonomik büyümeyi teşvik eden bir nitelik göstermektedir (Kocamış ve Güngör, 2014: 129). Ar-Ge harcamaları, inovasyon ve ekonomik büyümeyi sağlayan kilit strateji olarak öne çıkarken, makro düzeyde Ar-Ge harcamaları için gerçekleşen yatırımların sonucunda meydana gelen dışsallık ve taşmalar sonucu ortaya çıkan azalan getirinin artan getiriye dönüştürülmesi söz konusu olmaktadır. Ar-Ge harcamaları, teknolojik yeteneğin gelişimine katkı sağlamakta, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişine de olanak tanımaktadır. Bu sayede

teknoloji yatırımları artmakta ve teknolojiye dışa bağımlılık azalmaktadır (Taş, Taşar ve Açcı, 2017: 199).

Ar-Ge faaliyetleri, bir ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gereksinim duyduğu hizmet, uygulama ve sorun çözümüne yönelik yeni bir metot veya bakış açısı olarak nitelendirilmektedir. 21. yüzyılda artan üretim kapasitesi bilişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, birey ve toplumun beklentilerindeki değişimler ile yeni teknolojiye dayalı üretim süreçlerinin uygulanabilirliği tüm alanlarda hızlı bir dönüşümün gerçekleşmesine yol açmıştır. Ülkeler bu dönüşüm dalgasına ayak uydurmak için Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu noktada Ar-Ge faaliyetlerinin en belirgin göstergelerinden olan Ar-Ge harcamaları, ülkelerin veya firmaların teknolojik yeteneklerini tanımlarken sıklıkla kullanılan bir unsur olarak dikkati çekmektedir. Ar-Ge harcamaları yeni ürün ve üretim metotlarının geliştirilmesi, mevcut veya ithal teknolojilerin daha efektif kullanılması, güncellenmesi veya dönüştürülmesi gibi faaliyetlerin dinamiğini oluşturmaktadır (Güzel, 2009: 30-31).

İktisadi büyümenin temel belirleyicilerinden biri olan ve düşük marjinal maliyetler yaratan teknoloji yoğun üretim teknikleri ile üretimde verimlilik artışı sağlanmaktadır. Teknoloji yoğun üretim, ürünlerin daha nitelikli ve kaliteli bir hal almasına yol açması yönüyle, bir yandan iktisadi büyümeye neden olurken diğer yandan rekabet gücünü arttırmaktadır. Bu nedenle iktisat yazınında teknolojik gelişim, yenilikçi üretim metotları, bilgi ekonomisi ve Ar-Ge faaliyetlerini dikkate alan birçok büyüme teorisi üretilmiştir.

Klasik yaklaşım iktisadi büyümeyi sermaye stoku artışı, makineleşme ve iş bölümünün gelişimine dayandırmakta ve üretim artışının teknolojik ilerleme ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu durumda sermayenin etkin kullanımı, maliyetlerin azalmasına ve karlılığın artmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda da daha fazla sermaye birikimi ve yatırım artışı ile iktisadi büyüme gerçekleşmektedir (Özel, 2012: 64).

Öncülüğünü Robert M. Solow ve Kenneth J. Arrow'un yaptığı neoklasik büyüme teorisi ise teknolojik ilerlemeyi "yaparak öğrenme" (learning by doing) sürecinin tümünü kapsayan sermaye ile ilişkilendirmektedir. Bilgi üretiminden kaynaklanan getirinin firmaların faaliyetlerinden doğan getirilerden daha önemli olduğunu savunan Arrow, bu noktada bilgi üretimi için eğitimin önemine değinmiş ve bilginin iş başındaki deneyimlerden de elde edilebileceğini vurgulamıştır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 34). Solow'un neoklasik büyüme modeli ise; dışa kapalı ekonomi, tam rekabetçi piyasalar, rasyonalite ve üretim teknolojisi varsayımlarına dayanmaktadır. İş gücündeki ve teknolojiye bağlı değişimin dışsal olarak yer aldığı modelde Solow, teknolojiyi kişi başına gelirdeki artışı sağlayan faktör olarak tanımlayarak kişi başına üretim ve tüketim oranlarının birlikte artış gösterdiği dengeli büyüme çizgisine ulaşmanın anahtarı olduğunu vurgulamaktadır (Ercan, 2002: 130).

Romer ve Lucas'ın öncülüğünde gelişen içsel büyüme teorisi ise, büyümenin iktisadi sistemin kendi iç dinamiklerinin ve faktörlerinin etkileşimi ile gerçekleştirilebileceği anlayışına dayanmaktadır. Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk içsel büyüme modelinin kurucusu olan Lucas, fiziki sermaye ile teknolojik gelişmeleri neoklasik üretim fonksiyonu çerçevesinde yeniden kurgulamıştır. Teknolojinin ekonomik büyümedeki yerinin yadsınamayacağını belirten Lucas, teknoloji kullanımının daha az sayıda işçi ile daha fazla üretim yapılabilmesini mümkün kılması yönüyle büyümenin itici gücü olduğunu vurgulamıştır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 36). Romer'e göre teknolojik gelişmeler ekonomik büyümenin odağını oluşturmaktadır. Teknoloji üretiminin geleneksel mallardan ayrı olarak incelendiği model, üç önermeye dayanmaktadır. Bu önermelerden ilki, teknolojik üretimin kısmen dışlanabilir olmasıdır. İkincisi, teknolojik gelişmenin bilinçli faaliyetler sonucunda ortaya çıkmasıdır. Teknolojinin yeniden üretimi veya kullanımının sifıra yakın maliyete sahip

olması fikrinin etrafında ileri sürülen son önerme ise, teknoloji girdisinin üretim maliyetinin kendisinin ilk sabit maliyetine eşit olduğudur. Bu kapsamda Romer, rekabetçi piyasa şartlarının teknolojik gelişmeyi artırıcı bir etken olmadığını ortaya koymaktadır. Romer, Ar-Ge çalışmaları neticesinde ortaya çıkan her yeni bilginin bir sonraki teknolojik yeniliğin kaynağını oluşturduğunu savunmaktadır. Grossman ve Helpman ise, dikey ürün geliştirme dedikleri yöntemle her yeni ürünün bir öncekini eski kılan niteliğe sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Romer'in yatay ürün geliştirme modelinden farklı olarak girişimciler daha kaliteli ürün üretmek için yarışacaklardır ve bu yarış esnasında her ürün kendi bilgi stokunu oluşturacaktır. Romer ile Grossman ve Helpman arasındaki yatay ve dikey ürün geliştirme yorumunun farklılığı, teknoloji geliştirme faaliyetlerinin ekonomik büyümenin itici gücü olduğu fikrinin değişmesine yol açmamaktadır (Yardımcı, 2006: 102-103).

Ar-Ge'nin içsel büyüme modellerinin itici gücü olarak kabul edilmesi, özel ve kamu kesiminin Ar-Ge harcamalarına önem vermesine neden olmuştur. Bu durum, Ar-Ge harcamaları ile teknolojik yenilik, verimlilik ve büyüme ilişkisine yönelik geniş bir literatürün de oluşmasına yol açmıştır (Genç ve Atasoy, 2010: 28).

Ekonomik faaliyetlerdeki başarının temel faktörü olarak kabul edilen teknolojik değişim, yeni piyasaların gelişmesine de olanak tanımaktadır. Beşeri ilerleme ve iktisadi kalkınmanın en önemli belirleyicilerinden biri olan teknoloji hem verimlilik hem de kalite artışı sunmaktadır (Akin, 2001: 246). Teknolojik gelişme Ar-Ge harcamaları ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Ürün ve üretim süreçlerine yönelik yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan Ar-Ge faaliyetleri, bir yandan ürünlerin kalitesini artırırken, diğer yandan da maliyetlerin azalmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum sanayinin gelişimine ve sonrasında da iktisadi büyümeye yol açmaktadır. Yarattığı yüksek katma değerden ötürü yüksek teknoloji ihracatının toplam ihracat içindeki payını artırmak özellikle gelişmekte olan ülkeler için gereklilik olmaktadır. Ayrıca kişi başına düşen gelir ile ekonomik büyüme arasındaki farklar incelendiğinde ülkelerin teknolojik altyapı, doğal kaynak, beşeri sermaye, birim iş gücü ile iktisadi ve siyasi istikrarının oynadığı rol açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmesi için teknoloji transferlerini, eğitim harcamalarını ve Ar-Ge yatırımlarını artıracak teşviklerde bulunması gerekmektedir. Uzun dönemli ekonomik büyüme sağlamanın yanı sıra yarattığı dışsallıklarla Ar-Ge harcamalarının diğer etkenlere göre daha fazla öne çıktığı görülmektedir (Özkan ve Yılmaz, 2017: 2).

Ar-Ge faaliyetleri, nüfusun eğitim seviyesinin artırılması ve buna bağlı olarak bilimsel çalışmaların gelişmesi ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin profilleri incelendiğinde, eğitim seviyesinin yüksek olduğu bir demografik yapıya sahip oldukları görülmektedir. Buna bağlı olarak da teknolojik yeniliklerin yaratılması ve geliştirilmesi süreçlerinde diğer ülkelere üstünlük sağladıkları görülmektedir. Sanayileşme sürecini tamamlamış gelişmiş ülkelerin Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payları incelendiğinde ise %2-3 dolaylarında bir orana sahip oldukları belirlenmektedir. Bu noktada Ar-Ge harcamalarına ayrılan pay ile ülkenin teknolojik gelişiminin pozitif bir korelasyona sahip olduğu söylenebilmektedir (Taban, 2008: 21).

Ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerinin yoğunluğunun tespit edilmesinde Ar-Ge harcamaları, Ar-Ge personel sayıları, patent sayıları ve bilimsel yayın sayıları gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Shefer ve Frenkel'e göre (2005: 25) gerçekleştirilen Ar-Ge harcamaları ile yaratılan yenilikler iktisadi büyümeye ivme kazandırmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar da endüstriyel alanlarda gerçekleştirilen inovasyonun ekonomik gelişme ve bölgesel kalkınmada oynadığı rolün önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Ar-Ge faaliyetleri ile firmaların rekabetçiliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda uzun vadede firma verimliliğinin Ar-Ge harcamalarının düzeyi ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Ar-Ge harcamaları ile uzun vadede verimliliklerini artıran firmalar mevcut ve potansiyel rakiplerine karşı ciddi bir avantaj

elde etmektedirler. Bu paralelde gerek mikro gerek makro seviyede büyüme gerçekleşmektedir (Ghaffar ve Khan: 2014: 359).

3. TÜRKİYE’DE AR-GE HARCAMALARI

Sürdürülebilir büyüme ve uluslararası rekabet gücü elde etme hedefine yönelik olarak Türkiye’nin teknolojik gelişmeleri ve yenilik iktisadını yakından takip etmesi ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesi gerekmektedir. Bu hedeflere ilişkin politikaların hayata geçirilmesinde Ar-Ge faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, T.C. Maliye Bakanlığı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve Türk Patent Enstitüsü, Ar-Ge faaliyetlerinin artırılmasına yönelik politika ve strateji üreten kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu kurum ve kuruluşlar, başta teşvik ve destek programları ile Ar-Ge faaliyetlerinin artmasına ve sürdürülebilir olmasına önemli katkı sunmaktadır.

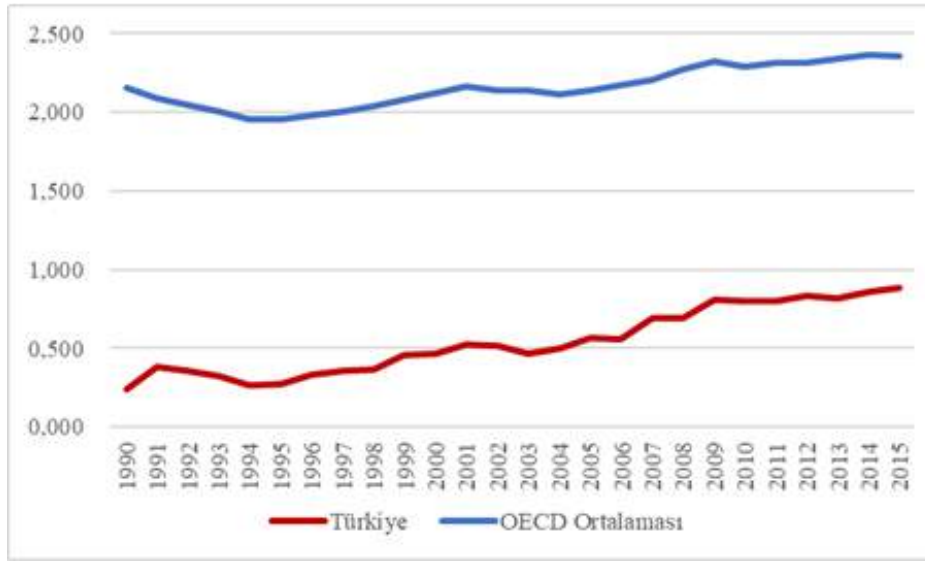
Cumhuriyetin kurulduğu tarihlerde Türkiye’nin sanayileşme stratejisinin en önemli sacayaklarını yurt dışına öğrenci gönderilmesi ve yurt dışından akademisyen transferi oluşturmuştur. Ardından Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile teknolojik gelişmeler takip edilmeye başlansa da ciddi anlamda bilim ve teknoloji politikaları 1960’larda atılmış ve en önemli gelişmeler de 1980’li yıllardan sonra kaydedilmiştir. Üniversitelerin araştırma potansiyelinin geliştirilmesi ise yakın döneme kadar mümkün olmamıştır. Bilim ve teknoloji politikalarında ilk yapılanma planlı dönem ile başlamış ve yapılanma faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak TÜBİTAK öncelikli rolü üstlenmiştir. Bu döneme ilişkin Türkiye’nin bilim ve teknoloji politikalarının ana hatları “doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı araştırmaların, ekonomik ve toplumsal fayda yaratmaya yönelik herhangi bir öncelik gözetilmeksizin teknoloji meselesi pek fazla dikkate alınmadan desteklenmesi” şeklinde ifade edilmektedir. 1983 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu’nun kurulmasının ardından 20 yıllık Türk Bilim Politikası’nın yayımlanmasıyla önemli bir eşik daha atlanmıştır. Yüksek teknoloji kavramı ise Kalkınma Planlarına 80’li yılların sonuna doğru dahil olurken, teknoparkların kurulması hususu ise ilk defa Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almıştır. 2000’li yılların başlamasıyla birlikte ise iş birliği olanakları, teknoloji ve bilginin yayılmasına olanak tanıyan özel teknoloji ve inovasyon ağları da aktifleşmiştir. Ar-Ge göstergelerinden biri olan personel sayısını ve Ar-Ge verimliliğini artırmak gibi amaçlar doğrultusunda yurtdışında doktora yapmak üzere öğrenciler gönderilmiş, üniversitelerin ise yenilik ekosistemi içerisinde yer alması ancak teknoloji geliştirme bölgelerinin kurulmasını, geliştirilmesini, yönetimini ve denetlenmesini düzenleyen Teknoloji Bölgeleri Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Teknolojik olarak dışa bağımlı bir profile sahip olan Türkiye gibi ülkelerde iş birliği arayışlarının endüstri odaklı girişimlere yönelik olması pek sık gözlenmemektedir. Firmaların geleneksel üretim süreçleri ve ürünleri tercih etmeleri ise küresel rekabet ortamında ucuz iş gücü gibi avantajları olsa da üstünlük için yeterli olmamaktadır (MÜSİAD, 2012: 71-72).

21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türkiye’de Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri oldukça önemli hale gelmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Önceki dönemlerin aksine yalnızca büyük işletmeler değil, mikro ölçekli işletmeler de Ar-Ge çalışması yapan kişi ve kuruluşlara sağlanan geri ödemeli veya geri ödemesiz desteklerin neticesinde faaliyetlerine başlamışlardır. Türkiye’nin rekabet gücünün geliştirilmesi, firmaların Ar-Ge’nin öneminin bilincine varması için düzenleyici kurumların destekleri, Ar-Ge harcamalarını direkt olarak etkileyen doğrudan veya dolaylı teşvik, indirim ve diğer desteklerle mümkün kılınmıştır (Fidancı, 2017: 70-71).

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı’nın (SETA) (2014) “Yeni Ekonomi: Ar-Ge ve İnovasyon” başlığıyla yayınladığı raporunda, Ar-Ge ve inovasyon hareketleri

açısından 21. yüzyılda önemli kazanımlar elde etmesine rağmen Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki sıralamalarda geride kaldığı ve orta gelir tuzağına yakalanmadan 2023 hedeflerine ulaşabilmesi için bu alanlarda ciddi atılımlar yapması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu noktada Ar-Ge faaliyetlerinin artması için hükümet tarafından sağlanacak teşvik ve destekler de sürdürülebilir büyümenin gerçekleşebilmesi için elzem olmaktadır. Bu bağlamda, üniversitelere verilen araştırma desteklerinin yanında ilgili düşünce kuruluşlarının da teşvik edilmesi Ar-Ge faaliyetlerinin gelişiminde önemli bir unsur olarak görülmektedir. Son yıllarda özellikle TÜBİTAK bünyesindeki Ar-Ge programlarına bakıldığında, çalışmaların çoğunlukla sanayi ve üniversitelere yönelik yeni ürün üretilmesi, mevcut ürünün iyileştirilmesi, kalite veya standardın yükseltilmesi, maliyet düşürücü tekniklerin geliştirilmesi gibi projelerin desteklendiği görülmektedir.

Şekil 1. 1990-2015 Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (Türkiye ve OECD Ortalaması)

Kaynak: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OECD üyesi ülkelerin Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı incelediğinde, Türkiye'nin 2006-2015 yılları arasında sürekli artış eğilimi gösterdiği, ancak buna rağmen %2 dolaylarında olan OECD ortalamasının yarısından bile daha düşük seviyede olduğu görülmektedir. Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü koruyabilmesi ve sürdürülebilir büyüme hedefine erişebilmesi için en azından OECD ortalamasına yakın oranda Ar-Ge harcaması gerçekleştirmesi gerekmektedir. Tüm teşvik, indirim ve diğer desteklere rağmen yıllar içerisinde Ar-Ge'ye ayrılan paylar ihtiyaç duyulan düzeylerde gerçekleşmemiştir.

Tablo 1. 1990-2015 Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

Yıl	Türkiye	OECD Ortalaması	Yıl	Türkiye	OECD Ortalaması
1990	0.236	2.159	2003	0.469	2.137
1991	0.384	2.086	2004	0.502	2.111
1992	0.356	2.048	2005	0.569	2.140
1993	0.322	1.995	2006	0.557	2.171
1994	0.263	1.950	2007	0.692	2.206
1995	0.276	1.951	2008	0.693	2.277
1996	0.328	1.978	2009	0.809	2.325
1997	0.357	1.998	2010	0.799	2.286
1998	0.362	2.032	2011	0.800	2.318
1999	0.456	2.074	2012	0.832	2.313
2000	0.468	2.117	2013	0.818	2.338
2001	0.526	2.155	2014	0.861	2.361
2002	0.513	2.131	2015	0.882	2.357

Kaynak: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

Türkiye’de Ar-Ge personel sayısı ve toplam patent sayılarının yer aldığı Tablo 2 incelediğinde ise, 2001 yılından 2015 yılına kadar toplam Ar-Ge personel sayısının 3, toplam patent sayısının ise 6 kat civarında arttığı görünmektedir. Ar-Ge personel sayısı ve toplam patent sayısının bu denli artmış olmasına karşın, Tablo 1’de görüldüğü üzere GSYİH içindeki Ar-Ge payının aynı orada sıçrama gerçekleştirememiş olması, Ar-Ge kaynaklarının akışkanlığını sağlayacak ortamın henüz yerleşmemiş olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Ar-Ge Personel ve Toplam Patent Sayıları (2001-2015)

Yıl	Ar-Ge Personel Sayısı	Patent Sayısı
2001	75 960	3214
2002	79 958	1874
2003	83 281	1152
2004	86 680	2262
2005	97 355	3461
2006	105 032	5165
2007	119 738	6189
2008	125 142	7137
2009	135 043	7241
2010	147 417	8343
2011	164 287	10241
2012	184 301	11599
2013	196 321	12055
2014	213 686	12375
2015	224 284	13958

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Sürdürülebilir bir büyümenin ve refah artışının sağlanabilmesi için üretimde teknoloji kullanımını payını artırması gereken Türkiye'nin OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında yıllar içerisinde yeterli Ar-Ge harcaması gerçekleştirmediği görülmektedir. Fakat, GSYİH içindeki Ar-Ge harcamalarının oranı her ne kadar uluslararası rekabette konum elde edebilmesi için gerekli düzeyin altında olsa da artan bir trend izlemektedir. Bu bağlamda Türkiye üzerine yapılacak ampirik değerlendirmede öncelikle Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ve sonuçlarının yer aldığı literatüre yer verilecektir. Daha sonra Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik harcamalar ile büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi araştırılacaktır.

4. LİTERATÜR

Türkiye'de Ar-Ge harcamaları ile büyüme ilişkisinin açıklanmasına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde birbirinden farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları ve bu çalışmalarda elde edilen bulgular şu şekildedir:

1998-2015 dönemi verileri ile Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye etkisini inceleyen Duman ve Aydın (2018), VAR Analizi tekniği ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Ar-Ge harcamaları ile büyümenin doğrusal ve tek yönlü ilişkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre Ar-Ge harcamalarındaki artış GSYİH'de artışa yol açarken, Ar-Ge harcamalarındaki azalış da GSYİH'de azalışa sebep olmaktadır.

Türkiye'de patent, Ar-Ge yatırımları, ihracat ve büyüme ilişkisini 1990-2015 dönemi verilerini kullanarak inceleyen Alper (2017), değişkenler arasında doğrusal ve tek yönlü ilişki saptamıştır. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi sonuçlarına göre ise yüksek teknoloji ürün ihracatı, patent sayısı ve Ar-Ge harcamalarının negatif ve pozitif bileşenlerinden, ekonomik büyümenin negatif ve pozitif bileşenlerine doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden yüksek teknolojik ürün ihracatı ve Ar-Ge harcamalarına doğru pozitif bileşenlerde nedensellik belirlenmiştir.

Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testlerinin yardımıyla Türkiye'de 2000-2015 dönemi için Ar-Ge harcamaları ile reel GSYİH artışı arasındaki ilişkiyi inceleyen Duman (2017), Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arası uzun dönemli ilişki tespit etmiştir. Hata düzeltme modeline dayalı Granger Nedensellik Testiyle ise Ar-Ge ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca patent, marka, faydalı model, tasarım sayısı gibi ekonomik çıktılar ile büyüme arasında tek yönlü nedensel ilişki tespit etmiştir.

Türkiye'de Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi 2010-2014 dönemi verileri ile inceleyen Kesikoğlu ve Saraç (2017), Türkiye'de Ar-Ge harcamaları ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir nedensellik ilişkisini saptamışlardır.

Kutbay ve Öz'ün (2017) Türkiye ve seçilmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1999-2016 dönemi için panel veri modeliyle inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'de Ar-Ge harcamalarında yaşanan %1'lik artışın milli geliri %1,98 oranında artırdığını tespit etmişlerdir.

Avrupa Birliği üyesi 12 ülke ve Türkiye'de 1996-2015 dönemi için gerçekleştirdikleri çalışmalarında Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi yöntemini kullanan Özkan ve Yılmaz (2017), GSYİH'den Ar-Ge'ye tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmışlardır

1999-2015 döneminde BRICS-T ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye oranının büyüme oranı hızı ile ilişkisini inceleyen Sökmen ve Açı (2017), panel veri yöntemiyle yaptıkları analiz sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Tarı ve Alabaş'ın (2017) 1990-2014 dönemi için Ar-Ge harcamaları ve iktisadi büyüme ilişkisini ARDL Modeli ile inceledikleri araştırmalarında gerek kısa dönemde gerek uzun dönemde Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYİH üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye etkisini 2005-2015 dönemi için inceleyen Taş, Taşar ve Açı (2017), sanayi üretim endeksi ve Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı değişkenlerini kullandıkları çalışmalarında GSYİH'den Ar-Ge harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi saptamışlardır. Çalışma sonucuna göre GSYİH'ye gelen negatif bir şoka Ar-Ge harcamalarının verdiği tepki yaklaşık dört dönem negatif şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca değişkenler birbirlerini yaklaşık %20 oranında açıklama derecesine sahiptirler.

Sungur, Aydın ve Eken (2016), 1990-2013 dönemi için Türkiye'de Ar-Ge, inovasyon, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Seriler arası eşbütünleşme ilişkisinin tespit edildiği çalışmada Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi ile Ar-Ge'den büyümeye doğru nedensellik ilişkisi ortaya konulmuştur.

1998-2013 dönemi verileri ile Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli ile Ar-Ge Harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkileri araştıran Bozkurt (2015), uzun dönemde değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisi ve ayrıca büyümeden Ar-Ge'ye bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Tuna, Kayacan ve Bektaş (2015), Türkiye'de 1990-2013 dönemi için gerçekleştirdikleri çalışmalarında Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında gerek nedensellik ilişkisi ve gerekse eşbütünleşme ilişkisi tespit edememişlerdir.

Gülmez ve Akpolat (2014) ise Türkiye ve AB için dinamik panel veri yaklaşımı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Ar-Ge harcamalarındaki %10'luk artışın, kişi başı GSYİH'de %3,27 oranında artışa neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

1990-2011 dönemi için Türkiye'de Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen Özcan ve Arı (2014), panel veri analizi kullanmıştır. 15 OECD için gerçekleştirdikleri araştırmalarında gerek tüm panel gerek Türkiye için Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir.

1990-2012 dönemi için Türkiye'de Ar-Ge ve GSYİH ilişkisini inceleyen çalışmalarında Taban ve Şengür (2014), Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanmıştır. Çalışmalarında Ar-Ge harcamalarının uzun dönemde GSYİH'yi pozitif yönde etkilediği, kısa dönemde ise böyle bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye ekonomisinde 1990-2011 yılları arasındaki Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen Akıncı ve Sevinç (2013), Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi ile uzun dönemli ilişkileri denetlemiştir. Çalışmaları sonucunda uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşan Akıncı ve Sevinç, Granger Nedensellik Analizi ile Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

1990-2010 dönemine ait Ar-Ge harcamaları ile iktisadi büyüme verilerini kullanarak 21 OECD ülkesinde uzun dönemli ilişkileri araştıran Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), Pedroni ve Kao Eşbütünleşme, Pedroni DOLS ve FMOLS ile Canning-Pedroni Panel Nedensellik Testlerini uygulamış ve değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi saptamışlardır. Çalışma sonucunda Ar-Ge harcamalarının esnekliği %0,77 olarak hesaplanmış, panel genelinde çift taraflı nedensellik ilişkisi saptanmış ve uzun dönemde büyümeden Ar-Ge harcamalarına bir nedensellik ilişkisi ortaya konulmuştur.

Genç ve Atasoy (2010), 1997-2008 döneminde Türkiye'nin de dahil olduğu 34 ülkenin Ar-Ge harcamaları ve büyüme performansını panel veri yöntemi kullanılarak incelenmişlerdir. Araştırma sonucuna göre Ar-Ge yatırımlarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

1990-2008 döneminde Ar-Ge harcamaları ile büyüme ilişkisini analiz eden Korkmaz (2010), aralarında eşbütünleşme ilişkisi tespit ettikleri değişkenlerin uzun dönemde birbirini etkilediğini ortaya koymuştur.

Samimi ve Alerasoul (2009), 20 gelişmekte olan ülkede Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi 2000-2006 dönemi için panel data analizi incelemişler ve ilgili ülkelerde olumlu bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yu-ming vd (2007), Çin'de Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi 1953-2004 dönemi için Granger nedensellik testi ve Johansen eşbütünleşme testi ile araştırmışlar ve sonuç olarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit etmişlerdir. Çalışma sonucu uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisini göstermektedir.

Zachariadis (2004), 10 OECD ülkesinde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 1971-2004 dönemi için regresyon analizi ile araştırmış ve sonuç olarak Ar-Ge harcamalarının verimlilik ve büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sylwester (2001) Ar-Ge ile büyüme arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon yöntemi ile incelemiş ve 20 OECD ülkesinde değişkenler arasında güçlü bir ilişkiye ulaşamazken, G-7 ülkelerinde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

5. TÜRKİYE'DE AR-GE HARCAMALARI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1. Veri Seti ve Yöntem

Türkiye'de Ar-Ge harcamaları (ARGE) ile büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada Ar-Ge Harcamaları (ARGE) ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) verileri Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün veri tabanından alınmıştır. Öncelikle Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ile serilerin durağanlık analizleri yapılmıştır. Sonrasında Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmış ve ardından Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik testi ile tespit edilen uzun dönemli ilişkinin yönü incelenmiştir. Analizde E-Views 10.0 programından yararlanılmıştır.

5.2. Bulgular

Çalışmada yer verilen serilerin durağanlık analizi Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi ile gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ait ADF t-istatistiğinin mutlak değerleri %5 anlam seviyesinde MacKinnon mutlak değerlerinden daha küçük olduğundan, değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. Bu nedenle değişkenlerin birinci farkları alınarak sınama tekrarlanmış ve test sonuçlarına göre olasılık test kritik değerlerinin mutlak değerlerinin ADF-t istatistik değerlerinden küçük olduğundan birinci farkları alınan serilerin durağan olduğuna karar verilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları

Değişkenler	Düzeyde Sabit Terimli ve Trendli ADF-t İstatistiği	I. Farklara Göre Sabit Terimli ve Trendli ADF-t İstatistiği
ARGE	-2.095331 (0) -3.603202*	-6.181916 (0) -3.612199*
GSYİH	-2.225696 (0) -3.603202*	-5.235847 (0) -3.612199*

*MacKinnon kritik değerlerini ifade etmektedir.

Geleceğe yönelik güvenilir ve sağlıklı tahminlerin yapılması için VAR Modelinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin ele alınması gerekmektedir (Akan ve Kanca, 2015: 12). Bu çalışmada Son Tahmin Hatası Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ve Olabilirlik Oranı (LR) kriterlerinden yararlanılarak optimum gecikme süresi dört olarak belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğuna dair testlerin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	24.34055	NA	0.000367	-2,234055	-2.134482*	-2,214617
1	26.15723	3.088358	0.000459	-2,015723	-1,717003	-1,95741
2	29.95818	5.701421	0.000476	-1,995818	-1,497952	-1,898629
3	32.52292	3.334169	0.000572	-1,852292	-1,15528	-1,716228
4	44.24420	12.89341*	0.000285*	-2.624420*	-1,728261	-2.449481*
5	47.43258	2.869540	0.000354	-2,543258	-1,447953	-2,329443

Değişkenler arasında olabilecek uzun dönemli ilişki Johansen Eşbütünleşme Analizi ile tespit edilmektedir. Burada y_t , $n \times 1$ düzeyinde durağan olmayan değişkenlerin gözlem vektörünü π ve π_i ise $n \times n$ düzeyinde katsayı matrislerini ifade etmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki π matrisinin rankı ile ortaya konulmakta, bağımsız eşbütünleşme vektör sayısına eşit olmaktadır. π 'nin rankının 0'a eşitliği değişkenlerin eşbütünleşik olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Sıfır hipotezi, $r=0$ şeklinde eşbütünleşmenin olmadığı, genel alternatif hipotez $r>0$ eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Bu yöntemde, maksimum özgül değer (Max-Eigen) ve rank (İz) testi olmak üzere iki test geliştirilmiştir (Özer ve Erdoğan, 2006: 101).

$$\Delta y_t = \sum_{i=1}^{k-1} \pi_i \Delta y_{t-1} + \pi y_{t-k} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Tablo 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İz (Trace) Testi	Ko-entegre Vektör	Özdeğer İstatistiği	İz İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri	
	$r \leq 0$		0.676187	28.23114	18.39771	0.0015
$r \leq 1$		0.247209	5.679359	3.841466	0.0172	
Maximum Eigenvalue Testi	Ko-entegre Vektör	Özdeğer İstatistiği	Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri	
	$r \leq 0$		0.676187	22.55178	17.14769	0.0074
	$r \leq 1$		0.247209	5.679359	3.841466	0.0172

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü analize konu olan serilerinin durağan olduğu varsayımına dayanan Granger Nedensellik Testi ile belirlenebilmektedir. Granger Nedensellik Testinin geçerli olabilmesi için serilerin eş bütünleşik olmamaları gerekmekte, serilerin eş bütünleşik olmaları halinde standart Granger Nedensellik Testi yerine Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik Testi yapılmaktadır. (Granger,1969: 424-438 ve Koyuncu, 2014: 10). Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki Johansen Eşbütünleşme Testi ile araştırılmış, iz testi ve maksimum özdeğer test istatistikleri %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğundan 2 eşbütünleşik vektör tespit edilerek sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç Ar-Ge harcamaları ve büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır (Tablo 5). Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesine yönelik olarak Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi yapılmıştır.

Tablo 6. Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken:GSYİH		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ARGE	9.727879	0,0453
Bağımlı Değişken:ARGE		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
GSYİH	18,42288	0.0010

Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Testi sonuçları ise Tablo 6'da yer almaktadır. Analiz Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğunu, uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ve büyümenin birbirinin nedeni olduğunu ortaya koymaktadır.

7. SONUÇ

Teknoloji yoğun üretim metotları, ekonomik büyümenin en önemli itici güçlerinden biridir. Üretimde verimlilik ve nitelik artışına yol açan teknoloji kullanımı, Ar-Ge harcamalarının ve faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının mevcut durumu, OECD ülkelerinin Ar-Ge harcamaları ortalamasının altında kalmaktadır. Son çeyrek yüzyılda sürekli artan bir eğilim göstermesine rağmen Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının henüz istenilen düzeyde olmaması, sürdürülebilir iktisadi büyümenin ve ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesi yolunda engel teşkil etmektedir. Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerinin arttırılmasına yönelik olarak çeşitli teşvik, indirim ve destekler olsa da bu alanda kayda değer bir artış gözlenmemiş ve uluslararası rekabet ortamında avantaj sağlayacak düzeyde bir performans oluşmamıştır. Ancak patent ve Ar-Ge personel sayısında yıllar içerisinde gözlenen artış, bu noktada uygulanan politikaların çok da sonuçsuz kalmadığını da göstermektedir.

Türkiye'de 1990-2015 döneminde Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada kullanılan Ar-Ge harcamaları ve gayri safi yurt içi hasıla değişkenleri öncelikle birim kök sınavına tabi tutulmuştur. Sonrasında gerçekleştirilen eşbütünleşme testi ile Ar-Ge harcamaları ve gayri safi yurt içi hasıla arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin yönü ise Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi ile araştırılmış ve sonuç olarak Ar-Ge harcamaları ile gayri safi yurt içi hasıla arasında uzun dönemde çift yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Bu bağlamda büyüme hedefinin gerçekleştirilmesinde Ar-Ge çalışmaları önem arz ederken, elde edilen büyümenin de Ar-Ge çalışmalarını beslediği görülmektedir. Çalışmanın sonucu sürdürülebilir bir büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'de Ar-Ge'ye daha fazla pay ayrılarak bu kapsamdaki harcamalarının arttırılması ve Ar-Ge çalışmalarının yaygınlaştırılması gereğini işaret

etmektedir. Genişletilecek Ar-Ge alışmaları ile yaratılacak yenilikler ve ileri teknolojiler sayesinde Türkiye’de üretimin ve verimliliğin artması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi, rekabet gücünün yükseltilmesi ve Türkiye’nin pazar payını artırması mümkün olacak, sağlanacak büyüme ile de Ar-Ge’ye daha fazla pay ayrılabilir ve sürdürülebilir bir büyüme gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda Ar-Ge politikalarının yapılandırılması, bu politikaların içerdiği teşvik ve desteklerin uygulama alanı bulabilmesi ve hayata geçirilmesi hususları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAN, Y. ve KANCA, O., (2015), Türkiye’de Dış Borçlanma, Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: VAR Yaklaşımı (1980-2013), *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (3), 1-22.
- AKIN, H.B., (2001), *Yeni Ekonomi: Strateji, Rekabet, Teknoloji Yönetimi*, Konya, Çizgi Kitabevi, ISBN: 9789758156467.
- AKINCI, M. ve SEVİNÇ, H., (2013), Ar&Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (27), 7-17.
- ALPER, A.E., (2017), Türkiye’de Patent, Ar-Ge Harcamaları, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Analizi, *3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)*, 9-11 November 2017, 17-26.
- BOZKURT, C., (2015), R&D Expenditures And Economic Growth Relationship in Turkey, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 188-198.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (2014), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalkınma%20Plan%C4%B1.pdf>, [Erişim Tarihi: 06.12.2018].
- DUMAN, E., (2017), Türkiye’de Reel GSYH, Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Çıktılar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 12-21.
- DUMAN, K. ve AYDIN, K., (2018), Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ile GSYİH İlişkisi, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(1), 49-66.
- ERCAN, N. Y., (2002), İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış, *Planlama Dergisi Özel Sayı - DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı*, 129-138.
- ERDOĞAN, S. ve CANBAY, Ş., (2016), İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-44.
- ERTÜRK, M., (2000), *İşletme Biliminin Temel İlkeleri*, İstanbul, Beta Yayınları, ISBN: 9789754864915.
- FİDANCI, N., (2017), Araştırma, Geliştirme (Ar-Ge) ve Tasarım Harcamalarının Vergisel Düzenlemeler ve Teşvikler Çerçevesinde İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 1, 69-90.
- FREEMAN, C. and SOETE, L., (2004), *Yenilik İktisadı*, Çev.: Ergun Türkcan, Ankara, TÜBİTAK Yayınları, 5. Baskı.
- GENÇ, M. C. ve ATASOY Y., (2010), Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 27-34.
- GHAFFAR, A. and KHAN, W.A., (2014), Impact of Research and Development on Firm Performance, *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(1) 357-367.
- GRANGER, W.J.C., (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37(8), 424-438.

- GÜLMEZ, A. ve AKPOLAT, AHMET G., (2014), Ar-Ge & İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği için Dinamik Panel Veri Analizi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-17.
- GÜLMEZ, A. VE YARDIMCIOĞLU, F., (2012), OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010), *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık, 163, 335-353.
- GÜZEL, S., (2009), Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 29-48.
- JOHANSEN, S., (1991), Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- KOCAMIŞ, T.U. ve GÜNGÖR, A., (2014), Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Karlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması, *Maliye Dergisi*, Haziran, 166, 127-138.
- KORKMAZ, S., (2010), Türkiye'de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi, *Journal of Yasar University*, 20(5), 3320-3330.
- KOYUNCU, F.T., (2014), Turizm Sektörünün Türkiye'nin Makroekonomik Performansına Katkısı: Ekonometrik Bir Çözümleme, *EconWorld2014@Prague International Conference in Economics*, 1-14.
- KESİKOĞLU, F. ve SARAÇ, Ş., (2017), Ar-Ge Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi: İBBS Düzey 1 Bölgelerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 617-627.
- KUTBAY, H. ve ÖZ, E., (2017), Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Vergi Teşvikleri Boyutuyla Ekonometrik Analiz, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2017, 173, 331-361.
- MÜSİAD, (2012), *Küresel Rekabet İçin Ar-Ge ve İnovasyon: Stratejik Dönüşüm Önerisi*, Araştırma Raporları 76, İstanbul.
- OECD, (2002). *Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları İçin Önerilen Standart Uygulama*, Frascati Kılavuzu.
- ÖZCAN, B. ve ARI, A., (2014), Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Maliye Dergisi*, 166, 39-55.
- ÖZEL, H.A., (2012), Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Bahar, 2(1), 63-72.
- ÖZER, M. ve ERDOĞAN, L., (2006), Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi, *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.
- ÖZKAN, G. ve YILMAZ, H., (2017), Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015), *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(1), 1-12.
- SAMIMI, A.J. and ALERASOUL, S.M., (2009), R&D and Economic Growth: New Evidence from Some Developing Countries, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3 (4), 3464- 3469.
- SETA, (2014), *Yeni Ekonomi: Ar-Ge ve İnovasyon*, Haz.: Erdal Tanas Karagöl ve Hatice Karahan, 82.

- SÖKMEN, F.Ş. ve AÇCI, Y., (2017), BRICS-T Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 83-100.
- SUNGUR, O., AYDIN, H.İ. ve EREN, M.V., (2016), Türkiye’de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 173-192.
- SYLWESTER, K., (2001). R&D And Economic Growth, *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4), 71-84.
- TABAN, S., (2008), *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*, Ankara, 1. Baskı, Nobel Yayınları.
- TABAN, S. ve ŞENGÜR, M., (2014), Türkiye’de Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 355-376.
- TARI, R. ve ALABAŞ, M.M., (2017), The Relationship Between R&D Expenditures and Economic Growth: The Case of Turkey (1990-2014), *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 1-17.
- TAŞ, Ş., TAŞAR, İ. ve AÇCI, Y., (2017), Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 197-206.
- TUNA, K., KAYACAN, E. ve BEKTAŞ, H., (2015), The Relationship Between Research & Development Expenditures and Economic Growth: The Case of Turkey, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195; 501-507.
- YARDIMCI, P., (2006), İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10(9), 96-115.
- YU-MING, W., LI, Z. and JIAN-XIA, L., (2007), Co-integration and Causality between R&D Expenditure and Economic Growth in China: 1953-2004, *International Conference on Public Administration*, 869-876.
- ZACHARIADIS, M., (2004), R&D-induced Growth in the OECD?, *Review of Development Economics*, 8(3), 423-439.

KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI VE KREDİ YURLAR KURUMU UYGULAMASI: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

THE PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP WITH CREDIT AND HOSTELS INSTITUTION PRACTICE: THE CASE OF CANAKKALE PROVINCE

Mehmet Emin KENANOĞLU *

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, TÜRKİYE, E-mail: mehmeteminkenanoglu@comu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1044-6674>

Geliş Tarihi: 4 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 25 Temmuz 2019

Received: 4 July 2019; Accepted: 25 July 2019

ÖZET

Kamu Özel Sektör Ortaklığı modeli kamu yatırımlarından kaynaklanan maliyetlerin azaltılması, özel sektörün konforunun kamu hizmetinde yaşatılması, riskin etkin dağıtılması, devletin sunacağı mal ve hizmetlerin yapım işlerinin bütçe yetersizliği nedeniyle ertelenmesinin veya yapılamamasının önüne geçmesi gibi birçok fayda doğurmaktadır. Bu çalışmada Kamu Özel Sektör Ortaklığı modeli ile kiralanan Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarındaki durum incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, Çanakkale ilindeki Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarının yöneticileri oluşturmaktadır. Yöneticiler ile yapılan görüşmeler neticesinde Kamu Özel Sektör Ortaklığı modeli ile kiralanan yurtların özellikleri, nitelikleri, ortaya çıkardığı etkileri, olumlu ve olumsuz yanları gibi durumların ortaya konması amaçlanmıştır. Literatürde yurt yapımında Kamu Özel Sektör Ortaklığı modelinin kullanılmasını konu alan spesifik bir çalışmanın olmaması ise çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel Sektör Ortaklığı, Kredi Yurtlar Kurumu, Çanakkale

JEL Kodları: H20, H52.

ABSTRACT

The Public Private Partnership model has many benefits such as reduction cost arising from public investments, ensure to comfort of the private sector in the public service, effective distribution risk, and to prevent postponement or inability of construction works of state goods and services due to insufficient budget. In this study, the situation in the Credit and Hostels Institution which is rented with Public Private Partnership model is examined and in this research interview technique as a qualitative research method was used. The participants of the study are the managers of the Credit and Hostels Institution in Canakkale province. As a result of the interviews conducted with the managers, it was aimed to reveal characteristics, qualities, effects, positive and negative aspects of the rented dormitories with the Public Private Partnership model in the literature the lack of a specific study on the use of Public Private Partnership model in the construction of dormitories. Hence increases the importance of the study.

Key Words: Public Private Partnership, Credit and Hostels Institution, Canakkale.

JEL Codes: H20, H52.

1. GİRİŞ

Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖSO), bütçe yetersizliği nedeniyle devletin sunmak istediği mal ve hizmetlerin aksamasını önlemeyi amaç edinen görece olarak yeni bir konsept olarak ifade edilmektedir. Bu finansman modelinin uygulamada hem avantaj hem de dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin, hükümetlere yeni mali alan yaratarak avantajlar sağlarken, doğurduğu mali riskler, şeffaflık ile sürdürülebilirlik noktasındaki endişeler ve bu modele ait tekil bir mevzuatın olmaması gibi birçok nokta, modelin dezavantajlarından bazılarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, KÖSO modeline ilişkin kavramsal çerçeve ve konu ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Temel amacı yatırım finansmanı olan bu modelin genellikle eğitim, sağlık, altyapı ve enerji gibi birçok sektörde kullanıldığı görülmektedir. Ancak 2008 yılında 351 sayılı Kredi ve Yurtlar Kurumu Kanununun 20. maddesine eklenen bir fıkra ile yurt yapımının da önü açılmıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada öncelikle geniş bir literatür taraması yapılmış, ayrıca derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak Çanakkale'deki 3 Kredi Yurtlar Kurumu (KYK) yurt yöneticisi ve Çanakkale İl Müdürlüğüne bağlı İdari İşler ve İnşaat Emlak Şube Müdürü ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde KÖSO modeli ile kiralanan yurtların özellikleri, nitelikleri, ortaya çıkardığı etkiler, olumlu- olumsuz yanları ve bu model ile faaliyete geçen yurtların sürdürülebilirlikleri gibi konularda görüşülen kişilerin deneyimlerden faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında hedeflenen; görüşülen kişilerin Çanakkale'deki KÖSO modeli ile kiralanan KYK yurt ve hizmetleri ile ilgili kanaatlerini ve bakış açılarını ortaya koymak olmuştur. KYK yurtlarının KÖSO modeli ile finansmanı konusunun literatürde sınırlı olması ve genellikle diğer sektörlerle yönelik çalışmaların yaygın olması konunun önemini arttırmaktadır.

2. KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI MODELİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İktisadi ve sosyal hayattaki ilerlemenin sağlanmasında önemli bir role sahip olan hükümetler ve kamu idareleri sahip oldukları eski geleneksel çalışma alışkanlıkları ile idari yapılarından kaynaklı olarak her zaman kendilerinden beklenen yeni görevleri yerine getirememişlerdir (Kesik ve Telli, 2014: 80). Yeni görevlerde yaşanan bu sorunların çözüm noktasında ise KÖSO ya da uluslararası alanda bilinen adıyla Public Private Partnership, yeni bir finansman modeli olarak ortaya çıkmıştır. Bu finansman modeli, yüksek sermaye isteyen enerji, sağlık, eğitim, ulaşım ve altyapı yatırımları gibi büyük projelerin yürütülebilmesine olanak sağlamıştır (Uygun, 2013: 25; CDC, 2018: 2).

KÖSO kavramına ilişkin uluslararası literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Tanımlama konusunda yaşanan bu durum, modelin kolaylıkla açıklanıp, anlaşılması noktasında bazı zorlukların doğmasına neden olmaktadır. Neredeyse her uluslararası kuruluş, modelin farklı bir özelliğine atıf yaparak, yeni bir tanımlama yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, sıklıkla yararlanılan Dünya Bankası tanımına göre; KÖSO modeli, “*Özel sektörün, risk ve yönetim sorumluluğu aldığı, kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması amacıyla, tarafların uzun dönemli yükümlülükleri üstlendikleri sözleşmeleri*” ifade etmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü yani OECD, bu modeli, “*Devletle bir veya daha fazla özel sektör oyuncusunun bir araya gelerek, tarafların farklı beklentileri çerçevesinde karşılıklı uzlaşma sağlanması sonucu ortaya çıkan anlaşma*” olarak tanımlamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 6). Kanada Konseyi KÖSO kavramını, “*Açıkça tanımlanmış kamu ihtiyaçlarını; kaynakların, risklerin ve karşılıkların uygun şekilde tahsisi yoluyla en iyi şekilde karşılamayı amaç edinen ve her bir ortağın uzmanlığı üzerine inşa edilen kamu ve özel sektörler arasındaki ortak girişim*” olarak ifade etmektedir (ACEC, 2010: 6). Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü ise; “*Kamu kurumları ve özel kuruluşların, ürün ve hizmetlerin üretimi ve sunulmasında daha fazla verimlilik elde etmek için kaynak, bilgi ve riskleri paylaştığı mekanizmalar*” olarak ifade etmektedir (Hartwich, 2007: vii). Yapılan tanımlamalardan hareketle, KÖSO modelini;

kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması amacıyla tarafların farklı beklentileri çerçevesinde inşa edilen, kaynak ve risklerin bir sözleşmeye dayandırılarak tahsis edildiği bir yapı olarak tanımlamak mümkündür.

Devlet ile özel sektör arasındaki işbirliğinin gelişimi, 16. yüzyılda devletin etkin rolünü belirlemeye çalışan iktisatçılar tarafından başlatılmıştır (Mostepaniuk, 2016: 385). Dünyadaki ilk KÖSO uygulamaları 17. ve 18. yüzyıllarda, ağırlıklı olarak kanal ve köprü yapımında, imtiyaz sistemiyle gerçekleştirilmiş olup bazı altyapı hizmetleri Avrupa’da 19. yüzyılda özel sektör tarafından kurularak işletilmiş; özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Fransa, İtalya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı ülkelerde karayolu ağlarının inşası ile yaygınlaşmıştır (Çınar vd., 2011: 219).

KÖSO modelinin ilk uygulandığı ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye’de uzun yıllardır özellikle Yap-İşlet-Devret modeli ile gerçekleştirilen projelerin hemen tamamı aslında bir KÖSO uygulaması mahiyetindedir. Özellikle enerji sektöründe, yenilenebilir enerji yatırımları, 3. köprü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü) ve 3. havalimanı (İstanbul Havalimanı) ile Gebze- Orhangazi- İzmir Otoyolu kamuoyunun oldukça aşına olduğu yatırımlardan bazılarıdır (DINAMO, 2018: 2). Türkiye’de KÖSO projelerinin yaygın kullanımı 1994 yılında çıkarılan 3996 sayılı “*Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılması Hakkında Kanun*” kapsamında gerçekleştirilen yatırımlara dayanmaktadır. KÖSO projeleri 3359 sayılı “*Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu*” ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu noktada Yap-Kirala modeli çerçevesinde bir dizi entegre sağlık kampüsünün hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca 652 sayılı “*Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kararname*” ile eğitim- öğretim tesislerinin ve 351 sayılı “*Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kanunu*” ile de yurt yapımının önü açılmıştır (Kesik ve Telli, 2014: 84).

KÖSO ile özellikle devletin sunacağı mal ve hizmetlerin, yapım işlerinin bütçe yetersizliği nedeniyle ertelenmesinin veya yapılamamasının önüne geçmek amaçlanmaktadır. Temel nedeni yatırım finansmanı olmak üzere, kamu yatırımlarından kaynaklanan maliyetlerin azaltılması, özel sektörün sağladığı konforun kamu hizmetinde yaşatılması, riskin etkin dağıtılması gibi faydalar tercih nedeni olmasını sağlamaktadır. Özel sektör açısından ise sahip olunan çeşitli imtiyazlarla yatırımın geri dönüşümü teminat altına alınmaktadır (Uygun, 2013: 25). KÖSO’dan beklenen yararların ortaya çıkması, ortakların en düşük maliyetle en fazla yarar sağlayabilmeleri için KÖSO felsefesinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu temelde sağlam bir çerçeve ortaya konulmalıdır. KÖSO, gerekli koşullar oluşturulup uygulama alanı ve etkinliği artırıldıkça kamu maliyesi üzerinde de önemli etkilere neden olduğu görülmektedir. Bu etkiler ise olumlu ya da olumsuz olması mümkündür. Bu olası etkilerden hangisinin daha baskın olacağı ise zamana ve yapılan işe göre değişim göstermektedir (Şahin ve Uysal, 2012: 157). KÖSO’nun sahip olduğu faydaları ifade etmek gerekirse (Çerçi, 2011: 19-20);

- İlave sermaye/kaynak temin etmek,
- Alternatif yönetim ve uygulama becerileri sağlamak,
- Geniş anlamda kamuya/tüketiciciye daha yüksek bir katma değer yaratmak,
- İhtiyaçların daha doğru belirlenmesini ve kaynakların optimal kullanımını sağlamak,
- Altyapı yatırımlarının hızlandırılması,
- Hızlı uygulama imkânı,
- Düşük toplam proje maliyeti,
- Daha iyi risk dağılımı,
- Performans için daha iyi teşvikler,
- Daha iyi hizmet kalitesi,
- İlave gelir yaratılması ve,
- Kamu yönetiminin iyileştirilmesidir.

KÖSO'ların başarılı olması için öncelikle işin arka planını araştırmak, potansiyel iş ortağının ilgi alanlarını öğrenmek, ortaklığa yönelik imaj ve motivasyon çalışmaları, sosyal ve çevresel sorumluluğu önemsemek ve mali yapı oldukça önemli görünmektedir (CDC, 2018: 4). Ayrıca ortaklardan her biri projeye bir şekilde değer katmalı, ortaklar hem risk, hem de getirileri paylaşmalı ve ortaklık uzun süreli ve ilişkiyel olmalıdır (Şahin ve Uysal, 2012: 158). KÖSO kurulduktan sonra ise iyi bir yönetimin sahip olması gereken bazı özellikler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, UNECE, iyi bir yönetime sahip olabilmesini ise 6 temel prensibe bağlamıştır. Bunlar (IBRD, 2014: 66-67);

- *Verimlilik:* Kaynak kullanımında israf, gecikme ve yolsuzlukların önlenmesi ile gelecek nesiller üzerine gereksiz yük yüklenmemesi,
- *Sorumluluk:* Politik aktörlerin eylemleri için topluma karşı ne ölçüde sorumlu olduklarının bilinmesi,
- *Şeffaflık:* Kararların şeffaf ve açık olması,
- *Kararlar:* İnsanlara zarar vermeden kuralların geliştirilmesi ve uygulanması,
- *Adalet:* Toplumun bütün bireylerine kurallar çerçevesinde eşit davranılması ve,
- *Katılım:* Tüm paydaşların sürece katılımı olarak ifade edilmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre, 1990-2016 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde KÖSO yöntemiyle toplam 2,6 trilyon Amerikan doları (USD) tutarında 7.132 adet proje gerçekleştirilmiştir. Yine Dünya Bankası, 1990-2015 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde en fazla proje stokuna sahip ilk 10 ülkeyi şöyle sıralamaktadır (TASAV, 2017: 1-2);

- Brezilya - 517 milyar USD
- Hindistan - 343 milyar USD
- Türkiye - 165 milyar USD
- Rusya - 155 milyar USD
- Çin - 145 milyar USD
- Meksika - 142 milyar USD
- Arjantin - 98 milyar USD
- Filipinler - 73 milyar USD
- Endonezya - 72 milyar USD
- Şili - 69 milyar USD

Dünya Bankası verilerinde görüldüğü üzere KÖSO uygulamaları Türkiye'de oldukça önemli boyuta ulaşmıştır. Türkiye'de uygulanmakta olan; Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet, Yap-Kirala-Devret ve İşletme Hakkı Devri gibi modelleri de içine almakla birlikte, Tasarla-Yap-İşlet, Yap-Sahiplen-İşlet, İlave Yatırım Yap-İşlet-Devret ve Özel Sektörle Şirket Kurma gibi henüz uygulanmayan farklı işbirliği modellerini de kapsamaktadır (Çerçi, 2011: 13-14). Türkiye'de 1986 yılından itibaren gerçekleştirilen KÖSO yatırımlarının bedelleri ve sektörel dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: KÖSO Sektörel Dağılımları ve Proje Bedelleri (USD) (1986-2018)

Sektör	Proje Sayısı	Sözleşme Bedeli	Sözleşme Oranı (%)
Karayolu	42	20.151.695.474	14,41
Havaalanı	19	71.502.473.394	51,15
Yat Limanı ve Turizm Tesisi	17	1.797.258.621	1,28
Demiryolu	1	272.385.860	0,19
Kültür ve Turizm Tesisi	1	140.882.493	0,10
Gümrük Tesisi	16	469.140.067	0,33
Endüstriyel Tesis	2	1.432.806.660	1,02
Sağlık Tesisi	21	12.057.046.669	8,62
Enerji	89	28.837.517.331	20,52
Liman	22	2.736.143.726	2,63
Madencilik	8	366.665.763	0,26
Toplam	238	139.764.017.058	100,00

Kaynak: (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018).

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere, 1986 yılından 2018’e kadar olan süreçte toplamda 238 KÖSO projesi hayata geçirildiği ve bu projelerin toplamda yaklaşık 140 milyar USD’ye mal olduğu görülmektedir. Bu ortak yatırımlarının en önemli kısmı ise %51.15’lik pay ile havaalanı yatırımlardan oluşmaktadır. KÖSO, çoğunlukla altyapı projelerini yürütmeyi ya da kamuya hizmet sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tür taahhütler özel operatörleri ve kamu makamlarını kapsayan karmaşık yasal ve finansal düzenlemeleri içermektedir. Söz konusu düzenlemeler Avrupa Komisyonu’nun da ifade ettiği üzere çeşitli sektörlerde; ulaşım, enerji, altyapı, kamu güvenliği, atık yönetimi ve su dağıtımı alanlarında olmuştur (Talus, 2008: 347).

3. LİTERATÜR TARAMASI

KÖSO modeli ile ilgili literatür taraması yapılırken, bu model ile ilgili birçok çalışmanın varlığı dikkat çekmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kırgızistan, Hollanda, Birleşik Krallık ve Nijerya gibi birçok ülkede KÖSO uygulamalarına dair çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Türkiye’de ise bu modele ilişkin çalışmaların daha çok sağlık sektörüne yönelik olduğu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda, sağlık kampüslerinin mevzuat boyutu, şehir hastanelerinin hizmet kalitesinin memnuniyetinin ölçümü gibi çalışmalar söz konusudur. KÖSO modelinin ortaya çıkardığı olumsuz yanları inceleyen çalışmalarda ise şeffaflık ve kazanç yönündeki kaygılar, sürdürülebilirlik konusundaki endişeler, tek bir mevzuatın olmaması ve modelin genel olarak başarısız olduğu konuları tartışılmıştır. Ayrıca çalışmalarda, Avrasya Tüneli, Osmangazi ve Yavuz Sultan Selim Köprülerinin doğurduğu geçiş garantisi ve döviz riskinin varlığı gibi hazinenin sahip olduğu mali risklerin varlığına da işaret edilmiştir. Söz konusu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi adına model önerileri, modelin başarılı olmasına yardımcı olacak öneriler ve sürdürülebilirlik noktasındaki durumunun tartışılmasını konu alan çalışmalar da mevcuttur. Literatür taraması kapsamında yurt yapımında KÖSO modelinin uygulanmasına ilişkin bir çalışmaya rastlanılmamış ve yurt konusuna sadece birkaç çalışmada genel olarak çok kısa değinildiği görülmüştür. KÖSO konusunda yapılan literatür taramasını vermek gerekirse Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2: KÖSO Konusunda Yapılan Çalışmalara Dair Literatür Taraması

Araştırmacı(lar)	Çalışmanın Kapsamı
Alexandersson ve Hultén (2007)	KÖSO'da risk dağılımının önemli olduğu ifade edilerek kilitlenme ve gecikme sorunlarının yaşanmaması için sözleşme yapıları tartışılmıştır.
Moszoro (2010)	KÖSO'daki sermaye yapısının etkinliğini değerlendirilmesi için sunulan modelde farklı yönetsel becerilerin, bilgi aktarım şemalarının ve en uygun ortaklık yapısının nasıl belirlendiğini göstermektedir.
Verma (2010)	KÖSO sözleşmelerindeki rekabet ve şeffaflık yönlerine odaklanmaktadır. Bunun içinde Hindistan'daki hukuk uygulamaları ile uluslararası yasal çerçeveyi karşılaştırmakta ve devletin uygulayabileceği yasal yaptırımlarla ilgili önerilerde bulunmaktadır.
Yereli ve Kızıltan (2011)	Kırgızistan için birçok alana yayılan yatırımların yapılabilmesi için bir çözüm önerisi olarak KÖSO modelini önermiştir.
Yetgin (2011)	Kıyı yatırımlarında KÖSO modelinin uygulanabilirliğini, sektörün karşılaştığı riskleri, modelinin başarılı sonuçlara ulaşabilmesi için sunulan önerileri tartışmıştır.
Acartürk ve Keskin (2012)	Türkiye'de sağlık sektöründe KÖSO modelinin uygulanabilirliğini tartışarak, sağlık hizmetlerinin etkin kullanımının sağlanması açısından önerilerde bulunmuştur.
Karahanoğulları (2012)	KÖSO modelinin geleneksel kamu hizmet üretme modeline göre mutlak bir üstünlüğünün olmadığını ve bu modelin sahip olduğu başarısızlıkları tartışmıştır.
Şahin ve Uysal (2012)	KÖSO mantığı ve kamusal hizmetlerin piyasalaşma sürecindeki yerini tartışarak, kamu maliyesi üzerine olası etkilerini analiz etmiş ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliği noktasında önerilerde bulunmuştur.
Kahyaoğulları (2013)	KÖSO politikalarının kabul edilme ve uygulanma süreçlerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ele almıştır. Araştırmacı, gelişmekte olan ülke olarak Türkiye, gelişmiş ülkeye örnek olarak Birleşik Krallık uygulamalarını incelemiştir.
Kesik ve Telli (2014)	KÖSO uygulamalarına değinilerek bu modele ilişkin dünya uygulamaları incelenmiş ve Türkiye için bazı önerilerde bulunulmuştur.
Şahin (2014)	Gelişmekte olan ülkelerin mali alan yaratma noktasında önemli bir fırsat olarak gördüğü KÖSO'yu ve ortaya çıkardığı riskleri tartışmıştır.
Chisa ve diğ. (2015)	Nijerya için altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine değinerek yetersiz sermaye birikimi ve az gelişmiş inşaat sektörünün bir kurtarıcısı olarak KÖSO'yu ele almışlardır.
Tunç ve Özseraç (2015)	Türkiye'deki KÖSO modelinin iyileştirilmesine yönelik önerileri; yasal çerçevenin oturtulması, rekabetçi ve şeffah ihale prosedürlerinin oluşturulması ve merkezi bir kamu kurumuna öncelik verilmesi olarak ifade etmişlerdir.
Sundaram ve diğ. (2016)	Daha etkin çalışan bir KÖSO için yapılması gereken kurumsal yenilikler ve öneriler tartışılmıştır.
Alagöz ve Yokuş (2017)	KÖSO yatırımlarının sürdürülebilirliğini ile Türkiye'nin dış ekonomik dengesini bozabileceği konuları tartışılmıştır. Yapılan KÖSO yatırımlarının kısa vadede toplam talebi artırıcı etkisinin mali bir illüzyon yarattığını ifade eden araştırmacılar, KÖSO'ların ortaya çıkaracağı muhtemel olumsuzlukların giderilmesi için birtakım çözüm önerileri sunmaktadır.
Berksoy ve Yıldırım (2017),	KÖSO ile bağlantılı kurumlarda çalışan 178 katılımcı ile anket çalışması yürütülmüştür. Elde edilen bulgular ile KÖSO modelinin sahip olduğu dezavantajlar ve bu eksiklikleri gidermek adına birtakım önerilerde bulunulmuştur.
Çınar ve diğ. (2017)	KÖSO modeliyle Türkiye'de açılan şehir hastanelerindeki hizmet memnuniyeti, 250 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışması aracılığıyla ölçülmüştür.
Nederhand ve Klijn (2017)	Vatandaşların ve sosyal paydaşların KÖSO projelerinde ne derece yer aldıklarını, bunların hangi faktörleri hesaba kattığını, projelerin performans ve yenilikçiliği üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bunun için de Hollanda'daki KÖSO projelerine katılan 144 katılımcı ile anket çalışması yürütülmüştür.
Tekin (2017)	KÖSO yöntemini kullanan ülkelerin deneyimlerine değinen araştırmacı, Türkiye'deki sağlık sektörü uygulamalarına ilişkin genel bir değerlendirme sunmuştur.
Yusufoglu (2017)	Avrasya Tüneli, Osmangazi - Yavuz Sultan Selim Köprüleri ve bu projelere yönelik hazinenin koşullu yükümlülüklerini mali risk açısından değerlendirmiştir.
Ayhan ve Önder (2018)	Türkiye'de KÖSO ile yapılan entegre sağlık kampüslerinin mevzuat boyutu derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak araştırılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. YURT YAPIMINDA KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI MODELİ

KÖSO modeli ile birçok ülkede sağlık, ulaşım, altyapı, enerji, savunma, turizm, eğitim, adalet gibi alanlarda hizmetlerin üretildiği görülmektedir. Türkiye’de de benzer şekilde kamusal projelerin üretilmesinde yapılan sözleşme bedelleri değerlendirildiğinde (Tablo 1); ulaşım, enerji, sağlık tesisleri yatırımı ve limanların olduğu görülmektedir. Ancak 16.08.1961 tarih ve 351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kanununun 20. maddesine, 25.11.2010 tarihinde, 6082 sayılı Kanunla tıpkı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununda olduğu gibi bir madde eklenmesi yoluyla yurt binası ve tesislerinin kiralama karşılığı yaptırılması yöntemi eklenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 32-33). Bu sayede yurtların yapılması için bu modelin kullanılmasının kapıları açılmıştır. Bu kapsamda, 351 sayılı kanunun 20. maddesine eklenen fıkralar ile yurt yapımına ilişkin temel ifadeler yer almaktadır. Bu maddelerin içeriği ise şöyledir;

“Yapılmasının gerekli olduğuna Yüksek Planlama Kurulu tarafından karar verilen yurt binası ve tesisleri; Kurumca belirlenecek proje ve temel standartlar çerçevesinde, mülkiyeti kendisine, Kuruma ya da Hazineye ait olup Kuruma tahsis edilen taşınmazların üzerinde ihale ile belirlenecek gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerine kırkdokuz yılı geçmemek şartıyla belirli süre ve bedel üzerinden kiralama karşılığı yaptırılabilir.

Bu amaçla, üzerinde bina ve tesis yapılacak Hazineye ait taşınmazların üzerinde Kurumun talebi üzerine Maliye Bakanlığınca, Kuruma ait taşınmazların üzerinde ise Kurumca gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri lehine kırkdokuz yılı geçmemek şartıyla kira süresi kadar bedelsiz olarak bağımsız ve sürekli nitelikli üst hakkı tesis edilebilir. Bu taşınmazların tapu kütüğüne; üst hakkına konu taşınmazların üst hakkı süresince amacı dışında kullanılmayacağına, Maliye Bakanlığı ve Başbakanlık veya Kurumun bağlı olduğu Bakanlıktan izin alınmaksızın devredilemeyeceğine dair şerh konulur.

Kira bedeli ve kiralama süresinin tespitinde; taşınmazın gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerine ait olup olmadığı, Kuruma veya Hazineye ait taşınmazlar üzerinde bedelsiz olarak üst hakkı tesis edilip edilmediği, yatırımın maliyeti, kiralama konusu taşınmazın ve üzerindeki tesislerin bir kısmının veya tamamının işletilmesinin kiralayana verilip verilmeyeceği hususları dikkate alınır.

Bu şekilde yapılacak kiralama işlemlerine ait kira bedelleri Kurumun bütçesinden ödenir.” (351 sayılı Kanun, Ek fıkralar: 25/11/2010-6082/9 md.).

Söz konusu ifadelerden anlaşılacağı üzere ilgili maddeler kapsam olarak oldukça dar çerçevede bilgiler sunmaktadır. Bu da KÖSO modeli ile yaptırılan yurtlara ilişkin daha geniş çapta bilgi edinilmesi ve uygulamadaki durumun gözlemlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

5. KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI MODELİ İLE KİRALANAN KREDİ YURTLAR KURUMU YURTLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ALAN ARAŞTIRMASI

KÖSO ile devletlerin sunacağı mal ve hizmetlerin, yapım işlerinin bütçe yetersizliği nedeniyle ertelenmesinin veya yapılamamasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. KÖSO’nun temel amacı ise yatırım finansmanı olmak üzere, kamu yatırımlarından kaynaklanan maliyetlerin azaltılması, özel sektörün sağladığı hizmetlerdeki konforunun kamu hizmetinde de yaşatılması, riskin etkin dağıtılması gibi faydalar doğurmaktır. Bu nedenle bu çalışmada KÖSO modeli ile yürütülen KYK yurtlarındaki süreç incelenmiştir. Bunun içinde nitel araştırma yöntemi kullanılmış, Çanakkale’de KYK yurtları yönetiminde bulunan ve sürecin içerisinde aktif rol oynayan kişilerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

5.1. Araştırmanın Amacı

KÖSO ile kiralanan yurtların özellikleri, nitelikleri, ortaya çıkardığı etkiler, olumlu ve olumsuz yanları gibi etkilerinin KYK yöneticileri ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak araştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda genel olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Bu sorular;

- Ne ifade ettiği / mahiyeti / mantığı / diğer yurtlardan farkının ne olduğu,
- Avantajlarının neler olduğu,
- Dezavantajlarının neler olduğu,
- Kira maliyetlerinin nasıl hesaplandığı,
- Kamuoyunun bilgi düzeyi,
- Özel sektöre ne tür faydalar sağladığı,
- Özel sektörün karşılaştığı risklerin neler olduğu,
- Kamuya ne tür yararlar sağladığı,
- Kamunun karşılaştığı risklerin neler olduğu,
- Hukuki ve mali denetimlerin nasıl olduğu ve,
- KYK yöneticilerine sormayı unuttuğumuz ancak görüşme kapsamında önemli olduğunu düşündükleri konular hakkındaki fikirleri oluşturmuştur.

5.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye, KÖSO modelini ilk uygulayan ülkelerden biri olmasına rağmen yurtların kiralınmasında bu modelin kullanılması ancak 351 sayılı kanuna 2010 senesinde eklenen ek fıkralar ile sağlanmıştır. Literatür taraması kapsamında KÖSO modeli ile kiralanan yurtlara yönelik çalışmaların sayısının oldukça az olması, Çanakkale’de faaliyet gösteren 10 KYK yurdunun 6’sının KÖSO ile kiralınmış olması ve nitel araştırma kapsamında bu durumun değerlendirilmesi çalışmanın önemini arttırmaktadır.

5.3. Araştırma Alanı

Araştırma, Çanakkale ilinde yapılmıştır. Çanakkale ilinin seçilmesinde en önemli etken KÖSO modeli ile kiralanan birçok yurdun bulunması olmuştur. Nitekim Çanakkale’de bulunan 10 adet yurdun 6 tanesi KÖSO modeli ile kiralınmıştır. KÖSO kapsamında faaliyet gösteren yurtları belirtmek gerekirse; Biga Ahmet Bican Erkek Öğrenci Yurdu, Gelibolu Kız Öğrenci Yurdu, Terzioğlu Kız Öğrenci Yurdu, Safiye Hüseyin Kız Öğrenci Yurdu, Nusrat Erkek Öğrenci Yurdu ve Kerime Sultan Erkek Öğrenci Yurdu şeklindedir.

5.4. Araştırma Yöntemi

Araştırmada öncelikle literatür taraması kapsamında KÖSO modeliyle kiralanan yurtlara ilişkin genel teorik çerçeve çizilmiştir. Teorik çerçeve sonrasında modelin sağladığı avantajlar ve dezavantajlar ifade edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında KÖSO modeli ile kiralanan yurtlara ilişkin sürdürülebilirlik noktasında bir fikir sunulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi ile bu konuda deneyim sahibi olan kişilerin fikirlerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Çünkü sosyal bilimciler, sosyal yaşam hakkında bilgi edinmek için büyük ölçüde sözlü görüşmelere güvenmektedirler (Taylor vd., 2016: 102).

Nitel araştırma, bireylerin dünyayı nasıl gördüklerini ve yaşadıklarını incelemek amacıyla spesifik yöntemlerin kullanıldığı belirli bir konunun insani unsurlarını keşfetmek üzere tasarlanmıştır (Given, 2008: xxix). Bu yöntem, kendi bağlamında yaşanmış deneyimlere odaklanarak katılımcı bakış açılarını ve hikâyeleri yorumlamaktadır (Tracy, 2013: 5). Bu kapsamda görüşmelerde açık uçlu sorular sorulmuş ve kişilerin deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınması sağlanmıştır. Veriler

yorumlamanın yapılabilmesi için bağlamı yeteri derecede yansıtan doğrudan alıntılar içermektedir (Bütün ve Demir, 2014: 4).

5.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmada amaca uygun örneklem oluşturulmaya dikkat edilmiştir. Bu kapsamda, rastlantısal olmayan örneklem seçilmiştir. Örneklem oluşturulurken, KYK yöneticilerinden ulaşılabilenlerin hepsi ile görüşme yapılması hedeflenmiştir. Ancak Çanakkale genelinde 6 adet olan kiralık yurttan 3'ünün yöneticisi ve T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Çanakkale İl Müdürlüğü İdari İşler ve İnşaat Emlak Şube Müdürü ile görüşme yapılmıştır.

5.6. Araştırma Etiği

Derinlemesine görüşmeler yapılmadan evvel görüşülen kişilere çalışmanın mahiyeti hakkında ön bilgiler verilerek, araştırmanın amacı açıklanmış, görüşme esnasında kayıt cihazı ile isimlerinin kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Görüşülen kişilerin istememesi halinde ses kayıt cihazı ya da isimlerinin kullanılmayacağı özellikle belirtilmiştir. Görüşmecilere görüşmeyi istedikleri zaman sonlandırabilecekleri ya da görüşmeden tamamen vazgeçebilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca görüşme kapsamında elde edilen bilgilerin daha sonra çalışma ile ilgili akademik yayınlarda kullanılabilmesi bilgisi de verilmiştir.

5.7. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kolaylaştırıcıları

Derinlemesine görüşmeler yapılırken karşılan sorunlar genellikle; para, zaman ve enerji olarak ifade edilmektedir. Nitekim bu çalışma yürütülürken de yurtların il merkezi ve ilçelerde olması nedeniyle zaman, enerji ve para konusunda bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Görüşmeler esnasında bazen yönlendirme, bazen de önceden planlanmayan bir kişi ile mülakat yapılması ise çalışmanın kolaylaştırıcı yanını oluşturmuştur. Sonuç olarak Çanakkale'de bulunan KÖSO modeli ile faaliyete geçen 6 yurdun 3'ünün yöneticisi ve KYK Çanakkale İl Müdürlüğünden 1 şube müdürü ile görüşülerek konusunda uzman olan bu kişilerin yaşanmış deneyimleri, diğer bir ifade ile katılımcı bakış açıları ve hikâyeleri ortaya çıkarılmıştır.

5.8. Araştırmada Veri Analiz Tekniği

Yapılan derinlemesine görüşmelerle, açık uçlu sorular sorularak, görüşmecilerin deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınması sağlanmıştır (Bütün ve Demir, 2014: 4). Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler anlamlı bölümlere ayrılmış, araştırmanın amaçlarına göre analitik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bir soruya verilen farklı yanıtların dökümü yapılarak analiz edilmiştir. Verilen yanıtların özgünlüğünü korumak adına kodlama sürecine büyük bir özen gösterilmiştir.

5.9. Bulgular

Görüşmelerde, görüşmecilere Çanakkale'de faaliyet gösteren KÖSO modeli ile kiralanan KYK yurtlarına ilişkin 11 tane açık uçlu soru sorulmuştur. 11. soru, sorulması unutulmuş ancak görüşme kapsamında önemli olduğu düşünülen şeylerle ilgili olduğundan, ilk 10 soruya verilen yanıtlar içerisinde değerlendirilmiştir.

• Ne ifade ettiği / mahiyeti / mantığı / diğer yurtlardan farkının ne olduğu,

KÖSO modeli ile kiralanan KYK yurtlarının kamuya ait diğer KYK yurtlarından hiçbir farkı bulunmamaktadır. Bu yurtlar kamuya ait KYK yurtlarından farksız olduklarından KYK Genel Müdürlüğü ve İl Müdürlüğü'nce belirlenen yönetmelik ve talimatlara göre idare edilmektedir. KÖSO modeliyle kiralanan KYK yurtları, işleyişleri bakımından KYK genel standartlarına göre belirlenen ölçülerde ve projelere göre yaptırılmaktadır. Bu kurumların işletilmesi KYK mantığında sürdürülmektedir.

Yurt ihtiyacının doğması durumunda KYK Genel Müdürlüğü'nce duyuru yapılmaktadır. Başvurmak isteyen sermayedarlar gerekli prosedürleri yerine getirerek başvuru yapmaktadırlar. Bu kapsamda ön protokol imzalanmakta ve inşaa faaliyetine başlanmaktadır. Ön protokolle yurdun sıfırdan yapılması modelinin yanı sıra birde hazır binaların kiralanması usulü de uygulanmaktadır. Çanakkale'de yer alan kiralık yurtların 3'ü ön protokolle (Safiye Hüseyin, Nusrat ve Kerime Sultan Öğrenci Yurtları) yaptırılmışken; 3 tanesi de hazır bina (Biga Ahmet Bican, Gelibolu ve Terzioğlu Öğrenci Yurtları) olarak kiralanmıştır.

Bu model ile kiralanen yurtlara devlet tarafından bir bütçe ayrılmayıp doğrudan özel sektör yatırımcısı tarafından yaptırılmakta, KYK Genel Müdürlüğü'nce kira sözleşmesi yapılarak 15 yıllığına kiralanmaktadır. 15 yıllık süre dolduğunda ise sözleşmenin yenilenmesi yetkisi KYK Genel Müdürlüğü'ne aittir. Yurdun iç bölümünde yer alan malzeme ve eşyalar ise KYK'ya aittir. Ancak daha sonraki kiralamalarda kurum stratejisi gereği bina içindeki malzemelerinde kiralanması planlanmaktadır. Süre sona erdikten sonra sözleşme yenilenmeyecekse mülk sahibi kendi binasının sahibi olmaya devam etmektedir. Bu da KÖSO ile yaptırılan yurtlarda Yap-Kirala modelinin geçerli olduğunu göstermektedir. Yapılan görüşmelerde bu şekilde kiralanen yurt sayısının tüm KYK yurtlarının sayısının %50'si dolaylarında olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca yurt kapasitelerinin ilin ihtiyacına göre belirlenmekte olduğu ve 500 sayısının altına düşülmemeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Nitekim KYK Ön Protokolü ve Kira Sözleşmesi'nde de bazalı sistemle illerde 750 ilçelerde ise 300 sayısının üzerinde olması gerektiği ifade edilmiştir.

- **Avantajlarının neler olduğu,**

Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler neticesinde, KÖSO modeli ile kiralanen bu yurtların birçok avantajının olduğu ifade edilmiştir. *“Devlete ait KYK yurdu olduklarından bu yurtların belli bir hizmet standardı (güvenlik ve ekonomiklik gibi) var. Devlet inşaat aşamasıyla ilgili bir sorun olduğunda bina sahibini sorumlu tutuyor. Bina tesliminde yaşanacak gecikmeler için ise geciken gün başına belirlenen bir ceza kesilip bu tutar kiradan düşülüyor”* (KYK Yurt Yöneticisi X). *“Oda içerisinde yer alan banyolar, çalışma masaları öğrencilerin avantajıdır”* (KYK Yurt Yöneticisi Y). *“Kapasiteyi arttırdı. O da çok önemli bir durum. Sosyal devlet anlayışına uyuyor”* (KYK Yurt Yöneticisi Z).

“Bina inşaatından kaynaklı sorunlar müteahhit firmalara yaptırılmakta. Ancak kullanım kaynaklı sorunlar kurum tarafından gideriliyor. Aksi durumda kiradan kesme ve cezai müeyyideler var. Devlet bina yapım sürecinde kullanılacak personel giderlerine ve sabit yatırım maliyetlerine katlanmıyor. Devletin 5-6 yılda yaptırdığı yurtları özel sektör çok daha kısa sürede yaptı. Ayrıca 2013 yılında 350 bin olan yurt kapasitesi 2018 yılına gelindiğinde 880 bine çıktı. Bu da devletin bu alanda önemli bir atılım yapmasına ve hızlı bir büyüme yakalanmasına olanak sağladı. Çünkü yurt yapım maliyetleri normal inşaat faaliyetlerine göre 4 kat daha maliyetli ve Türkiye'nin lokomotif sektörü inşaat sektörü olduğundan dolayı önemli bir büyüme sağlandı. Öğrenciyi almadan kira ödemesi yapmıyoruz. Kamu kaynağıyla böyle bir kapasiteye ulaşmak oldukça zordu” (KYK Şube Müdürü T).

- **Dezavantajlarının neler olduğu,**

Bu model ile kiralanen yurtların avantajlarının yanı sıra birçok noktada dezavantajları da söz konusudur. Bunlar; *“Bu model ile yapılan yurtlarda bina teslim edildikten sonra bina ile ilgili yaşanan sorunlar (çatı, kanalizasyon, elektrik vs.), aylık kira bedellerinin yüksek olması, yurdun konum olarak elverişsiz olması, yurt kapasitesini arttırmak adına elverişsiz odaların kullanılması, özellikle de enflasyon olduğunda kira artışlarının yüksek olması, binanın devlet tarafından yapılması durumunda daha uzun yıllar kullanılması durumu, yurt kapasitesinin boş kalması durumunda tam kapasite üzerinden ödenen tutarlar”* olarak ifade

edilmiştir. Ayrıca “Belediye sınırlarının dışında yurt yapılması öğrencilere zaman ve para noktasında bazı olumsuzluklar doğurmakta. Yine alt yapıya yönelik bazı sorunlar meydana gelmektedir” (KYK Yurt Yöneticisi X).

“Bu yurtlarda alan sınırlı olup, eski KYK yurtlarında olan spor salonu, toplantı salonu ve etüt salonları gibi sosyal donatı alanları oldukça kısıtlı, yurtlar tam hazır olmamasına rağmen açılışlarının yapılması ve inşaat faaliyetlerinden kaynaklı sorunlar yaşıyoruz. Bu tür yurtların yapımında devletin bizzat rol oynaması lazım” (KYK Yurt Yöneticisi Y).

Yine benzer bir görüş, bir başka yurt yöneticisi tarafından vurgulanmıştır; “Yap-Kirala-Devret olsaydı çok daha iyi olurdu. Bu şekilde hiçbir mantığı yok. Sosyal donatı alanları kısıtlı olduğu için kendi çabalarımızla gidermeye çalışıyoruz. Terzi, manav, kırtasiye yok, öğrenciye en çok lazım olan şey fotokopi, yok. Yine kütüphanemiz yok. Plansızlık mevcut. Tip proje gerçekleştirilmeli. Devletten alınan kiralarla ortalama 10 sene içinde yatırım kendini amorti ediyor daha sonrası tamamen kazanç. Kira süresi bittikten sonra da binalar sermaye sahibine kalıyor. Maliyetleri düşürmek için bina malzeme ve işçilik kalitesi düşük. Devlet mutlaka olmalı” (KYK Yurt Yöneticisi Z).

KÖSO kapsamında yapılan yurtlarda karşılaşılan bir başka sorun ise gelecekte muhatap bulamama ve planlama noktalarında olduğu görülmüştür. Şube Müdürü T’nin ifadesi şöyledir; “İmalat kaynaklı sorunlar olmakta. Burada da mihenk noktamız yapım kaynaklı mı olduğu ya da kullanım kaynaklı olduğu mu noktaları. Enflasyon sürecinde kiraların artması ile binaların kendini amorti etme süresi kısaldı. Bu durum da amorti süresinde bazı sapmalar doğuruyor. Ortalama 7-8 yılda kendini amorti ediyor bu binalar. Bazen de yerelde bu denli yüksek yatırımları yapma gücüne sahip firmalar bulmak zor. Bu güce sahip olmayan firmalarla çalışıldığında ileride muhatap bulamamakla ilgili bazı sorunlar doğabilmekte. Yanlış planlama, kapasitenin doldurulmaması ve ara dönemlere denk gelme durumları bizim için dezavantaj olabilir” (KYK Şube Müdürü T).

- **Kira maliyetlerinin nasıl hesaplandığı,**

Yapılan görüşmeler neticesinde KYK yöneticileri, kira bedelinin öğrenci sayısına göre belirlendiğini ifade etmiştir. Kira bedellerinin belirlenmesine ilişkin daha detaylı bilgi ise KYK Şube Müdürü T tarafından şu şekilde ifade edilmiştir; “Yurtların kira maliyetleri öğrenci kapasitesine göre KYK Genel Müdürlüğü’nce belirlenmekte. Kira bedeli belirlenirken yurdun öğrenci kapasitesine göre bir meblağ hesaplanıyor. Bu meblağ öğrencinin ödediği 258 TL/aylık ücretin (2018 yılı itibariyle) %70’ini aşmamak üzere pazarlık usulüyle gerçekleştiriliyor”.

- **Kamuoyunun bilgi düzeyi,**

Görüşmecilerin tamamı kamuoyunun bu model ile kiralanan yurtlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı noktasında hem fikir olmuştur. Genellikle inşaat işiyle ilgilenenler ya da bu işe istekli olan kesimler bu yurt modeli ile ilgilenmektedir. Halkın büyük çoğunluğu bu model hakkında yeterli bilgi sahibi değildir.

- **Özel sektöre ne tür faydalar sağladığı,**

KÖSO modeli ile kiralanan yurtların özel sektöre önemli faydaları bulunmaktadır. Görüşmeciler bu faydaları şöyle ifade etmiştir; “Yurt binaları, özel sektör tarafından yapılmakta, devlet bankaları ve özel bankalar imzalanan ön protokollere kolaylıkla kredi vermektedir. Ayrıca özel sektör için bu yurtlarda devletin kiracı olması mülk sahibine oldukça önemli garanti olmuştur. Aylık yurt kiralaları oldukça yüksek. Bu miktarlar yurt kapasitesine göre belirleniyor ve kapasitenin doluluk düzeyi bu miktarı düşürmüyor” (KYK Yurt Yöneticisi X). “Yapılaşmanın daha kısıtlı olduğu yerlerde yapılan yurtlar, yapıldıktan sonra çevrelerindeki yapılaşmayı da arttırıyor. Çevresine de bu yönüyle fayda sağlıyor” (KYK Yurt

Yöneticisi Y). “KYK alım olarak askeriyeden sonra en fazla alımı gerçekleştiren ikinci kurum. Bu model ile toplu alım yapma noktasındaki avantajını özel sektöre devretti. KYK yurtları kalite standartları bakımından M1 (en iyi olmak üzere), M2 ve M3 kategorilerine ayrılmakta. Bu modelde özel sektör yatırımcıları kira getirisi daha yüksek olan standardı yüksek M1 yurtlarını yaptırmak niyetinde. Çanakkale’de yer alan 6 kiralık yurttan 5’i M1 iken 1 tanesi M2’dir. Bu da iyi kalitede yapılan yurtların kira bedellerinin de yüksek olması demek” (KYK Şube Müdürü T).

- **Özel sektörün karşılaştığı risklerin neler olduğu,**

Görüşmeciler riskleri şöyle ifade etmiştir; “Özel sektör bina yapım aşamasında müteahhitlik alanında bazı risklerle karşı karşıya. Belirlenen süreler içerisinde binanın teslim edilmemesi durumunda gün başına para cezası ödenmekte” (KYK Yurt Yöneticisi X). “Bazı yurtlarda bina tesliminden sonraki 5 sene içinde bina ile ilgili eksikliklerin giderilmesi taahhüdü var. Bu durum bina inşaata yeterince özen göstermeyen özel firmalar için önemli bir risk. Ruhsat alamama, inşaat maliyetleri, bölümün daralması ya da üniversitenin kapanması halinde devletin sözleşmeyi tek taraflı fesih hakkı var. Teslimatta problem olması durumunda kirayı başlatamama ve bir takım cezai müeyyideler uygulanması olabilir” (KYK Yurt Yöneticisi Y). “Risk yok, belki müteahhitlik ile ilgili sorunlar olabilir” (KYK Yurt Yöneticisi Z).

- **Kamuya ne tür yararlar sağladığı,**

Görüşmeciler KÖSO ile kiralanan yurtların kamuya olan yararlarını şöyle ifade etmiştir; “Binanın tamamlanma süreci ile ilgili harcamalar özel sektör tarafından, tamamen kendileri takip ediyor. Böylece yurt binalarının yapımı için devlet kaynak ayırmamış ve bu maliyetten kurtulmuş oluyor. Devletin bu modelle yurt yapımına girişmesi, devlete yurdun yapımı ile ilgili hiçbir riske girmemesi demek. Bu alana herhangi bir ödenek tahsis edilmesine gerek yok. İstihdam yaratma olanağı oluşuyor. Yatırımlar artmakta” (KYK Yurt Yöneticisi X).

Devletin kaynak ayırmadan gerçekleştirmiş olduğu bu yurtlar aynı zamanda özel sektör tarafından yapılarak önemli bir zaman avantajı da doğurmuştur. Bu durumu KYK Yurt Yöneticisi Y şöyle ifade etmiştir; “Devletin bu model ile yurt yapımına geçmesi ilk aşamada devlete yurt yapımında önemli bir potansiyel sağladı ve bir anda devletin arzu ettiği yurt kapasitesine ulaştı”. Ayrıca “Bu model ile yurt yapımının sürdürülmesi ile birçok öğrenciye barınma imkânı sağlanmış ve öğrencilerin olumsuz yönlere sevk olması önlendi” (KYK Yurt Yöneticisi Y).

“İnşaat yönünden hasarları müteahhitlere yaptırıyoruz. Mecburlar. Kiradan kesme durumu var. Sözleşme var. Ruhsatlar onlara ait. Personel kazancı var. Hızlı üretiliyor bu binalar. 5-6 yılda biz yapıyoruz. Ön protokolle bu süre çok kısaldı. %50’si bu şekil. 3 yılda kapasite %100 arttı. Hızlı bir büyüme yakalandı” (KYK Şube Müdürü T).

- **Kamunun karşılaştığı risklerin neler olduğu,**

Görüşmecilerin tamamı devletin bu yurtlarda öğrenci kapasitesine göre aylık kiralama bedelinin ödenmesi taahhüdü bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu taahhüdün dışında bir mali yükümlülüğün olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak yurt yöneticisi olan 3 görüşmeci uzun vadede kiralaların yükselme eğiliminde olmasının bu model ile yurt kiralama sürecinin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokabileceğini vurgulamıştır. Çözüm noktasında ise farklı öneriler söz konusu olmuştur;

“Devletin bu tür yurtları yapmaya kudreti yeter. Yurt işinin özel sektöre bırakılması bina tesliminden sonra bina ile ilgili birçok sorunun doğması demek. Bu nedenle bu yurtlarla ilgili genel kanı özel mülkiyetten ziyade devlet kurumlarınca sürecin yürütülmesi lazım” (KYK

Yurt Yöneticisi Y). “15 sene sonra bina devletin olsa mantıklı. 2 senede verilecek kira parasıyla yurt yapılır. Öğrenci rahatlar” (KYK Yurt Yöneticisi Z). “KYK’nın öğrenci karşılama oranı Türkiye bazında %11-12 dolaylarında iken Çanakkale’de bu oran %17-18 dolaylarında. Ancak bu yöntemle yurt yapımı bir doyunluğa ulaşmış bu nedenle de ileriki yıllarda KYK kendi bütçesinden yurt yapımına devam edecek. Kira artışlarını iyi yönetmek ve bütçe dengesini iyi korumak lazım. Aksi takdirde ödeme ile ilgili sorunlar doğacak. Yap-Kirala-Devret modeli uygulansaydı kiralalar daha yüksek olacaktı” (KYK Şube Müdürü T).

- **Hukuki ve mali denetimlerin nasıl olduğu,**

Görüşmeciler hukuki ve mali denetimler konusunda şu ifadeleri kullanmışlardır; “KYK İl Müdürlüğü’nce ayda bir, KYK Genel Müdürlüğü müfettişlerince ise üç yılda bir genel mali ve idari denetime tabiyiz” (KYK Yurt Yöneticisi X). “İl Müdürlüğü’nün diyetisyenleri ayda bir, genel müdürlükten ise 2 senede 1 denetim oluyor” (KYK Yurt Yöneticisi Z). “15 yıllık kiralama sürecinde yapımdan kaynaklanan tüm sorunlar müteahhit firmaya ait. Bu noktada devlet maliyet bedelinin %6’sı dolayında bir teminat mektubu almakta” (KYK Şube Müdürü T).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

KÖSO modeli ile yurtların kiralanmaya başlanması Türkiye’de yeni bir durum olmasına rağmen KYK yurtlarına oranı toplamda %50’lere yaklaşmıştır. KÖSO ile yapılan yurtların sayıca artması ise beraberinde olumlu yanları ile birlikte olumsuz yanlarının da sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada KÖSO modeli ile Çanakkale’de faaliyete geçen KYK yurtlarındaki süreç ele alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre; bu model ile yaptırılan yurtların kamuya ait diğer yurtlardan hiçbir farkı bulunmamakta ve bu yurtlar KYK Genel Müdürlüğü ve İl Müdürlüğü’nce belirlenen yönetmelik ve talimatlara göre idare (KYK Yurt Yöneticisi X) edilmektedir. Ayrıca yurt binalarının özel sektöre yaptırılması veya mevcut binaların kiralanması usulünün benimsendiği görülmektedir.

Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler neticesinde, KÖSO modeli ile kiralanmış yurtların ortaya çıkardığı birçok avantaj ve dezavantajın bulunduğu görülmektedir. Avantaj olarak; devletin arzu ettiği kapasite artışına kısa sürede ulaşılması, inşaat sektörüne olan katkıları, müteahhitlik ile ilgili sorunlara maruz kalınmaması, kısa vadede maliyet kazancı, personel giderinin azalması, bu modelle kiralanmış yurtların daha kısa sürede inşa edilmesi ile zamandan tasarruf edilmesi ve ekonomik büyümeye katkı sağladığı söylenebilir. Nitekim yurt inşaatından kaynaklı sorunların müteahhit firmalara yaptırılması, devletin 5-6 yılda yaptırdığı yurtları özel sektörün çok daha kısa sürede yapması (2013 yılında 350 bin olan yurt kapasitesinin 2018 yılına gelindiğinde 880 bine çıkması), devletin bu alanda önemli bir atılım yapmasına ve hızlı bir büyüme yakalamasına olanak sağladığı görülmektedir. Ayrıca bu yurtlar ile özel sektöre; kira garantisinin sağlanması, iş hacmi ve istihdam olanaklarının artırılması gibi faydaları söz konusudur.

KÖSO kapsamında kiralanmış yurtların avantajların yanı sıra birçok dezavantajının olduğu da görülmektedir. Yurtlara taşındıktan sonra bina yapımından kaynaklı yaşanan problemler, aylık kira bedellerinin yüksek olması, binaların devlet tarafından yapılması durumunda daha uzun yıllar kullanılması durumu, enflasyonist dönemlerde kira artış oranlarının yüksek olması, yanlış planlama yapılması durumunda yurt kapasitesinin boş kalması sonucu oluşacak maliyetler, bazı yurtlarda sosyal donatı alanlarının kısıtlı olması, Yap-Kirala-Devret modeli yerine Yap-Kirala modelinin uygulanıyor olması ve sermaye noktasında güçlü firmalarla çalışılmaması durumunda ise ileride muhatap bulamama gibi birtakım dezavantajları bulunmaktadır.

KÖSO modeli ile kamunun elde ettiği avantajlar oldukça önemlidir. Ancak dezavantajlarının giderilmesi bu modelin etkinliğini arttıracaktır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara ek olarak literatürde de ifade edildiği üzere kriz sonrası dönemde maliyetlerin artması, ölçek getirisinden kamunun yararlanamaması, maliyetlerin zamansal dağılımı ve tesislerin bakım onarım sorunu, modelin kamu gelirlerini tahrip edici boyutu ve maliyet sorunu gibi birtakım sorunları söz konusudur. Elbette ki söz konusu yurtların bu modelle kiralanmasının ekonomik başta olmak üzere birçok avantajı bulunmaktadır. Ancak ortaya çıkardığı olumsuzlukların giderilmesi ve bu modelin bir noktada revize edilmesi faydalı olacaktır. Söz konusu olumsuzluklarının giderilmesi amacıyla aşağıdaki önerileri sıralamak mümkündür;

- KYK tarafından kiralanılan yurtlara taşınma sonrası dönemlerde ortaya çıkan sorunları minimize edecek sözleşme yapılarının oluşturulması,
- Özel sektörün kurumsal kalitesinin geliştirilmesi,
- Özel sektörün yurt yapımı konusundaki taleplerinin toplanması sürecinde duyuru usulünden ziyade ihale sürecine ağırlık verilmesi,
- Yurt binalarının teslim alınmasından sonraki süreçte yapılan denetimlerin daha etkin hale getirilmesi,
- KÖSO mevzuatının tek çatı altında toplanması,
- Yurt kapasiteleri ile ilgili planlamanın sağlıklı yapılması ve koordinasyon sorununun ortadan kaldırılması,
- Yurtların kiralanmasında kullanılan Yap-Kirala yönteminin yanı sıra Yap-Kirala-Devret yönteminin de değerlendirilmesi ve,
- Enflasyonist süreçlerde ortaya çıkan yüksek kira artışlarına limit getirilmesi KÖSO modeli ile kiralanılan yurtların söz konusu dezavantajlarını azaltmak adına önemli olacak ve modelin sürdürülebilirliğine önemli katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- ACARTÜRK, E. ve KESKİN, S., (2012), Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 25-51.
- ALAGÖZ, M. ve YOKUŞ, T., (2017), Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) Yatırımları ve Ekonomik İllüzyon Etkisi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (32), 115-122.
- ALEXANDERSSON, G. and HULTÉN, S., (2007), Prospects and Pitfalls of Public-Private Partnerships in the Transportation Sector - Theoretical Issues and Empirical Experience, *International Conference Series on Competition and Ownership in Land Passenger Transport - 2007 - Hamilton Island, Queensland, Australia*.
- ASSOCIATION OF CONSULTING ENGINEERING COMPANIES (ACEC), (2010), Understanding Public Private Partnerships in Canada.
- AYHAN, E. ve ÖNDER, E., (2018), Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4 (1), 514-526.
- BERKSOY, T. ve YILDIRIM, N. E., (2017), Kamu Özel Ortaklıkları ve Uygulamaya İlişkin Bir Anket Çalışması, *Journal of Life Economics*, 4 (2), 141-166.
- BÜTÜN, M. ve DEMİR, S. B., (2014), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Michael Quinn Patton, 3. Baskıdan Çeviri), Ankara: Pegem Akademi.
- CENTER FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (CDC), (2018), CDC’s Guiding Principles for Public-Private Partnerships: A Tool to Support Engagement to Achieve Public Health Goals, Public-Private Partnerships and CDC.
- CHISA, O. S., OJO, V. K., IKENI, N. O. and GAMBO, A. A. I., (2015), Public-Private Partnership (PPP) As Catalyst for Sustainable Infrastructural Development (Effort of Rivers, Cross Rivers, Oyo and Lagos States Government, *International Journal of Engineering Science Invention*, 4 (2), 53-69.
- CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI, (2018), Kamu Özel İşbirliği ile Yürütülen Projeler, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://koi.sbb.gov.tr> [Erişim Tarihi: 24.11.2018].
- ÇERÇİ, A., (2011), Kamu Özel İşbirlikleri (Public Private Partnerships-PPP) Modeller, Riskler ve Finansman, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ocak- Mart, Sayı: 59, 10-28.
- ÇINAR, N. F., TÜRKÖĞLU, Ç. ve TÜTÜNSATAR, A., (2017), Kamu-Özel Ortaklığı/İşbirliği Modeli ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Hizmet Memnuniyetinin Ölçülmesi: Entegre Sağlık Kampüsleri (Şehir Hastaneleri) için Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2017/4, Sayı:29, 215-232.
- DINAMO, (2018, 11 Kasım), Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı (PPP) Yöntemi ile Yatırımlara Genel Bakış, http://dinamo.co/wp-content/uploads/2017/02/saglik_sektoru.pdf [Erişim Tarihi: 20.01.2019].
- GIVEN, L. M., (2008), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, The United States of America: SAGE Publication.
- HARTWICH, F., TOLA, J., ENGLER, A., GONZÁLEZ, C., GHEZAN, G., VÁZQUEZ-ALVARADO, J. M. P., SILVA, J. A., ESPINOZA, J. D. J. and GOTTRET, M. V., (2007), Building Public-Private Partnerships for Agricultural Innovation. Food Security in Practice Technical Guide Series, Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute.

- INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (IBRD), (2014), *Establishing the PPP Framework*, Module 2, Public-Private Partnerships Reference Guide Version 2.0., Washington.
- KAHYAOĞULLARI, B., (2013). Public-Private Partnerships in Developing and Developed Countries: The UK and Turkish Cases, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XV (II), 243-276.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2014), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2018), On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Ön Raporu, Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- KARAHANOGULLARI, Y., (2012), Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (2), 95-125.
- KESİK, A. ve TELLİ, Ç., (2014), Mali Alanı Yeniden Düşünmek: Kamu Özel İşbirliği Programları Türkiye için İmkanlar ve Kısıtlar, *Mali Alan* (Ed. Ahmet Kesik, Turgay Berksoy. Mehmet Şahin), 75-90.
- MOSTEPANIUK, A., (2016), The Development of the Public- Private Partnership Concept in Economic Theory, *Advances in Applied Sociology*, 6, 375-388.
- MOSZORO, M., (2010), Efficient Public-Private Partnership, *Working Paper-884*, Madrid: IESE Business School.
- NEDERHAND, J. and KLIJN, E. H., (2017), Stakeholder Involvement in Public-Private Partnerships: Its Influence on the Innovative Character of Projects and on Project Performance, *Administration and Society*, 1-27.
- SUNDARAM, J. K., CHOWDHURY, A., SHARMA, K. and PLATZ, D., (2016), Public-Private Partnerships and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Fit for Purpose?, *DESA Working Paper*, No: 148.
- ŞAHİN, M., (2014), Altyapı Yatırımları için Mali Alan Mali Alan Oluşturmada Kamu Özel Sektör Ortaklıkları, *Mali Alan* (Ed. Ahmet Kesik, Turgay Berksoy. Mehmet Şahin), 169-185.
- ŞAHİN, M. ve UYSAL, Ö., (2012), Kamu Maliyesine Etkileri Açısından Kamu Özel Sektör Ortaklıkları Üzerine Bir Değerlendirme, *Maliye Dergisi*, Sayı: 162, Ocak-Haziran, 155-174.
- T.C. GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI, (2015), Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Ön Protokol (15 Yıla Kadar Bina Kiralanması Genel ve Teknik Şartları, Değerlendirme Kriterleri, Ön Protokol ve Kira Sözleşmesi), Ankara.
- TALUS, K., (2009), Enerjide Kamu - Özel Sektör Ortaklığı - Avrupa'da Kamu Hizmeti İmtiyazlarının ve İdari İşlemlerin Sonlandırılması, *TBB Dergisi*, Sayı: 84, 347-374.
- TASAV, (2017), Kamu-Özel İşbirliği Projeleri: Türkiye ve Diğer Ülke Örnekleri, *TASAV Ekonomi Araştırmaları Merkezi*, TASAV: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- TAYLOR, S. J., BOGDAN, R. and DEVAULT, M. L., (2016), *Introduction to Qualitative Research Methods A Guidebook and Resource*, Fourth Edition. Canada: Wiley.
- TEKİN, P. Ş., (2017), Küresel Kamu Özel Ortaklığı Uygulamaları ve Türkiye Sağlık Sektörü Açısından Bir Değerlendirme, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 16 (2), 5-20.

- TRACY, S. J., (2013), *Qualitative Research Methods*, Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact. Wiley-Blackwell.
- TUNÇ, G. ve ÖZSARAÇ, E., (2015), Türkiye'deki Kamu Özel İşbirliği Modelinin İyileştirilmesine ait Öneriler, 3. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, 14-16 Ekim 2015, İzmir.
- UYGUN, B., (2013), Yeni Bir İlişki Türü: Kamu Özel Ortaklığı, *Hukuk Gündemi*, 2013/2, 24-26.
- VERMA, S., (2010). Government Obligations in Public-Private Partnership Contracts, *Journal of Public Procurement*, 10 (4), 564-598.
- YERELİ, A. B. ve KIZILTAN, M., (2011), Kamu-Özel İşbirliği Projeleri ve Kırgızistan Ekonomisi Açısından Önemi, *International Conference on Eurasian Economies*, 12-14 Ekim 2011, Kırgızistan, 246-252.
- YETGİN, F. Ü., (2011), Kıyı Yatırımları ve Kamu Özel Sektör İşbirliği Modeli, 7. *Kıyı Mühendisliği Sempozyumu*, Trabzon, 20-23 Kasım 2011, 495-505.
- YUSUFOĞLU, A., (2017), Kamu Özel Ortaklığı Projelerinde Koşullu Yükümlülükler ve Mali Riskler: Avrasya Tüneli, Osmangazi ve Yavuz Sultan Selim Köprüleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 156-174.
- YÜKSEK ÖĞRENİM KREDİ VE YURTLAR KURUMU KANUNU (351 Sayılı), (1961), Resmi Gazete, Tarih: 22/8/1961, Sayı: 10887.

